

b

नेपाली

कक्षा ७

वि+भक्ति = विभक्ति

प्र+सिद्ध = प्रसिद्ध

प्रश्न+उत्तर = प्रश्नोत्तर

विद्या+आलय = विद्यालय

लिङ्ग+इक = लैंडिंगिक

नेपाली

कक्षा ७

लेखक

लालानाथ सुवेदी

डा. बद्रीविशाल भट्टराई

प्रकाशक

नेपाल सरकार

शिक्षा मन्त्रालय

पाठ्यक्रम विकास केन्द्र

सानोठिमी, भक्तपुर

प्रकाशक : नेपाल सरकार
शिक्षा मन्त्रालय
पाठ्यक्रम विकास केन्द्र
सानोठिमी, भक्तपुर

ISBN: 978-9937-601-11-5

© प्रकाशकमा

प्रथम संस्करण : वि.सं. २०७१

मुद्रक: जनक शिक्षा सामग्री केन्द्र लिमिटेड
सानोठिमी भक्तपुर।

मूल्य: रु.

पाठ्यक्रम विकास केन्द्रको लिखित स्वीकृतिबिना व्यापारिक प्रयोजनका लागि यसको
पुरै वा आंशिक भाग हुबहु प्रकाशन गर्न, परिवर्तन गरेर प्रकाशन गर्न, कुनै विद्युतीय
साधन वा अन्य प्रविधिबाट अभिलेखबद्ध गर्न र प्रतिलिपि निकाल आइने छैन।

तपाईंको पुस्तकमा छपाइप्रविधिसम्बन्धी कुनै त्रुटि फेला परेमा उत्क पुस्तक जनक
शिक्षा सामग्री केन्द्र लिमिटेड वा नजिकको साभा प्रकाशनबाट साटन सक्नुहुनेछ।
• जनक शिक्षा सामग्री केन्द्र लिमिटेड

हाम्रो भनाइ

शिक्षालाई उद्देश्यमूलक, व्यावहारिक, समसामयिक रे रोजगारमूलक बनाउन विभिन्न समयमा पाठ्यक्रम, पाठ्य पुस्तक विकास तथा परिमार्जन गर्ने कार्यलाई निरन्तरता दिइदै आएको छ । विद्यार्थीमा राष्ट्र, राष्ट्रिय एकता र लोकतान्त्रिक संस्कारको भावना पैदा गराई नैतिकता, अनुशासन र स्वावलम्बन जस्ता सामाजिक एवम् चारित्रिक गुण तथा आधारभूत भाषिक तथा गणितीय सिपका साथै विज्ञान, पेसा, व्यवसाय, सूचना तथा सञ्चार प्रविधि, वातावरण र स्वास्थ्य सम्बन्धी आधारभूत ज्ञान र जीवनोपयोगी सिपको विकास गराउनु जरुरी छ । त्यसै गरी उनीहरूमा कला र सौन्दर्यप्रति अभिश्वच जगाउनु, मानवीय मूल्य मान्यता, आदर्श र वैशिष्ट्यहरूको संरक्षण, संवर्धन गराउनु, सिर्जनशील सिपको विकास गराउनु र विभिन्न जातजाति, लिङ्ग, अपाङ्गता, भाषा, धर्म, संस्कृति र क्षेत्रप्रति समभाव जगाई समावेशी समाजको निर्माणमा सहयोग पुऱ्याउनु र मानव अधिकार तथा सामाजिक मूल्य मान्यताप्रति सचेत भई जिम्मेवारीपूर्ण आचरण विकास गराउनु पनि आजको आवश्यकता बनेको छ । यही आवश्यकता पूर्तिका लागि शिक्षा सम्बन्धी विभिन्न आयोगका सुझाव, शिक्षक, विद्यार्थी तथा अभिभावकलगायत शिक्षासँग सम्बद्ध विभिन्न व्यक्ति सम्मिलित गोष्ठी र अन्तरक्रियाका निष्कर्षबाट विकास गरिएको आधारभूत शिक्षा पाठ्यक्रम (कक्षा ६-८), २०६९ अनुसार देशका विभिन्न विद्यालयमा परीक्षण गरी प्राप्त पृष्ठपोषणका आधारमा देशभर पठन पाठन गर्ने उद्देश्यले यो पाठ्य पुस्तक तयार पारिएको हो ।

पाठ्य पुस्तकलाई यस स्वरूपमा ल्याउने कार्यमा पाठ्यक्रम विकास केन्द्रका कार्यकारी निर्देशक दिवाकर दुड्गेल तथा डा. केदारप्रसाद शर्मा, डा. रामनाथ ओझा, रमेशप्रसाद भट्टराई, शम्भुप्रसाद दाहाल, डा. गीता खरेल, मधुप्रसाद तिमिल्सना, सिद्धिवहादुर महर्जन, गणेशप्रसाद भट्टराई र पुरुषोत्तम घिमिरेको विशेष योगदान रहेको छ । यसको विषय वस्तु सम्पादन रजनी घिमाल, भाषा सम्पादन हरिप्रसाद निरौला, कला सम्पादन श्रीहरि श्रेष्ठ, साजसज्जा जयराम कुइँकेल तथा चित्राङ्कन युवक श्रेष्ठबाट भएको हो । यस पाठ्य पुस्तकको विकास तथा परिमार्जन कार्यमा संलग्न सबैप्रति पाठ्यक्रम विकास केन्द्र धन्यवाद प्रकट गर्दछ ।

पाठ्य पुस्तकलाई शिक्षण सिकाइको महत्त्वपूर्ण साधनका रूपमा लिइन्छ । यसबाट विद्यार्थीलाई पाठ्यक्रमद्वारा लक्षित सक्षमता हासिल गर्न मद्दत पुग्ने अपेक्षा गरिएको छ । यस पाठ्य पुस्तकलाई सकेसम्म क्रियाकलापमुखी र रुचिकर बनाउने प्रयत्न गरिएको छ । पाठ्य पुस्तकलाई अझै परिष्कृत पार्नका लागि शिक्षक, विद्यार्थी, अभिभावक, बुद्धिजीवी एवम् सम्पूर्ण पाठकहरूको समेत महत्त्वपूर्ण भूमिका रहने हुँदा सम्बद्ध सबैको रचनात्मक सुझावका लागि पाठ्यक्रम विकास केन्द्र हार्दिक अनुरोध गर्दछ ।

नेपाल सरकार
शिक्षा मन्त्रालय
पाठ्यक्रम विकास केन्द्र

विषय सूची

क्र.सं.	शीर्षक	विधा	पृष्ठ संख्या
१.	परिचय	कविता	१
२.	मामालाई सुधारें भान्जो	कथा	६
३.	सांस्कृतिक एकताको पर्व : छठ	प्रबन्ध	१५
४.	आन्तरिक पर्यटन	संवाद	२५
५.	साहित्यकार भमक	जीवनी	३५
६.	एउटै मुटै एउटै मर्म	गीत	४५
७.	सात दिने सभा	कथा	४९
८.	प्रकृतिको सुन्दर स्थल : खप्तड	प्रबन्ध	५७
९.	साथीलाई चिठी	चिठी	६५
१०.	सुन उगेल्ने भाले	कथा	७१
११.	उद्योगलाई भन्दा कृषिलाई जोड	वाद विवाद	७९
१२.	सुनौलो भोलि	गीत	९१
१३.	अलेक्जेन्डर फ्लेमिङ	जीवनी	९५
१४.	बोधिसत्त्वको कथा	कथा	१०३
१५.	म सौर्य ऊर्जा हुँ	प्रबन्ध	१११
१६.	रिस र राक्षस	कथा	११७
१७.	प्रधानाध्यापकलाई निवेदन	निवेदन	१२३
१८.	आबाल ब्रह्मचारी षडानन्द	जीवनी	१२६
१९.	सम्यता	कविता	१३४
२०.	नेपालको धार्मिक वास्तुकला	प्रबन्ध	१३८
२१.	बाक्लो दाल	कथा	१४६

परिवय

- सिद्धिचरण शेष

नेपाली हुँ कठिन गिरिमा चढनलाई सिपालु
बैरी नै होस् तर छु बहुतै दीनमाथि दयालु ॥
तातो रातो रगत रिपुको प्र्यून हर्दम तयार
मेरो मेरो प्रिय खुकुरी यो हेर भै होसियार ॥

शिक्षा मेरो जगतभरको गर्नु रक्षा सदैव
दीक्षा यै हो परहित गर्उँ आखिरी श्वाससम्म ॥
ज्वाला दन्कोस् दनदन जहाँ मृत्यु ल्याई फुकेको
अत्याचारी यदि छ त कहीं माथ नै ताकछु त्यस्को ॥

दयाङ्गयाङ्ग डुड्डुड गरि प्रलयको मेघमाला बजाई
कालो नीलो गगनभरको दैत्य आकार ल्याई ॥
रोकुन् बाटो रिपुहरू मिली केही सङ्कोच मान्न
आत्मा मेरो अमर छ बुझ्यौ अस्त कैल्यै म हुन्न ॥

गिरि	: पहाड, पर्वत	माथ	: शिर, टाउको
बैरी	: शत्रु	प्रलय	: सर्वनाश, संहार
दीन	: दुखी, गरिब	मेघमाला	: बादलको मुस्लो
रिपु	: शत्रु	गगन	: आकाश
हर्दम	: सधै	दैत्य आकार	: रक्षसी आकार, डरलागदो स्वरूप
जगत्	: संसार	सङ्कोच	: अप्त्यारो, हिचकिचाहट
दीक्षा	: शिक्षालाई उपयोग गर्न गुरुवाट प्राप्त भएको उपदेश	अमर	: कहिल्यै नमर्ने
परहित	: अर्काको भलाई	अस्त	: अस्ताउने काम, विलय हुने काम
ज्वाला	: आगाको लप्को		
नेपाली कक्षा	७		

गोली लागी पटपट फुटोस् देहको अड्गअड्ग
 छाला टाँगी वदन सब होस् मासुको मात्र पुञ्ज ॥
 बाटो हांओस् भतभत उसै पोलिने बालुवाको
 देशद्रोही यदि छ त कहीं माथ नै ताकछु त्यस्को ॥

हासीहासी विपुल दुखको गर्तमा फाल हाली
 कालै आओस् त पनि खुसिको हर्ष गाना सुनाई ॥
 बढने छु के डर मरणको एक बाजी सबैले
 मनै पर्ने बुझी प्रकृतिको ऐन हो देह फर्ने ॥

देह	: शरीर
पुञ्ज	: धुप्रो, रास
देशद्रोही	: देशको अहित हुने काम गर्ने
विपुल	: ठुलो, धेरै, प्रशस्त
गर्त	: खाडल
ऐन	: नियम, विधान

अभ्यास

१. 'परिचय' कविता गति, यति र लय मिलाएर पढ ।

२. उत्तर भन :

- (क) नेपाली के गर्न सिपालु छन् ?
- (ख) कवितामा शिङ्गाले के गर्नु भन्छ ?
- (ग) माथ ताकनु भनेको के हो ?
- (घ) नेपालीको आत्मा कस्तो छ ?

३. उदाहरणमा दिए जस्तै कविताका हरफलाई वाक्यमा लेख :

उदाहरण : म कठिन गिरिमा चढनलाई सिपालु नेपाली हुँ ।

नेपाली हुँ कठिन गिरिमा चढनलाई सिपालु

बैरी नै होस् तर छु बहुतै दीनमाथि दयालु ॥

तातो रातो रगत रिपुको प्यून हर्दम तयार

मेरो मेरो प्रिय खुकुरी यो हेर भै होसियार ॥

४. उत्तर लेख :

(क) कविले नेपालीको परिचय कसरी दिएका छन् ?

(ख) दोस्रो श्लोकमा कविको कस्तो इच्छा प्रकट भएको छ ?

(ग) कवितामा कुन कुन उद्देश्य पुरा गर्न माथ ताक्ने कुरा गरिएको छ ?

(घ) 'परिचय' कविता पढ्दा तिमीलाई राम्रा लागेका कुराहरू के के हुन् ?

(ड) 'परिचय' कविताबाट प्राप्त हुने मूल सन्देश के हो ?

५. भाव विस्तार गर :

शिक्षा मेरो जगतभरको गर्नु रक्षा सदैव

दीक्षा यै हो परहित गर्नु आखिरी श्वाससम्म ॥

६. लामो उत्तर लेख :

(क) 'परिचय' कविताका श्लोकलाई वाक्यमा लेख ।

(ख) कविताका आधारमा नेपालीका विशेषताहरू के के हुन् वर्णन गर ।

शब्द भण्डार

७. तल्लो हरफका उही अर्थ हुने शब्दसँग जोडा मिलाई कापीमा लेख :

जस्तै : गिरि = पहाड

दीन माथ देह वदन हित गगन

आकाश दुःखी शिर मुख शरीर भलाइ

८. तल्लो हरफका विपरीतार्थी शब्दसँग जोडा मिलाई काफीमा लेख :

जस्तै : वैरी = मित्र

वैरी	मृत्यु	हर्ष	दयालु	माथ	अस्त
उदय	पाउ	निर्दीयी	शोक	जन्म	मित्र

९. 'सिप' बाट 'सिपालु' र 'होस' बाट होसियार भए भैं तलका शब्दबाट बन्ने शब्द लेख :

इख, बिख, लाज, दुध, बैंस

हात, गुठी, साँध, अंश

१० भतभत, दनदन, ड्याडड्याड जस्तै अरू चार ओटा अनुकरणात्मक शब्द कक्षामा सुनाऊ ।

११. ठिक शब्द छानेर खाली ठाउँ भर :

(क) हामी नेपालीहरू गिरिसा चढन सिपालु छौं । (कठिन, जगत्, प्रकृति)

(ख) नेपालीहरूको आत्मा छ । (अजर, अमर, अस्त)

(ग) गुरुले मलाई शिक्षालाई परहितभा लगाउने दिनुभयो । (दीक्षा, बानी, सामान)

१२. तलका शब्दलाई अर्थ खुल्ने गरी वाक्यमा प्रयोग गर :

गिरि, प्रलय, अमर, पुञ्ज, देशद्रोही

उच्चारण र हिज्जे

१३. तलका शब्द शुद्धसँग उच्चारण गरेर काफीमा सार :

हर्दम, सैदैव, दीक्षा, श्वास, ज्वाला, मृत्यु, अत्याचारी, प्रलय, दैत्य, अस्त, सड्कोच, अङ्ग, पुञ्ज,
देशद्रोही, हर्ष, प्रकृति

१४. कविताको तेस्रो श्लोक काफीमा सार ।

१५. तलका शब्द शुद्धसँग उच्चारण गरेर वर्णको भिन्नताले हुने फरक अर्थ शिक्षकलाई
सोधेर बुझ :

तर/थर/दर/धर चल/छल/जल

तातो/रातो/पातो/सातो काल/फाल/बाल

चार/जार/झार/सार बाटो/भाटो/माटो

पतपत/फतफत/भतभत जगत्/फगत/रगत्

१६. पढ र बुझ :

भै - भई

याँ - पिल्ला

त्यस्को - त्यस्को

यै - यही

कार्यमूलक व्याकरण

१७. पढ, बुझ र गर :

पाठमा प्रयोग भएका खुकुरी, जगत, ज्वाला, गगन, मेघ, बाटो, देह, छाला, मासु, रगत आदि शब्दले वस्तु वा चिजबिजलाई बुझाउँछन् । त्यसैले यी नाम हुन् । तिसी, तिम्रो परिवार र साथीभाइलाई जनाउने शब्द पनि नाम हुन् । कुनै स्थान, खानेकुरा, कपडा आदि बुझाउने शब्द पनि नाम हुन् । यसरी नाम शब्दले संसारका सम्पूर्ण वस्तु, स्थान, विषय आदिलाई बुझाउँछन् ।

हातगोडा आदि शरीरका अङ्गका नाम, कक्षाकोठामा भएका वस्तुका नाम र खेल सामग्रीका नाम लेख ।

१८. पढ, बुझ र गर :

पाठमा तातो, रातो जस्ता शब्दले रगतको, कालो, निलो जस्ता शब्दले गगन (आकाश) को, अमर शब्दले आत्माको, कठिन शब्दले गिरि (पहाड) को र नेपाली, सिपालु, दयालु शब्दले म सर्वनामको वर्णन गरेका छन् । यसरी नाम र सर्वनामको वर्णन गर्ने शब्द विशेषण हुन् ।

तल दिइएका शब्दहरूमा विशेषण शब्द चिन :

फुर्तिलो मानिस, सहरिया सभ्यता, रातो रड, तातो भात, तितो ओखती, बलियो खसी, हिमाली सौन्दर्य, अग्लो रुख, बुढो गोरु

सिर्जनात्मक अभ्यास

१९. कोष्ठकबाट शब्द छानेर खाली ठाउँ भरी कविताका हरफ पुरा गर :

हामी यस मुलुकका हाँ कर्णधार (सार, हाम्रो)

पढै पढै मधुर ज्ञान अपार (रचना, सिक्छाउँ)

जान्ने बुझ्ने दिन नयाँ दिव्य पारा (ज्ञानका, दिन)

हाँ हाँ हामी चहक देशका हाँ (सहारा, सुकिला)

२०. आफूले सुनेका कुनै गीत वा कविता लेखेर ल्याऊ र कक्षामा सुनाऊ ।

मामालाई सुधाने भान्जो

कृष्णराज चौधरी

कुनै गाउँमा एउटा मानिस थियो । ऊ अरू मानिसलाई ठग्ने काम गर्थ्यो । ऊ प्रायः दिदी भिनाजुकहाँ बस्थ्यो । उसका दिदी भिनाजुको एउटा छोरो थियो । ऊ आफ्नो भान्जालाई दिनभर ठग चर्तिकला सुनाउदै ठगविद्या सिकाउँथ्यो तर भान्जो मामालाई भन्ने गर्थ्यो, “ठग्ने काम राम्रो होइन ।”

केही समयपछि दिदी भिनाजुकहाँ कति बस्नु भनेर त्यो ठग त्यहाँबाट हिँड्यो ।

एक दिन ठगकी दिदीले छोरालाई भनिन, “छोरा, अब तै ठुलो भइस्, केही काम गर । कति घर मात्रै बस्छस् ?” छोराले जबाफ दियो, “मामाले ठग्ने काम सिकाउनुभएको छ । ठगले सोभा मानिसलाई ठग्छ । म चाहिँ ठग्ने मानिसलाई सुधार्ने काम गर्दू । हेदैं गर्नुहोला आमा !” यति भनेर ऊ घोडा चढेर मामाघर लाग्यो ।

भान्जो घोडा चढेर मामाकहाँ पुग्यो । उसको घोडा दुब्लो, पातलो र लिखुरे थियो । मामाले घोडातिर अनैठेसित हेदैं भान्जालाई भन्यो, “ओहो ! भान्जा बाबु, कसरी बाटो बिराएर भेरा घरमा पाइला टेक्यौ त ?”

“तपाईंलाई यो घोडा देखाउँ कि भनेर ।” भान्जाले घोडालाई थपथपाउदै उत्तर दियो ।

चर्तिकला : अनौठो काम, करामत

लिखुरे : सिकुटे, ज्यादै कमजोर

बाटो बिराउनु : बाटो भुल्नु

“आ, यस्तो लिखुरे घोडा मलाई देखाउन के ल्याएका ? तिंमी जस्तो लक्का जवानले यस्तो घोडा चढ्न सुहाउँछ ?” मामाले भन्यो ।

“यो चानचुने घोडा होइन, मामा । यसले त प्रत्येक दिन लिदीमा चाँदीका टुक्रा दिसा गर्छ ।” भान्जाले भन्यो ।

“यस्तो पनि हुन्छ र ? नचाहिने कुरा !” मामाले पत्याएन ।

“नपत्याए हेर्नुहोस् न । यसले दिसा गर्ने बेला हुनै लाग्यो ।” भान्जाले भन्यो ।

भान्जाले घरबाट हिँड्नुअधि नै घोडाको दानामा चाँदीका केही टुक्रा मिसाएर टन्न खान दिएको थियो । उसले घोडाको वरिपरि घुम्यो र ढोग्यो । घोडाले दिसा गर्ने बेला हुनै लागेको थियो । घोडाले दिसा पनि गर्न्यो । घोडाको लिदीमा चाँदीका टुक्रा पनि देखिए ।

ठग मामा आश्चर्य चकित भयो र भन्यो, “ओहो ! यस्तो फाइदाजनक घोडा ! यसले त मेरो तबेला सजाउनुपर्यो भान्जा ! यो घोडा मलाई बेच, बरु यसको सटटामा मेरो घोडा पनि लैजाऊ ।” भान्जाले सुरुमा त आनाकानी गर्न्यो । मामाले अति नै जिद्दी गर्न थालेपछि उसले महँगो दाममा लिखुरे घोडा बेच्यो । अनि मामाको घोडामा चढेर आफ्नो बाटो लाग्यो ।

ठग मामाले घोडाको निकै स्याहार सुसार गर्न्यो । कलिलो घाँस खुवायो । भोलिपल्ट मामाले पनि लिदीमा चाँदीका टुक्रा निकाल्छ कि भनेर कुरिरह्यो तर घोडाले लिदी मात्रै निकाल्यो । यो देखेर ठग मामा रिसायो र घोडालाई पिट्न थाल्यो । दनादन पिट्न थालेपछि घोडा ढल्यो र मर्न्यो । ऊ रन्थनिनै भान्जाकहाँ पुग्यो र क्षतिपूर्ति माग्न थाल्यो । भान्जाले मुस्कुराउँदै भन्यो, “हत्तेरी मामा ! घोडाको वरिपरि घुमेर ढोग्नुपर्यो नि । त्यसपछि मात्रै घोडाले लिदीमा चाँदीका टुक्रा निकाल्यो । तपाईंले त्यस्तो गर्नुभएन कि क्या हो ? बेकारमा त्यस्तो लाभदायी घोडा मार्नुभयो ।” मामाले वरिपरि नघुमेको र नढोगेको स्विकार्यो ।

केही दिनपछि भान्जो पुनः मामाघर पुग्यो । उससँग खरायो थियो । मामाले भान्जाको स्वागत गर्दै भन्यो, “आज पनि मलाई फसाउन आयो कि क्या हो, भान्जा ?” भान्जो केही बोलेन, हाँस्यो मात्र । सामान्य भलाकुसारीका कुरा भए । केही छिनपछि भान्जाले प्रस्ताव राख्यो, “जाऊँ मामा, आज हाम्रो घरतिर । के घरमै मात्रै बस्नुहुन्छ ? उतै खाना पनि खाऊँ ।”

मामाले टाउको कन्यायो, “जान त जाने हो भान्जा, तर भोलि बिहानै मेरो अन्त जाने काम छ । तिम्रो घरमा गएर तुरन्त फर्कदा आगो लिन गए जस्तो मात्रै हुन्छ । केही मेवा मिष्ठान्न भोजन गर्न पाइन्न । यस्तोमा के गई भो र ?”

लक्का जवान : भर्खरको तन्नेरी

भलाकुसारी : गफगाफ, कुराकानी

आनाकानी : आलटाल, हिचकिच

प्रस्ताव : कुनै कामका लागि गरिने आग्रह

रन्थनिनु : छटपटाउनु, रनाहा लाग्नु

मेवा मिष्ठान्न : मिठो परिकार, स्वादिष्ठ खानेकुरा

क्षतिपूर्ति : हर्जाना

भान्जाले चिप्लो घस्यो, “त्यसको तपाईंले धन्दै मान्नुपर्दैन मामा। मसँग भएको यो खरायोको के काम ?” उसले झोलाबाट खरायो फिक्यो र आदेश दियो, “ए लामकाने, जा आमाबुबालाई भन्, मेरो मामा आउँदै हुनुहुन्छ, कुखुराको मासु पकाउनु रे। उहाँलाई धेरै हतार छ, चाँडै गर्न भन्नू।” यति भन्दै उसले खरायोलाई छोडिदियो। खरायो बाटैबाटो बुर्कुसी मार्दै एकै छिनमा अलप भयो।

यता भान्जाले पहिले नै आफ्ना आमाबुबासँग मासु पकाउनु भवेर कुरा मिलाएको थियो। भान्जाले मामालाई पाहुना बनाई घरमा ल्यायो। अगि छाडेको जस्तै एउटा खरायो घरमा पहिलेदेखि नै राखिएको थियो। सुरुको खरायो त कता हरायो कता ! ठग मामाले अहिले देखिएको खरायोलाई पहिलेकै ठान्यो। एकै छिनमा कुखुराको साँप्रो चपाउने सौभाग्य पाएको खुसीमा ठगले भन्यो, “ओहो भान्जा ! गतिला सामान त तिमीसँग मात्रै हुने रहेछन्। यस्तो खरायो त मैकहाँ हुनुपर्ने हो नि !”

भान्जाले आनाकानी गर्दै भन्यो, “खै मामा, गतिलो घोडा दिएकै हो, मारिहाल्नुभयो। अब यो खरायो लैजान्छु भन्नुहुन्छ। यसको पनि त्यही गति हुने हो कि ? तपाईंलाई त सहयोग गर्नै हुन्न !”

मामाले भन्यो, “हेर भान्जा, यसपालि त्यस्तो नराम्रो गर्ने छैन।”

भान्जाले राम्रे मोलमा खरायो बेच्यो। विदा हुँदै ठगले दिदी भिनाजुलाई भन्यो, “लागें म त। भान्जाले यति गतिलो खरायो दिएका छन्।” केही पर पुगेपछि उसले खरायोलाई भुइँमा राख्दै भन्यो, “जा लामकाने, मालिकीलाई भन् मालिक आउँदै छन्, खाना पकाएर घरमै बस्नू।” खरायो खुर्र दौडियो। घरमा सन्देश पुऱ्याउने भयो भनेर ऊ मक्ख पञ्च्यो।

घर पुगदा पुरै अँध्यारो भएको थियो। घरमा श्रीमती पनि थिइनन्। खरायो पनि थिएन। निकै बेरपछि श्रीमती आइपुगिन्। ठगले रिसले मुर्मुरिदै भन्यो, “होइन मैले तिमीलाई खाना पकाउनू अनि घर मै बसिराख्नू भनेर खरायोलाई खबर पठाएको होइन ?”

“होइन, कसलाई खबर पठाउनुभयो ? म त छिमेकमा बिहे हेरेर आएकी। हजुर पनि दिदीकहाँबाट खाएर आउनुहुन्छ भनेर भान्साको सुरसारै नगरेकी” ठगकी श्रीमतीले भनिन्।

“खरायोलाई खबर पठाएको थिएँ। त्यसले केही भनेन ?” ठग अभ बम्कियो।

“कुन खरायो ? कस्तो खरायो ? के नानाभाँतीको कुरा गर्नुभएको ?” श्रीमतीले भनिन्।

ठग मामालाई भान्जाले आफूलाई ठगेको हो कि भन्ने लाग्यो र अर्को दिन बिहानै भान्जाको घरमा पुग्यो। उसलाई पिटने नियतले ठग त्यहाँ पुगेको थियो। मामा रिसाएको देखेर भान्जाले सोध्यो, “किन मामा, खरायोले सन्देश पुऱ्याएन कि कसो ?”

सौभाग्य : असल भाग्य, भाग्यले प्राप्त
राम्रो अवसर

बम्किनु : रिसाउँदै कराउनु

नानाभाँती : अनेक थरी
नियत : भित्री उद्देश्य, मनसाय

मामा बोलेन। भान्जाले भन्यो, “अब तपाईं पनि ! कम्तीमा पहिले आफूनो घर चिनाउनुपर्थ्यो। घर नै नचिनाई एककासि छाडिदिएपछि खरायो कता जाओस ? आफैं गल्ती गर्नुहुन्दू, अनि मसँग रिसाउनुहुन्दू।”

ठग मामा गर्जियो, “तिस्रो गलत कुराले घोडा भन्यो, तिम्री माइजसँग पनि भनाभन भयो। अब म तिस्रो केही कुरा सुन्दिनँ।” उसले भान्जालाई बोरामा जबरजस्ती हाल्यो र काँधमा बोकेर नदीमा फाल्न बाटो लाग्यो। नदी पुग्नै लाग्दा ठग मामालाई दिसाले च्याप्यो। ऊ दिसा बस्न नजिकको झाडीमा पस्यो। बोराभित्र भान्जो “म बिहे गरिनँ।” भनेर कराइरहेको थियो। त्यही बाटो एक जना मानिस उँटमा चढेर आउँदै थियो। त्यस मानिसले त्यो बोरा खोलिदियो। भान्जाले कुरा बनायो, “हेर भित्र, आमाबुबाले मेरो बिहे जबरजस्ती गरिरिदै छन्। मलाई बिहे गर्न मन छैन। त्यसैले यसरी बोरामा हालेर लग्दै छन्।”

उँटवालाले भन्यो, “त्यसो भए मेरो बिहे गराइदैज न त।” भान्जाले खोजे जस्तै भयो। उसले उँटवालालाई बोरामा हालेर बाँध्यो र आफू उँटमा चढेर हिँड्यो।

दिसा गरिसकेपछि ठग मामाले त्यो बोरा नदीमा फालिदियो। बल्ल काँडो हट्यो भन्दै मक्ख पच्यो। नदीमा फालिएको उँटवाला बल्लतल्ल बोरा च्यात्न सफल भयो। ऊ अलि तल नदी किनारामा उत्रियो। ज्यान बचेकामा उसले भगवान्लाई धन्यवाद दियो।

बोरा बोक्दा मामा थकाइले चुर भएको थियो। उसले अगाडि एउटा मानिस उँटमा चढेर सानसँग जाई गरेको देख्यो। माभाले यो मेरो भान्जो हो भन्ने थाहै पाएन। उसले केही उँटवाला होला भन्ने सम्भोर पछाडिबाट बोलायो, “ओ उँटवाला, मलाई पनि केही परसेम्म पुऱ्याइदैज न।” उँटवालाले टाउको पछाडि फर्काएर हेर्दा ठग मामा आश्चर्यमा पन्यो। त्यो त भखीरे नदीमा फालेको आफूनै भान्जो पो रहेछ।

ठग मामाले भन्यो, “भान्जा, मैले त तिमीलाई नदीमा फालेको थिएँ। तिमी भने उँट चढेर आउँदै छौ। यो कसरी सम्भव भयो ?”

भान्जाले कुरा बनायो, “ओहो मामा ! तपाईंले फालेपछि म नदीको पिंधमा पुर्नैं। त्यहाँ त जनावरहरू कर्ति कर्ति ? हास्तो गाउँघरमा उँट नभएकाले मैले यही छानेर ल्याएँ।”

ठग मामा जालमा पन्यो, “लौ भान्जा बाब, अबेर किन गर्न त ? मलाई पनि नदीमा फाल्नुपच्यो। हेरौं, तिमी जस्तै छानी छानी जनावर ल्याउन सक्छु किं ?” भान्जाले किन ढिलाइ गथ्यो। उसलाई त मामाको ठग काम गर्ने प्रवृत्तिलाई सुधार गर्नु थियो। उसले मामालाई बोरामा हाल्यो। मामाले भन्यो, “टाउको चाहिँ बोराभित्र नखाँद ल। नदीमा जनावर छान्न हेर्नुपर्छ।” भान्जाले मनमनै सोच्यो, “मैले मामालाई सोभासाश्कालाई नठग्ने गरी हायलकायल पार्न पो यस्तो काम गर्न लागेको हो त।”

पिंध : फेद, तल्लो भाग

जाल : फसाउने कुरा

हायलकायल : हैरान, हावाकावा

नेपाली कक्षा ७

उसले बोरा खुकुलोसँग कस्यो, टाउको पनि बाहिरै निकाल्यो र नदीमा फालिदियो ।

नदीमा फाल्नासाथ मामा आतितयो । ऊ पानीमा छुब्दै उत्रै गर्न थाल्यो । उसले त्यहाँ कुनै जनावर देखेन । नदीमा छुब्दा तिन चार घुटका पानी खाइसकेको थियो ।

ऊ किच्चाउन थाल्यो, “म अब कहिलै ठगिदनँ भान्जा बाहिर निकालिदैऊ ।” भान्जाले भन्यो, “मलाई मात्र नठग्ने होइन, कसैलाई पनि ठग्नु हुँदैन । तपाईंले ठगेको देखेर मैले तपाईंलाई सुधार्न यस्तो कार्य गरेको हो ।” ठग मामालाई अरूलाई ठग्ने जस्तो गलत कार्य गरेकाले सजाय पाएको कुराको महसुस बल्ल भयो । मामाले अबदेखि ठग काम गर्दिनँ भनेर वाचा गन्यो । त्यसपछि भान्जाले उसलाई नदीबाट बाहिर निकालिदियो ।

यसपछि मामा भान्जा आआफ्ना घरतिर लागे ।

अन्तिमा

१. उत्तर भन :

(क) मामाले भान्जालाई के सिकाउँथ्यो ?

(ख) छोराले आमालाई के भन्यो ?

(ग) खरायोले समाचार भन्यो कि भनेन ?

२. पाठका आधारमा ठिक शब्द राखेर खाली ठाउँ भर :

(क) अरू मानिसलाई ठिक होइल । (ढाँटनु, पिटनु, ठग्नु)

(ख) मामा रन्धनिदै भान्जाकहाँ पुर्यो र मार्न थाल्यो ।

(ऐसा, खानेकुरा, क्षतिपूर्ति)

(ग) ओहो मामा ! तपाईंले फालेपछि म नदीको पुर्ण ।
(किनारमा, माझमा, पिँधमा)

३. कसले कसलाई भनेको हो ? पाठका आधारमा खोजेर भन :

(क) तपाईंलाई त सहयोग गर्नै हुन्न ।

(ख) होइन, कसलाई खबर पठाउनुभयो ?

(ग) त्यसो भए मेरो बिहे गराइदेउ न त ।

४. उत्तर लेख :

- (क) भान्जो ठग मामालाई के भन्थ्यो ?
- (ख) ठग र उसकी श्रीमतीबिच किन भनाभन भयो ?
- (ग) बोरामा हालिएको भान्जो कसरी उम्कियो ?
- (घ) भान्जाले मामालाई बोरामा किन खुकुलै बाँध्यो ?
- (ड) भान्जाले ठग मामालाई कसरी सुधान्यो ?

शब्द भण्डार

५. शब्द र अर्थको जोडा मिलाऊ :

सिपालु	गाँयब
लिदी	समाचार
तबेला	ठुलो स्वरले कराउनु
अलप	सिप भएको
सन्देश	घोडा बाँध्ने ठाउँ
गर्जिनु	घोडाको दिसा

६. तल्लो हरफका उल्टो अर्थ हुने शब्दसँग जोडा मिलाई कापीमा सार :

जस्तै : गतिलो = कमसल

गतिलो	सजिलो	सतह	छुञ्जु	खुकुलो
कसिलो	पिँध	उत्रनु	अप्टेरो	कमसल

७. तल्लो हरफका मिल्दो शब्दसँग जोडा मिलाई कापीमा सार :

जस्तै : पाइला = टेक्नु

पाइला	टाउको	बुर्कसी	हायलकायल
मार्नु	पार्नु	कन्याउनु	टेक्नु

८. पढ र गर :

घोडा, उँट, खरायो जनावर हुन् तर कुखुरो पन्छी हो । जनावर विभिन्न जातका हुन्छन् भने पन्छी पनि विभिन्न जातका हुन्छन् ।

(क) आफूले जानेका दस ओटा जनावर र पन्छीका नाम लेख ।

९. 'बल्ल बल्ल' बाट बल्लतल्ल भए भई तलका शब्द दोहोरिँदा बन्ने शब्द लेखः
सोझो, कायल, सानो, सामान, आफुनो, घर

१०. अर्थ खुल्ने गरी वाक्यमा प्रयोग गर :
चर्तीकला, आनाकानी, बाटो विराउनु, आरोप, हायलकायल, भलाकुसारी

उच्चारण र हिज्जे

११. माथिको कथा पालैपालो गरी पढेर कक्षामा सुनाऊ र साथीले पढेको पनि सुन ।

१२. तलका शब्द शुद्धसँग उच्चारण गर र वर्णको फरकले हुने अर्थको भिन्नता कक्षामा छलफल गर :

तार/टार घोडा/गोडा/जोडा

आमा/मामा फल/बल/मल

करायो/खरायो चाल/छाल/जाल

पकाउनु/फकाउनु तरर/दरर/धरर

१३. तलका शब्द ठिकसँग उच्चारण गर :

हत्तेरी, चर्तीकला, पत्याएन, क्षतिपूर्ति, मिष्ठान्त, पिँध, प्रस्ताव

१४. पाठका मामा भान्जाबिच भएका संवादका अशलाई एक जना मामा एक जना भान्जा भई हाउभाउसहित संवादकै शैलीमा कक्षामा सुनाऊ ।

१५. पाठबाट लट्ठी, हत्तेरी जस्ता अन्त्यमा दीर्घ इकार हुने दस ओटा शब्द खोजेर लेख ।

१६. भिनाउ, सिपालु जस्ता अन्त्यमा हस्त उकार हुने र माइजु, आफू जस्ता दीर्घ उकार हुने पाँच पाँच शब्द साथीहरूसँग छलफल गरेर लेख ।

कार्यमूलक व्याकरण

१७. पढ, बुझ र गर :

पाठमा मामा, आमा, भान्जा जस्ता शब्द छन्, यी नाता बुझाउने नाम शब्द हुन् ।

(क) पाठबाट यस्ता नाता बोधक शब्द टिप र आफूले अरू पाँच ओटा नाता बोधक नाम शब्द थपेर लेख ।

(ख) तिमीले छानेका नाता बोधक शब्द प्रयोग गरेर घरमा ककसले के के काम गर्दैन्, बयान गर ।

१८. केटोबाट केटी भए भैं तलका शब्दबाट बने शब्द लेख :

भान्जो, मालिक, आफूनो

१९. पढ र साथीलाई सुनाऊँ :

ऊ दिदी भिनाजुकहाँ बस्यो । छोरा, तँ अब ठुलो भइस् केही काम गर । यसले त प्रत्येक दिन लिदीमा चाँदीमा सिक्का निकाल्छ । हजुरलाई यो घोडा देखाउँ कि ? उहाँलाई धेरै हतार छ, चाँडै गर्न भन्नू । तपाईं अरुलाई ठगनुहोस्, म चाँहि ठगलाई सुधार्ने काम गर्दू ।

माथिको वाक्यमा प्रयोग भएका ऊ, तँ, यस, हजुर, उहाँ, तपाईं र म शब्द सर्वनाम हुन् । नामको सट्टामा प्रयोग हुने शब्द सर्वनाम हो । यस्ता सर्वनाम शब्द अरु पनि छन् । जस्तै : त्यो, तिनी, यो, यिनी, यहाँ, आफू, जो, जे, जुन, को, के, कुन आदि ।

२०. तलका सर्वनामका बहु वचनका रूपहरू लेख र वाक्यमा प्रयोग गर :

म - तँ, तिमी - तपाईं -

आफू - यो, यिनी - त्यो, तिनी -

२१. तलका वाक्यमा मिल्दो सर्वनाम राखेर खाली ठाउँ भर :

(क) विद्या, रवि र विमलमध्ये आयो ? (के, को)

(ख) बुबा, आमा र दाजु लाई दिँ ? (के, कस, को)

(ग) तिमी कथा र कविता पढ्छौ ? (के, को)

२२. मबाट मेरो भए भैं तलका सर्वनाम शब्दबाट के हुन्छ ?

हामी, आफू, तिमी, उनी, ऊ, तँ, यो, को, जो

२३. माथिल्लो हरफका विशेषण शब्दको तल्लो हरफका नाम शब्दसँग जोडा मिलाऊ :

लिखुरे	चानचुने	फाइदाजनक	सोकासाफा
जनता	केटो	घोडा	पैसा

सिर्जनात्मक अभ्यास

२४. तलका बुँदाहरूका आधारमा कथा लेखी साथीलाई सुनाऊँ :

कुनै जडगलमा एक तपस्वी बस्नु... तपस्वी अत्यन्त दयालु हुनु... जडगलमा एउटा सिंह पनि बस्नु... सिंह खुट्टामा काँडो बिभेकाले हिँडन नसकेर सुल्नु... तपस्वी डुल्दै सिंहको नजिक पुग्नु... सिंहको अंवस्था देखेर तपस्वीको मनमा दया लाग्नु... तपस्वीले सिंहको खुट्टामा बिभेको काँडा फिकिदिनु... एक दुई दिनमा सिंह तन्दुरस्त हुनु... सिंह सधै तपस्वीको आश्रम नजिक बस्ने गर्नु... एक दिन तपस्वी ध्यानमा मग्न हुनु... उनले आँखा खोल्दा एउटा सर्प मुख बाटेर बसेको देख्नु... तपस्वीले सर्पको मुखमा हेर्नु... मुखमा काँडो बिभेको देख्नु... चिम्टीले बिस्तारै काँडो फिकिदिनु... सर्पले मणि उकेलेर हिँडनु... तपस्वीको आश्रममा रातको समयमा मणिले जगमग उज्यालो हुनु... मणि चोर्न राति चोर आउनु... मणि लिएर भाग्न लाग्दा सर्पले बेर्नु... सिंहले भम्टन खोज्नु... तपस्वी बिउँझनु... तपस्वीले सर्प र सिंहलाई सम्झाउनु... चोर ले कान समातेर माफ माग्नु... मणि तपस्वीलाई तै दिनु... तपस्वीले अबदेखि चोरी डकैती छोड्छु भन्न लगाउनु... चोरले मान्नु

नेपाल बहु जातीय, बहु भाषिक, बहु धार्मिक एवम् बहु सांस्कृतिक देश हो । यहाँ आआफ्ना धर्म, संस्कृति अनुरूपका साना ठुला धेरै चाडपर्वहरू मनाइन्छन् । दसैँ, तिहार, छठ, गौरा, माघी, ल्होसार, उँधौली, उँभौली, इद, क्रिसमस आदि यहाँका मुख्य चाडपर्वहरू हुन् । यीमध्ये तराई मधेस मूलका हिन्दू धर्मावलम्बीहरूले मनाउने ठुलो चाड छठ हो ।

- बहु धार्मिक** : धेरै धर्मको
- गौरा** : सुदूर पश्चिमाञ्चलतिर कृष्ण जन्माष्टमीको अगिल्लो दिनदेखि सप्ताहव्यापी रूपमा मनाइने पर्व
- माघी** : धारु जातिले माघे सङ्क्रान्तिका दिन मनाउने विशेष पर्व
- ल्होसार** : तामाङ, गुरुङ र शेर्पा जातिले नयाँ वर्षका रूपमा मनाउने प्रसिद्ध पर्व
- उँधौली** : मझसिर महिनाको शुक्ल पक्षको पूर्णिमाका दिन किरात जातिले मनाउने प्रसिद्ध पर्व
- उँभौली** : वैशाख महिनाको शुक्ल पक्षको पूर्णिमाका दिन किरात जातिले मनाउने प्रसिद्ध पर्व
- इद** : इस्लाम धर्म मान्नेहरूको प्रसिद्ध पर्व
- क्रिसमस** : जिजस क्राइस्टको जन्म दिनमा मनाइने चाड
- मधेस मूल** : उत्पत्तिको थलो मधेस
- धर्मावलम्बी** : धर्म मान्ने वा अङ्गाल्ले

छठ कार्तिक महिनाको ५५५८ षष्ठको षष्ठी तिथिका दिन विशेष पूजा हुने पर्व हो । संस्कृत भाषाको षष्ठी शब्दबाट 'छठ' शब्द बनेको हो । षष्ठी शब्दबाट अपशंश भएर छट्ठी, छठी, छैठ, छैठ, छठ शब्दहरू बनेका छन् । यी सबै शब्दले छठ पर्वलाई नै बुझाउँछन् । तीमध्ये छठी, छैठ, छठ बढी चल्तीका शब्द हन् । यस पर्वका इष्टदेवतालाई सुरज बाबा र छठीमाई भनेर पुरुष एवम् स्त्री दुवैलाई जनाउने शब्दले पुकार्दछन् । छठमा सूर्यदिव र भगवती छठीमाईको पूजा आराधना हुन्छ । यस पर्वमा सूर्यदेवको पूजा र छठीमाईको भजन कीर्तन गर्ने चलन रहेको छ । छठको व्रतले शारीरिक आरोग्य र मनोकासना पुरा हुने धार्मिक आस्था रहेको छ । यस पर्वमा घरबाहिर रहेका सबै सदस्यहरू घरमा भेला हुन्छन् । आफ्नो परिवारका ज्येष्ठ र स्वस्थ महिलाको नैतृत्यमा व्रत लिन्छन् । आफ्ना पति, छोराछोरी, नाति नातिना आदिको सुखशान्ति र भलाइका लागि व्रत बस्ने चलन छ । मुख्य व्रतालुलाई परिवारका अरू सदस्यहरूले आवश्यक सहयोग पुर्याउँछन् । इच्छा भएर पनि व्रत बस्न नसकेको अवस्थामा त्यसको सटूटामा अरूले पनि व्रत बस्ने परम्परा रहेको छ ।

छठ पैदिक कालदेखि नै मनाहौदै आएको पर्व हो भन्ने जन विश्वास छ । पाण्डवहरूले बनवास कालमा एक वर्षको गुप्तवासको सफलताका लागि सूर्यको आराधना गरेका थिए । त्यसलाई सत्य मान्ने हो भने छठ द्वापर युगदेखि सुख भएको थियो । सूर्य पुराणका अनुसार कार्तिक शुक्ल षष्ठीमा सर्वप्रथम अत्रि ऋषिकी पत्नी अनसूया यो व्रत बसेकी थिइन् । यसै समयदेखि छठको सुरुआत भएको हो ।

छठको व्रतमा पवित्रताको धैरै पवित्रत्व रहन्छ । व्रतालुले शारीर र बस्त्रको शुद्धतामा बढी ख्याल राख्नुपर्छ । व्रत अवधिभरि नयाँ र शुद्ध कपडा लगाउनुपर्छ । पूजा सामग्री र प्रसादका निम्नि तयार गरिने पक्वान्न र इलाजुलको शुद्धतामा ध्यान दिनुपर्छ । व्रतालुले कार्तिक महिनाको आरम्भदेखि नै माछामासु, लस्तु, व्याज आदि सानु हुँदैन ।

मुख्य व्रत चार दिनको हुन्छ । कार्तिक शुक्ल चतुर्थिदेखि व्रतको शुभारम्भ हुन्छ । त्यस दिन व्रतालुले नुहाएर शाकाहारी भोजन गर्नुपर्छ । मैथिली भाषामा त्यसलाई 'नहा खाए' भन्दछन् ।

शुक्ल पक्ष	चन्द्रमाको कला बढौ जाने	व्रतालु	व्रत बस्ने
अपांशु	पक्ष, पूर्णिमा पक्ष	वैदिक काल	वेद निर्माणको समय
इष्टदेव	बिग्रेको, परिवर्तन भएको	गुप्तवास	लुकेर बसेको वास
सुरज बाबा	प्रिय देवता, परम्परादेखि पुजिएका देवता	द्वापर युग	चार युगमध्ये तेस्रो युग
आराधना	सूर्य	सूर्य पुराण	सूर्यलाई मुख्य मानेर लेखिएको प्राचीन ग्रन्थ
आरोग्य	प्रार्थना	पक्वान्न	पक्काएको अन्न
मनोकासना	निरोगी अवस्था	शाकाहारी	सागपात, फलफुल आदि खाने माछामासु नभएको भोजन गर्ने
'नैतूल्न'	मनको इच्छा	नहा खाए	नुहाएर खाने
	अगुवाइ		

पञ्चमीमा व्रतालुहरू दिनभरि उपवास बस्छन् । साँझपछि नयाँ चुलोमा आफैले खिर र पुरी पकाउँछन् । घरको पूजाकोठामा केराका पातमा पक्वान्न र फलफुलहरू राख्नन् । त्यहीं छठीमाईको पूजा गर्द्धन् । पूजापछि व्रतालुले चढाएको प्रसाद परिवारका सदस्यहरूलाई दिन्छन् र आफूले पनि खान्छन् । छठको यो दोस्रो दिनलाई खरना भन्द्धन् ।

षष्ठी तिथि छठको मुख्य दिन हो । यस दिन बिहानैदेखि पूजा सामग्री तयार गरिन्छ । यिनमा अत्यन्त मिठा परिकार ठेकुवा र भुसुवा मुख्य मानिन्छन् । गहुँको पिठोमा सब्खर र धिउ मुछेर ठेकुवा (एक प्रकारको रोटी) पकाइन्छ । चामलको पिठोमा सब्खर र धिउ मिसाएर भुसुवा (लड्डु) बनाइन्छ । केरा, उखु, मेवा, नरिवल (जटासहित) मुला, बेसार आदि मौसमी फलफुल र कन्दमूलहरू जम्मा गरिन्छन् । यी सबै सामग्रीहरू बासको ढकी, टोकरी वा नाड्लोमा राखिन्छन् ।

व्रतको तेस्रो दिन अपराहनमा परिवारका सबै सदस्यहरूले नयाँ लुगा लगाउँछन् । पुरुष सदस्यले पूजा सामग्री बोक्छन् । सबै जनाले भक्ति गीत र भजन गाउँछन् । सबै जना खाली खुदटा नजिकको घाट, जलाशय वा नदी किनारमा जान्छन् । ठाउँ रोजेर केराको थम्बा र उखुको लाँक्रो माटामा गाइन्छन् । दियो र फिलिमिली बत्ती बालेर सिंगार्द्धन् । केराको फेदमा माटाको हात्ती राखेर पूजा गर्द्धन् । यसपछि मुख्य व्रतालुका रूपमा रहेका ज्येष्ठ महिलाहरू पूजा सामग्री लिएर जलाशय वा नदीमा पस्छन् । आधा शरीर पानीमा डुबाउँछन् । अस्ताउन लागेको सूर्यतर्फ फर्किन्छन् र हात जोडेर ढोग्छन् । परिवारका सदस्यले व्रतालुको हात एवम् पूजा सामग्रीमा दुध र जल हालिदिन्छन् । यसरी अस्ताउँदो सूर्यलाई अर्घ दिन्छन् । षष्ठीको साँझमा दिइने अर्घलाई 'सँभिया अरघ' भनिन्छ ।

साँझमा अर्घ दिएपछि बत्ती बालेर आरती गरी पानीमा बगाउँछन् । पातका बोहोतामा बलेका बत्तीहरू बगाएको दृश्य सारै सुन्दर देखिन्छ । सूर्यास्तपछि त्यस दिनको पूजा समाप्त हुन्छ । यसपछि पूजा सामग्री त्यहीं राखेर धेरैजसो व्रतालुहरू घर जान्छन् । कतिपय व्रतालुहरू घाट, नदी वा जलाशयको किनारमा नै रातभर भजन गर्दै जाग्राम बस्द्धन् । घर गएकाहरू पनि भजन गर्दै जाग्राम बस्द्धन् ।

उपवास	: केही नखाई लिइने ब्रत, मिराहार
अपराहन	: दिनको १२ बजेपछिको समय, दोपहरको समय
घाट	: नदी, ताल आदि पानी भएको ठाउँसम्म पुग्न सकिने सुगम स्थान, नदीको दायाँ बायाँको किनार
जलाशय	: पानीको आश्रय स्थल, पानी भएको ठाउँ
लाँक्रो	: उखुको बोट
अर्घ	: दुध, दही, जल आदि मिसाएर देवतालाई चढाउने पूजा सामग्री
सँभिया अरघ	: साँझमा दिने अर्घ
आरती	: देवताको पूजापछि बत्ती बालेर घुमाउने काम
नेपाली कक्षा ७	

घर गएका व्रतालुहरू सप्तमीका दिन विहान फेरि घाट, नदी किनार वा जलाशयमा फर्किन्छन् । त्यहीं राखेको पूजा सामग्री लिन्छन् र उदाउँदो सूर्यलाई अर्ध दिन्छन् । विहान दिने अर्धलाई 'भोखकबा अर घ' भनिन्छ । त्यसपछि छठ माताको कथा वाचन हुन्छ । यसरी छठको पूजा समाप्त हुन्छ । पूजापछि प्रसाद घरमा लगेर सबैले बाँडेर खान्छन् ।

गरिब र भाकल गरेकाहरूले मागेर पनि पूजा सामग्री जुटाउन्छन् र पूजा गर्न्छन् । भाकल गर्ने कोही व्रतालु पुरुषहरू घरदेखि पूजास्थलसम्म साष्टाङ्ग दण्डवत् गर्दै जान्छन् । कोही पूजास्थलमा मात्र साष्टाङ्ग दण्डवत् गर्दै घसन्छन् । कोही भाकलबमोजिम पूजा अवधिभर जलभित्र उभिएर रहन्छन् र सूर्यलाई अर्ध दिन्छन् ।

छठ पर्वमा रमाइलो मेला लाग्छ । मेलामा लोक गीत र भजन गाउँदै, थरी थरीका वाजा बजाउदै नाचगान पनि गर्न्छन् । वातावरण अत्यन्त मनोरम हुन्छ ।

तराई मधेसमा मैथिली, भोजपुरी, अवधी र थार भाषी नेपालीहरूको ठुलो समुदाय रहेको छ । उनीहरूले पहिलेदेखि नै छठ मनाउदै आएका थिए । अहिले पहाडिया हिन्दुहरू र गैरहिन्दुहरू पनि सूर्य उपासनाको यस पर्वमा सहभागी हुन थालेका छन् । विशेषतः पूर्वी तथा मध्य तराईमा प्रचलित यो पर्व हिजोआज काठमाडौं, पोखरा जस्ता सहरमा पनि मनाउन थालिएको छ ।

छठको अवसरमा परिवारका सदस्यहरू मूल धरमा जम्मा हुन्छन् । पारिवारिक मिलन हुन्छ । यस पर्वमा अस्ताउँदो सूर्यलाई अर्ध दिनुको आशय विगतप्रति कृतज्ञता व्यक्त गरेको मानिन्छ । उदाउँदो सूर्यलाई अर्ध दिनुको अर्थ वर्तमान र भावी जीवनको सफलताको कामना मानिन्छ । छरालिमेकमा शुभ कामना आदान प्रदान गर्दा पनि यही भाव राखिन्छ । यसरी पारिवारिक र सामाजिक सद्भाव वृद्धिमा छठको ठुलो योगदान रहेको छ ।

भाकल : कुनै कामको सफलताका लागि देवी देवतालाई गरिने कबुल

साष्टाङ्ग दण्डवत् : शिर, हात, गोडा, हृदय, आँखा, तिघ्रा, मन र वचन आठ अङ्गले भुइँ छोएर लट्ठी जस्तै तर्सिएर गरिने प्रणाम

मनोरम : मन लोभ्याउने, मनोहर

गैरहिन्दु : हिन्दुबाहेक

उपासना : पूजा, आराधना

विगत : वितेको समय

कृतज्ञता : अरूको सहयोग वा परोपकारप्रति आभारी हुने अवस्था, आभार

भावी : भविष्यको, आगामी

सामाजिक सद्भाव : समाजमा एक अकर्प्रति दर्साइने राम्रो भावना

सूर्य पूजकहरूमा छुवाछुतको भावना हुँदैन । धेरै जाति, धर्म र समुदायका मानिसहरू एकै थलोमा बिना भेदभाव सहभागी हुँच्छन् । छाठले विभिन्न धर्म, समुदाय र जातिलाई जोड्ने सेतुको काम गरेको छ । यस पर्वले सांस्कृतिक एकताको सन्देश प्रवाहित गरेको छ ।

सूर्य पूजक सूर्यलाई पूजा गर्ने

सेतु : पुल

सांस्कृतिक एकता : संस्कृतिले एक बनाएको अवस्था

सन्देश : खबर, समाचार

प्रवाहित : प्रचार प्रसार

अध्याया

१. एक एक वाक्यमा उत्तर भन :

- (क) छठ कसले मनाउने पर्व हो ?
- (ख) छठ शब्द कसरी बनेको हो ?
- (ग) छठमा कुन कुन देवताको पूजा हुँच्छ ?
- (घ) छठमा कसको नेतृत्वमा पूजा हुँच्छ ?
- (ङ) छठमा कुन कुराको बढी ख्याल गरिन्छ ?
- (च) छठको मुख्य व्रत कति दिनको हुँच्छ ?
- (छ) सूर्यलाई अर्घ दिँदा राख्नै पर्ने मुख्य सामग्रीहरू के के हुन् ?

२. जोडा मिलाऊ :

व्रतको शुभारम्भ	सँझिया अरघ
व्रतको दोस्रो दिन	भोखकवा अरघ
व्रतको मुख्य दिन	नहा खाए
व्रतको अन्तिम दिन	खरना

३. पाठबाट उपयुक्त शब्द खोजेर खाली ठाउँ भर :

- (क) व्रतको दोस्रो दिन साँझमा पूजा हुन्छ ।
(ख) व्रतको तेस्रो दिन मा परिवारका सबै सदस्यहरूले नयाँ लुगा लगाउँछन् ।
(ग) छठका दिन हरू रातभर जाग्राम बस्दछन् ।
(घ) व्रतको अन्तिम दिन छठ माताको पछि पूजा समाप्त हुन्छ ।
(ड) हिजोआज पनि सूर्य उपासनाको पर्वमा सहभागी हुन थालेका छन् ।
(च) सूर्य पूजकहरूमा को भेदभाव हुँदैन ।

४. ठिक उत्तरमा ठिक चिनो (✓) लगाऊ :

- (क) छठको विशेषता कुन होइन ?
(अ) पारिवारिक मिलन
(आ) छिमेकी र आफन्ताहरूसँग शुभ कामना आदान प्रदान
(इ) ज्येष्ठ महिला सदस्यहरूको नेतृत्वमा व्रत र पूजा
(ई) सबै धर्म मान्नेहरूको समान आस्था
(ख) छठ सांस्कृतिक एकताको पर्व हुने मुख्य आधार कुन हो ?
(अ) छुवाछुतको भावना नहुनु
(आ) धेरै जाति र समुदायका मानिसहरू सहभागी हुनु
(इ) सद्भाव बढाउनु
(ई) सबै व्रतालुहरू प्रकृति पूजक हुनु
(ग) अस्ताउँदो र उदाउँदो सूर्यलाई अर्घ दिनुको आशय के हो ?
(अ) छठको व्रतले परिवारका सदस्यहरूको शारीरिक आरोग्य रहेकामा कृतज्ञ हुनु
(आ) छठको व्रतले परिवारका सदस्यहरूको मनोकामना पुरा भएकामा धन्यवाद प्रकट गर्नु
(इ) जीवनको विगतप्रति कृतज्ञता र बर्तमानमा सफलताको कामना गर्नु
(ई) सबै जातजाति मिलेर बस्न प्राएकामा गौरव गर्नु

५. उत्तर लेख :

- (क) छठप्रति व्रतालुहरूको कस्तो आस्था रहेको हुन्छ ?
(ख) छठ कहिलेदेखि प्रारम्भ भएको मानिन्द्र ?

(ग) छठमा पवित्रताको कुन कुन पक्षमा बढी छारा गर्नुपर्यन् ?

(घ) छठका दिन गरिने क्रियाकलापहरू के के हुन् ?

(ङ) छठको मुख्य व्रत बस्ने विधिको वर्णन गर ।

(च) छठ कसरी सांस्कृतिक एकताको पर्व बनेको छ ?

६. भाव विस्तार गर :

छठले विभिन्न धर्म, समुदाय र जातिलाई जोड्ने सेतुको काल गरेको ।

७. छठका मुख्य विशेषताहरू के के हुन्, दस वाक्यमा लेख ।

शब्द भण्डार

८. तल्लो हरफका विपरीतार्थी शब्दसँग जोडा मिलाई कापीमा सार :

जस्तै : स्वस्थ = अस्वस्थ

स्वस्थ शाकाहारी आवाहन मिलन विमल

मांसाहारी वर्तमान अस्वस्थ विसर्जन

९. तल्लो हरफका शब्दसँग जोडा मिलाई कापीमा सार :

जस्तै : केरा = थम्बा

केरा उखु आँप मकै कर्मी

रुख थम्बा लाँक्रो भाल पोट

१०. धर्म + इक = धार्मिक जस्तै बनोट भएका पाँच शब्द पाठ्याट खोजेर लेख ।

११. तलका शब्दको अर्थ भन :

जाग्राम, कन्दमूल, वनवास, समुदाय, पुकार्नु, कामना

१२. अर्थ खुल्ने गरी वाक्य बनाऊ :

पक्वान्न, आराधना, व्रतालु, उपवास, अपराह्न, कृतज्ञता

उच्चारण र हिज्जे

१३. कक्षामा 'सांस्कृतिक एकताको पर्व : छठ' प्रबन्ध पालैपालो पढेर सुनाऊ - साथीले पढेको पनि सुन ।

१४. शुद्धसँग उच्चारण गर र कापीमा सार :

ल्होसार	धर्मावलम्बी	शुक्ल पक्ष	अपञ्चेश	अपराह्न
व्रतालु	साप्ताङ्का	दण्डवत्	गुप्तवास	कृतज्ञता

१५. बोलाइ र लेखाइको फरक बुझ :

बोलाइ	लेखाइ	बोलाइ	लेखाइ
इस्टदब्	इष्टदेव	क्रिसमस्	क्रिसमस
नेत्रित्व	नेतृत्व	बैदिक्	बैदिक
साम्स्कृतिक्	सांस्कृतिक	भासिक्	भाषिक
जिबन्	जीवन	बिंगत्	विंगत

१६. पाठको चौथो अनुच्छेद शिक्षकबाट सुनेर लेख ।

१७. पाठको पहिलो अनुच्छेद कापीमा सार ।

कार्यमूलक व्याकरण

१८. उदाहरण हेरेर तलका वाक्यलाई सामान्य भूत र सामान्य भविष्यत् कालमा परिवर्तन गर :

ब्रतको तेस्रो दिन अपराह्नमा परिवारका सबै सदस्यहरूले नयाँ लुगा लगाउँछन् । पुरुष सदस्यले पूजा सामग्री बोक्छन् । ब्रतालु ज्येष्ठ महिलाको नेतृत्वमा सबै जनाले भक्ति गीत गाउँछन् । जलाशय नजिकै ठाउँ रोजेर केराको थम्बा र उखुको लाँक्रो माटामा गाइँछन् । पूजा गर्ने ठाउँलाई दियो र फिलिमिली बत्ती बालेर सिँगार्घन् । केराको फेदमा माटाको हात्ती राखेर पूजा गर्दछन् ।

उदाहरण : ब्रतको तेस्रो दिन अपराह्नमा परिवारका सबै सदस्यहरूले नयाँ लुगा लगाउँछन् ।

सामान्य भूत : ब्रतको तेस्रो दिन अपराह्नमा परिवारका सबै सदस्यहरूले नयाँ लुगा लगाए ।

सामान्य भविष्यत् : ब्रतको तेस्रो दिन अपराह्नमा परिवारका सबै सदस्यहरूले नयाँ लुगा लगाउने छन् ।

१९. तलका वाक्यहरू पढे र पूर्ण पक्षबारे बुझे :

- (क) तराईमा मैथिली, भोजपुरी, अवधी र थारु भाषाभाषी नेपालीहरूको ठुलो समुदाय रहेको छ ।
- (ख) उनीहरूले पहिलेदेखि नै छठ मनाउदै आएका थिए ।
- (ग) पहाडिया हिन्दु तथा गैरहिन्दुहरू पनि सूर्य उपासनाको यस पर्वमा सम्मिलित हुन थालेका छन् ।
- (घ) यो परम्परा युगाँयुगसम्म चलेको हुने छ ।

माथिका वाक्यमा रहेको छ, आएका थिए, थालेका छन्, चलेको हुने छ पूर्ण पक्षका क्रियापद हुन् । तीमध्ये रहेको छ, थालेका छन् पूर्ण वर्तमान कालका क्रियापद हुन् । आएका थिए पूर्ण भूत जनाउने क्रियापद हो । चलेको हुने छ चाहिँ पूर्ण भविष्यत् जनाउने क्रियापद हो ।

- (क) पूर्ण भूत र पूर्ण वर्तमान पक्षका क्रियापदको प्रयोग गरी सात वाक्यमा आफू गएको बनभोजको वर्णन गर ।
- (ख) पाठबाट पूर्ण पक्ष बुझाउने पाँच ओटा क्रियापद खोजेर लेख ।

२०. पढे, बुझे र गर :

- (क) व्रतालुहरूले छठका दिन बिहानैदेखि पूजा सामग्री तयार गर्न्छन् ।
- (ख) छठका दिन बिहानैदेखि पूजा सामग्री तयार गरिन्छ ।

माथिको वाक्य (क) मा 'व्रतालुहरूले' कर्ताअनुसार क्रियापद रहेको छ । त्यसैले यो वाक्य कर्तृवाच्य हो । वाक्य (ख) मा 'पूजा सामग्री' कर्मअनुसार क्रियापद रहेको छ । त्यसैले यो वाक्य कर्मवाच्य हो ।

तलका वाक्यहरूलाई माथिको उदाहरण हेरेर कर्तृवाच्यमा परिवर्तन गर :

छठका दिन बिहानैदेखि पूजा सामग्री तयार गरिन्छ । यिनमा अत्यन्त मिठा परिकार ठेकुवा र भुसुवा मुख्य मानिन्दून् । गहुँको पिठोमा सक्खर र घिउ मुख्येर ठेकुवा पकाइन्छ । चामलको पिठोमा सक्खर र घिउ मिसाएर भुसुवा (लद्दु) बनाइन्छ । केरा, उखु, मेवा, नरिवल, मुला, बेसार आदि मौसमी फलफुल र कन्दमूलहरू जम्मा गरिन्दून् । यी सबै सामग्रीहरू बाँसको ढकी, टोकरी वा नाड्लोमा राखिन्दून् ।

२१. पढे र बुझे :

- (क) व्रतालुहरूले प्रसाद बाँड्छन् र आफूले पनि प्रसाद खान्छन् ।
- (ख) प्राण्डवहरूले सूर्यको पूजा गरेका थिए ।

माथिका वाक्यका व्रतालुहरूले, आफूले, पाण्डवहरूले क्रमशः बाँडछन्, खान्छन्, गरेका थिए क्रियापदले जनाउने कामको कर्ता (काम गर्ने) भएर आएका छन् । त्यसैले यिनलाई कर्ता भनिन्छ । क्रियापदको कामबाट प्रभावित हुने प्रसाद र पूजा शब्द चाहिँ कर्म हुन् ।

तलका वाक्यहरू पढ र कर्ता र कर्म कारक चिन :

- (क) व्रतालुहरूले पूजा सामग्री तयार गरे ।
- (ख) पुरुषहरूले पूजा सामग्री बोके ।
- (ग) युवाहरूले पूजास्थललाई सिंगारे ।
- (घ) केटाकेटीहरूले नाचगान गरे ।
- (ङ) बुढाबुढीहरूले छठ गीत गाए ।
- (च) सबैले छठ पर्व मनाए ।
- (छ) पूजामा व्रतालुले अर्ध दिन्छन् ।

२२. तालिकाबाट वाक्य बनाऊ :

नेपालमा	धेरै	भाषा बोलिन्छन्				जातीय	
		जातजातिहरू बस्छन्	त्यसैले	नेपाल	बहु	सांस्कृतिक	
		धर्म मान्ने मनिसहरू छन्				भाषिक	देश हो ।
		संस्कृतिहरू छन्				धार्मिक	

सिर्जनात्मक अभ्यास

२३. दुई सय शब्दमा नघटाई तिमीलाई मन पर्ने कुनै एक पर्वको बारेमा वर्णन गर ।

पाठ ४

आन्तरिक पर्यटन

(आज शनिवारको दिन हो। कन्काई माध्यमिक विद्यालयका सात कक्षाका विद्यार्थीहरू वनभोजका लागि कन्काई नदीको दोमुखामा गएका छन्। बिहानको खाजा खाइसकेपछि बृद्धन सतार, गोपाल राजवंशी, विमला लिम्बु, सुधीर तामाङ, सुलोचना यादव, रोहन सुवेदी, निखिल कार्की, अरविन्द भा, श्याम विश्वकर्मा, शीला कुवंर र ईशा गुप्ता नदी किनारतिर डुल्न जान्छन्। त्यसै बेला उनीहरूका बिचमा आन्तरिक पर्यटनका विषयमा कुराकानी हुन्छ ।)

बृद्धन : धनुषेकोटि धामतिर करिब सय जना मानिस आए नि। के रहेछ आज त्यहाँ ?

विमला : त्यहाँ विशेष केही भएर मानिस आएका होइनन् होला। पर्यटकका रूपमा घुम्ने मानिसहरू आएका होलान् ?

गोपाल : नेपालीहरू काम नपाएर पर्यटक बन्दै हिँड्छन् होला नि ?

निखिल : किन हिँड्दैनन् ? आन्तरिक पर्यटकका रूपमा पनि त आउन सबैछन्। यहाँ मानिसहरू धार्मिक र प्राकृतिक स्थलको अवलोकनका लागि आएका होलान्।

बृद्धन : आन्तरिक पर्यटन भनेको के हो नि ?

दोमुखा : दुई मुख भएको

धनुषेकोटि धाम : दोमुखामा रहेको शिवालय

पर्यटक : देश विदेशका ठाउँहरू घुमफिर गर्ने मानिस

नेपाली कक्षा ७

- अरविन्द : देशको एक ठाउँको नागरिक देशभित्रकै अर्को ठाउँमा घुम्न जानु आन्तरिक पर्यटन हो ।
- श्याम : यो कुरा तिमीले कसरी जान्यौ ?
- अरविन्द : मैले मेरा काका र छिमेकी दाइले पर्यटन वर्षका बारेमा कुरा गरेको सुनेर थाहा पाएको हुँ ।
- शीला : यसकारेमा मैले पनि रेडियो एवम् टेलिभिजनबाट अनि गुरुआमां र साथीहरूसँग छलफल गरेर केही कुरा थाहा पाएकी थिएँ ।
- ईशा : हाम्रो सानो देशमा घुम्ने ठाउँ नै कहाँ छ र ? अलि बढी पैसा हुनेहरू जेट विमान चडेर विदेशतिर घुम्न जान्छन् । ठिकठिकै पैसा हुनेहरू बस र रेल चडेर घुम्न भारततिर लाग्छन् ।
- रोहन : ए ईशा ! तिम्रो बुझाइ त गलत रहेछ । हाम्रो मुलुक नक्सामा सानो भए पनि प्राकृतिक सुन्दरता र सांस्कृतिक दृष्टिले महत्त्वपूर्ण छ । यहाँ सुन्दर प्राकृतिक दृश्यावली हेर्ने हजारौं ठाउँ छन् । सांस्कृतिक, धार्मिक, ऐतिहासिक स्थलहरू पनि थेरै छन् । नजिकको तीर्थ हेला गरेर पो पैसावाल नेपालीहरू भारत र अन्य मुलुकतिर लागेका हुन् त ।
- गोपाल : ए रोहन, तिमीले त निकै महत्त्वपूर्ण कुरा गच्छौ नि । यो कुरा तिमीले चाहिँ कसरी थाहा पायौ ?
- रोहन : विद्यालयमा गुरुहरूले गरेको छलफल सुनेर, पत्रिका र पुस्तक पढेर, टेलिभिजन हेरेर थाहा पाएको हुँ ।
- श्याम : त्यस्ता ठाउँहरू कुन कुन हुन् नि ?
- रोहन : ठाउँको नाम भन्न पूर्वबाट सुरु गर्ने कि पश्चिमबाट ?
- विमला : जे पनि सधैँ पूर्वबाट मात्र किन नि ? आज चाहिँ पश्चिमबाट सुह गरौँ न । शीलाको घर डोटी जिल्ला हो । उनलाई उताका ठाउँको नाम थाहा छ । उनैबाट सुनौँ न ।
- शीला : मलाई पनि सबै त थाहा छैन । जाने जति भन्नु ल ।

महत्त्वपूर्ण : कुनै कुरो ढुलो वा महान् हुने स्थिति वा अवस्था

प्राकृतिक दृश्यावली : प्रकृतिका विभिन्न सुन्दर दृश्यहरू

ऐतिहासिक स्थल : इतिहाससँग सम्बन्धित ठाउँ

नजिकको तीर्थ हेला : नजिकको महत्त्वपूर्ण व्यक्ति, वस्तु वा ठाउँलाई गरिने बेवास्ता

पर्यटकीय स्थल : पर्यटनका लागि प्रसिद्ध ठाउँ

- अरविन्द : हुन्छ, तिमीले जानेका ठाउँका नामहरू भन न।
- शीला : शार्वुलाको भल्लिकार्जुन, डोटी, वफाड, बाज्रा र अद्ध्राम जिल्लाको सिमानामा पर्ने खप्तड, डङ्डेलधुराको घटाल वावा र उग्रतारा पछ्यात ठाउँहरू छन्। त्यसै वैतडीको त्रिपुरासुन्दरी र देहीमाडौं, डोटीको शैलेश्वरी, बाजुराको कडीगालिभा, मुगुको रारा, जुम्लाको सिंजा उपत्यका, डोल्पाको सेफोकसन्डो ताल, कञ्चनपुरको शुक्लाफाँटा वन्यजन्तु आरक्ष, कैलालीको घोडाघोडी ताल पनि प्रसिद्ध छन्।
- अरविन्द : यतिका धेरै जानेकी रहिछौ। तिमी आफै गए जसरी पो वतायी त?
- विमला : यतिका ठाउँका नामहरू खरर भन्नु चानचुने कुरा हो र?
- शीला : हिजो वुबाले राजवंशी काकालाई भन्नुभएको कुरा व्यानपूर्वक भगेकी थिएँ। त्यो ताजे भएकाले पनि यी नाम खरर भन्न सकेकी हुँ।
- शीला : खप्तड र देहीमाडौं प्राकृतिक सौन्दर्यका दृष्टिले धेरै सुन्दर ठाउँ हुन् रे।
- श्याम : खप्तड त सारै रमणीय रहेछ। मैले पनि टिभीमा हेरेको थिएँ।
- बुधन : नेपालका धेरै ठाउँ थाहा पाइयो। त्यसैगरी अन्य प्रसिद्ध ठाउँहरू पनि सुन्नै न। ईशाको धर त नेपालगञ्ज हो। त्यताको त तिमीले जान्दछ्यौ होला नि?
- ईशा : कहीं गएकी छैन। मैले पनि सुनेकै कुरा त गर्ने हो नि?
- गोपाल : हुन्छ, भन न। पछि हामी सबै मिलेर भमण गरौला नि, हुन्?
- ईशा : दैलेखको ज्वालादेवी, प्युठानको स्वर्गद्वारी, वर्दियाको ठाकुरझारा र सुर्खेतको चुलबुले ताल, मैले मुनेका मुख्य ठाउँहरू त यति हुन्।
- सुलोचना : मलाई त अझै अन्य दर्शनीय ठाउँहरू पनि थाहा पाउन मन नाभ्यो।
- गोपाल : कतिषय ठाउँहरू त तिमी नै जान्दछ्यौ हाना, भन न!
- सुलोचना : केही ठाउँहरूको नाम मुनेकी र केही ठाउँहरू त पुगेकी पनि छू।
- बुधन : जानेका ठाउँहरूको नाम भनेर हार्मिनाई पनि जाने बनाइदेउ न त।
- सुलोचना : रुपन्देहीको लुम्कीनो, पसांको वाल्मीकि चाथ्रम, बाराको गढीमाई, बगापाँचो जाति मन्दिर, सप्तरीको छिन्नमस्ता, चितवनको देवद्वाट पर्यात छन्।

चानचुने : साधारण, सानोतिनो, मामुली

दर्शनीय : हेर्न लायक

- सुधीर : म त तिमीहरूको कुरा सुनेर अक्क न बक्क भएँ। तिमीहरूलाई त धेरै ठाउँको बरेमा थाहा रहेछ ।
- निखिल : कुन ठाउँको के महत्त्व छ ? त्यो थाहा छैन। नाम मात्र भनेर के गर्नु ?
- सुधीर : ठाउँको नामसम्म थाहा पाएपछि प्रत्येक ठाउँको महत्त्व बिस्तारै बुझ्दै गरौला नि ? अबको पालो निखिलकै जस्तो छ । लौ निखिल भन त !
- निखिल : पर्वत, गुल्मी र स्याङ्गाको सद्गममा रहेको सेतीवेनी तीर्थ, मुस्ताडको मुक्तिनाथ प्रसिद्ध ठाउँ हुन्। कास्कीको पोखरामा रहेको फेवाताल, पातले छाँगो, महेन्द्र गुफा पनि प्रख्यात छन्। काठमाडौं उपत्यकाका पशुपतिनाथ, स्वयम्भू दक्षिणकाली, काठमाडौं, भक्तपुर र ललितपुरका दरबार क्षेत्रहरू चर्चित छन्। रसुवाको गोसाइँकुण्ड, काश्म्रेपलान्चोकका बनेपा, पनौती, नमोबुद्ध र पलान्चोक भगवती पनि प्रसिद्ध छन्। अँ अँ.... खोइ, म त अलमलिएँ। अरू कसैले बाँकी ठाउँहरू भन ल !
- सुधीर : खोटाडको हलेसी, दोलखाको भीमेश्वर एवम् कालिन्चोक मन्दिर र जिरी प्रसिद्ध छन्। सोलुखुम्बुको नाम्चे र खुम्बु क्षेत्र पर्यटकीय दृष्टिले रमणीय छन्। सुनसरीको पिण्डेश्वर, दन्तकाली, बुढासुब्बा र वराह क्षेत्र पनि नामी ठाउँ हुन्। भोजपुरको द्याम्के लेक, दिङ्ला र साल्पा पोखरी, सङ्खुवासभाको सभा पोखरी उत्तिकै राम्रा छन्। तेरथुमको मिल्के डाँडो, इलामको कन्याम र माई पोखरी तथा ताप्लेजुडको पाथीभरा मुख्य स्थल हुन्।
- बुधन : तिमीहरूले त करेसाबारीको वर्णन गरे जस्तो खरर भन्यौ। मलाई त देशभरका नाम यसरी भन्दा त अचम्मै लाग्यो ।
- सुधीर : अचम्म मान्नुपदेन तिमीहरूले । म, निखिल, सुलोचना र शीलालाई सामाजिक शिक्षा पढाउने गुरुआमाले यसै विषयमा परियोजना गराउनुभएको थियो र भन्न सक्यौं। नभए हामी पनि तिमीहरू जस्तै थाहा नपाउने हुन्थ्यौं।
- विमला : ए ! त्यसो भए तिमीहरूलाई आन्तरिक पर्यटनका फाइदा पनि थाहा होला । त्यो पनि भन न ।
- सुधीर : ए ! निखिल तिमी भनिदेउ न ।
- निखिल : प्राकृतिक दृष्टिले सुन्दर ठाउँहरूको भ्रमणले फुर्ती, प्रेरणा र मनोरञ्जन प्राप्त हुन्छ । भ्रमण गरेका ठाउँको संस्कृति, इतिहास र भूगोलको जानकारी भिल्छ । त्यस ठाउँको विशेषता थाहा पाइन्छ । व्यापार पनि बढ्छ । यस्तै फाइदा त हुन् नि ।

परियोजना : कुनै विषयबारे धेरै कुरा जान्ने उद्देश्यले गरिएको अध्ययन

प्रेरणा : हौसला, उत्साह

मनोरञ्जन : मन खुसी हुने वा मन बहलाउने काम

गोपाल : व्यापार चाहिँ कसरी बद्ध नि ?

सुलोचना : त्यहाँ के चाहिन्द्ध र के पाइन्द्ध भनेर थाहा पाउनेहरूले बिक्री हुने सामान लिएर जान्छन्। त्यहाँ पाइने सामानहरू किनेर ल्याउँछन्। थाहा नपाई जानेहरूले पनि त्यहाँ चाहिने कुरा थाहा पाउँछन्। फाइदा हुने भए व्यापारिक उद्देश्यले फेरि फेरि आउजाउ गर्दैन्।

शीला : खास ठाउँमा पाइने घरेलु सामानको बिक्री बद्धो भने उत्पादन पनि बद्ध। उत्पादित सामान बेच्दा उनीहरूलाई अर्थिक फाइदा हुन्छ। देशको एक कुनाको सामान अर्को कुनामा र एक कुनाको रूपियाँ अर्को कुनामा पुग्छ।

अरविन्द : अरू के के फाइदा हुन्छ नि ?

सुधीर : नेपाल बहु जातीय देश हो। एक जातिको मानिस अर्को जातिको बसोबास भएको ठाउँमा जान्छ। त्यस जातिको भाषा, भेस, खानपान, चाडपर्व, रीतिरिवाज आदिबारे थाहा हुन्छ। यस्तो भ्रमणले एक अर्कामा चिनारी बढाउँछ र सद्भाव बद्ध। चिनारी र सद्भावले सबै नेपाली एक हाँ भन्ने भावना बढाउँछ।

रोहन : अरू पनि केही छ कि ?

निखिल : यो ठाउँको विशेषता यस्तो छ भन्ने थाहा भएमा ठाउँअनुसारको विकास योजना बनाउन सजिलो हुन्छ। योजना लागु भएपछि विकासको प्रतिफल त्यहाँका मानिसहरूले उपभोग गर्न पाउँछन्।

गोपाल : अरू पनि छ कि ?

शीला : एक ठाउँको मानिसले अर्को ठाउँमा भ्रमण गर्दाका अरू पनि फाइदाहरू छन्।

गोपाल : के के छन् ? भन न त।

शीला : नेपालका प्राकृतिक, ऐतिहासिक एवम् धार्मिक स्थलहरूको प्रचार प्रसार हुन्छ। यस्तो प्रचार प्रसार भएपछि नेपालको आन्तरिक पर्यटनको राम्ररी विकास हुन्छ।

व्यापारिक उद्देश्य: व्यापार गर्ने लक्ष्य

उत्पादित : उत्पादन गरिएको

बहु जातीय : धेरै जात भएको

भेस : पहिरन

रीतिरिवाज : परम्परादेखि चलिआएको चाल चलन

सद्भाव : राम्रो भावना

विशेषता : विशेष गुण

विकास योजना : विकास निर्माणका लागि गरिने योजना

लागु : व्यवहारमा उतार्ने काम

प्रतिफल : उपलब्ध

उपभोग : उपयोग, भोग चलन

प्रचार प्रसार : व्यापक रूपमा फैलाउने काम

विमला : तिमीहरूले यतिका कुरा चाहिँ कसरी जान्यौ नि ?

निखिल : अघि सुधीरले भनेको होइन, हामीले परियोजना कार्य गरेका थियाँ भनेर ?

विमला : ए हो त नि । म त कस्तो बिसुवा ! सुधीरले भनेका थिए त !

बुधन : आजको छलफलले फाइदा भयो ।

ईशा : छलफल होइन बुधन, वनभोज फाइदाजनक भयो भन न ।

(सबैले हो हो भन्छन् । त्यहीबेला अरु साथीहरूले उनीहरूलाई बोलाउँछन् । सबै जना वनभोज स्थलतिर जान्छन् ।)

फाइदाजनक : फाइदा दिने

अन्तर्यास

१. पाठका पात्रहरू बनेर 'आन्तरिक पर्यटन' संवाद हाउभाउसहित पढेर सुनाऊ ।

२. उत्तर भन :

(क) कुन विद्यालयका विद्यार्थीहरू वनभोज खान गएका हुन् ?

(ख) नदी किनारतिर ढुल्न कति जना गए ?

(ग) उनीहरूका विचमा कुन विषयमा कुरा भयो ?

(घ) संवादको थालनी कसरी भयो ?

३. पाठका आधारमा ठिक बेठिक छुट्टाऊ :

(क) प्राकृतिक सुन्दरताका दृष्टिले खप्तड अत्यन्त रमणीय ठाउँ हो ।

(ख) शीलाको घर सुदूर पश्चिमाञ्चलको अछाम जिल्ला हो ।

(ग) प्राकृतिक दृष्टिले सुन्दर ठाउँहरूको भ्रमणले घमन्ड बढ्छ ।

(घ) आन्तरिक पर्यटनले एक अर्कामा चिनारी गराई सद्भाव बढाउँछ ।

४. ठिक उत्तरमा ठिक चिनो (✓) लगाऊ :

(क) आन्तरिक पर्यटनको फाइदा कुन होइन ?

(अ) फुर्ती, प्रेरणा र मनोरञ्जन प्राप्त हुने

(आ) एक अर्कामा चिनारी र सद्भाव बढाउने

(इ) गएका ठाउँको विशेषता याहा पाइने

(ई) कल कारखानाको विकास हुने

(ख) आन्तरिक पर्यटन पाठको मुख्य उद्देश्य के हो ?

(अ) नेपालका मुख्य सांस्कृतिक पर्यटकीय स्थलका बारेमा ज्ञान गराउनु

(आ) नेपालका मुख्य केही प्राकृतिक स्थलका बारेमा ज्ञान गराउनु

(इ) नेपालका मुख्य प्राकृतिक, सांस्कृतिक एवम् धार्मिक पर्यटकीय स्थलका बारेमा ज्ञान गराउनु

(ई) प्राकृतिक, सांस्कृतिक, धार्मिक एवम् ऐतिहासिक पर्यटकीय स्थलका बारेमा ज्ञान गराउनु

५. पात्र र भनाइका बिचमा जोडा मिलाऊ :

अरविन्द ठाउँका नाम भन्न पूर्वबाट सुरु गर्ने कि पश्चिमबाट ?

विमला पश्चिम पहाडका धेरै ठाउँ थाहा पाइयो ।

सुधीर त्यहाँ पाइने सामानहरू किनेर ल्याउँछन् ।

रोहन यतिका धेरै जानेकी रहिछ्यौ ।

बुधन यतिका ठाउँका नामहरू खरर भन्नु चानचुने कुरा हो र ?

सुलोचना नेपाल बहु जातीय देश हो ।

वनभोज फाइदाजनक भयो ।

६. छोटो उत्तर लेख :

(क) आन्तरिक पर्यटन भनेको के हो ?

(ख) संवादमा सहभागी विद्यार्थीहरूले नेपालका पर्यटकीय स्थलहरूका बारेमा कसरी जानकारी पाएका रहेछन् ?

(ग) संवादमा तिमीलाई कसको कुरा किन मन पन्थ्यो ?

(घ) यस पाठबाट तिमीले सिकेको मुख्य कुरा के हो ?

७. पाठका आधारमा आन्तरिक पर्यटनका फाइदाहरूबारे दस बाबत लेख ।

शब्द भण्डार

८. तल्लो हरफका विपरीतार्थी शब्दसँग जोडा मिलाई कापीमा सार :

जस्तै : पूर्व = पश्चिम

पूर्व	विदेश	ताजा	पहाडी
स्वदेश	मधेसी	पश्चिम	बासी

९. तल्लो हरफका उस्तै उस्तै अर्थ हुने शब्दसँग जोडा मिलाई कापीमा सार :

स्थल	अचम्म	मानिस	भ्रमण	मुलुक	फाइदा
अनौठो	राष्ट्र	ठाउँ	लाभ	मानव	घुमाइ

१०. तलका शब्दको अर्थ भन :

अवलोकन, नक्सा, सुदूर, चिनारी, इतिहास, भूगोल, संस्कृति

११. अर्थ खुल्ने गरी वाक्यमा प्रयोग गर :

मनोरञ्जन, पर्यटक, नजिकको तीर्थ हेला, प्राकृतिक, दृश्यावली, अक्क न बक्क हुनु

उच्चारण र हिज्जे

१२. शुद्धसँग उच्चारण गर :

भ्रह्मपूर्ण, पर्यटकीय, दृश्यावली, परिच्छमान्वल, मल्लिकार्जुन, शैलेश्वरी, सिंजा उपत्यका, स्वर्गद्वारी, फोकसुन्डो, शुभलाफाँटा वन्यजन्तु आरक्ष, वाल्मीकि, स्वयम्भू, पिण्डेश्वर, मनोरञ्जन

१३. बोलाइ र लेखाइको फरक बुझ :

बोलाइ	लेखाइ
कुन्ड	कुण्ड
पिन्डेश्वर	पिण्डेश्वर
मनोरञ्जन	मनोरञ्जन
परिच्छमान्वल	परिच्छमान्वल

१४. पाठ हेरेर सच्चाऊ :

ऐतिहाशिक, पर्यटन, पर्तिफल, व्यापारीक, आसम, ठाकुरद्वारा, भ्रमण, परीयोजना, विषेस्ता, प्रेरना

१५. तलको गद्यांश रामा अक्षरमा कापीमा सार :

खोटाङ्को हलेसी, दोलखाको भीमेश्वर एवम् कालिङ्गाक मन्दिर र जिनी प्रसिद्ध छन्। सोलुखुम्बुको नाम्चे र खुम्बु क्षेत्र पर्यटकीय दृष्टिले रमणीय छन्। मुमसरीको पिण्डेश्वर, दन्तकाली, बुढासुब्बा र वराह क्षेत्र पार्वती नामी ठाउँ हुन्। भौजपुराले इयाङ्के लेक, दिल्ला र साल्पा पोखरी, सङ्खुवासभाको सभा पोखरी उत्तिकै रामा छन्। तेरथुमको मिल्के डाँडो, इलामको कन्याम र माई पांचरी तथा ताप्लेजुडको पाथीभरा मुद्दा अल हुन्।

कार्यमूलक व्याकरण

१६. तलका वाक्यहरू पढेर नाम शब्दहरू टिप र मानिसका नाम तथा अन्य वस्तुका नाम

छुट्याऊ :

दोमुखाको वनभोजको तयारीमा कामको बाँडफाँड गरिएको थियो। दीपक र सुशीलाहरूको दस जनाको समूहले स्टोभ, ग्यास, सिलिन्डर, चुलो ल्याएको थियो। नुन, चिनी, तेल, दुध, चिया र मसलाको जिम्मेवारी चित्र गुरुङ, शोभना श्रेष्ठको टोलीले लिएको थियो। तरकारी, पुलाउ र अचार बनाउने सामान श्रेया परियार र जगदीश अग्रवालले ल्याएका थिए। मनोरञ्जनको क्यासेट, प्लेयर, चक्का, मादल, फुटबल आदिको प्रबन्ध सुजनले गरे। अन्डा, पाउरोटी, जाम, पानीको व्यवस्था रमिलाले गरिन्। सबै विद्यार्थीहरू आफू खुसी पोसाकमा थिए। सबैले आआफ्नो खचि, चाहना, इच्छाअनुसार कामको जिम्मेवारी लिएका थिए। खाजा खाइसकेपछि एक समूह जड्गलतिर, एक समूह खेल मैदानतिर लाग्यो। एक समूह मनोरञ्जन गर्न थाल्यो। एक जमातले नदी किनारमा गएर संवाद गयो।

१७. पढ, बुझ र गर :

मलाई पनि सबै त थाहा छैन। जाने जति भन्दू ल।

आन्तरिक पर्यटन भनेको के हो नि ?

आज चाहिँ पश्चिमबाट सुरु गरौँ न।

माथिको गाढा अक्षरका शब्द निपात हुन्। यस्ता निपात अरू पनि छन्। लौ, पो, त, नि, रे, अरे क्यारे, व्यारे, ल, ला, लौ, नै, न, मात्र, चाहिँ निपात शब्द हुन्। पाठबाट अरू निपात शब्दहरू खोज र वाक्यमा प्रयोग गर ।

१८. तलका वाक्यमा गाढा अक्षरका शब्द हेर र विस्मयादि बोधक शब्दबारे बुझ :

अहो ! तिमीले त आफैले घुमे जस्तो गरेर सबै ठाउँको नाम भन्यौ नि ।

ज्या ! खप्तडको नाम नै छुटाएछु ।

आहा ! सगरमाथाको दृश्य क्या रमाइलो ?

घृत् ! त्यस्तो ठाउँको नाम पनि विसर्जनुहुन्छ ?

माथिका वाक्यमा अहो, ज्या, आहा, घृत् शब्द विस्मयादि बोधक हुन्। यस्ता विस्मयादि बोधक शब्द अरू पनि छन्। हो, स्याबास, थुक्क, धिक्कार, ऐय्या, आत्था, आम्मै, छिः, छिःछिः, छ्या, उफ् आदि विस्मयादि बोधक शब्द हुन्।

विस्मयादि बोधक शब्दपछि विस्मय सूचक चिह्न वा उद्गार चिह्न (!) को प्रयोग गर्नुपर्छ ।

- (क) पाठबाट विस्मयादि बोधक शब्द खोजेर लेख ।
- (ख) पाँच ओटा विस्मयादि बोधक शब्द प्रयोग गरेर कुनै रमाइलो विषयको वर्णन गर ।

सिर्जनात्मक अभ्यास

१९. साथीहरूसँगको छलफल र शिक्षकको सहयोगबाट पाठमा वर्णन गरिएका पर्यटकीय स्थलहरूलाई प्राकृतिक, सांस्कृतिक तथा धार्मिक र ऐतिहासिक गरी तिन समूहमा छुट्याउ ।

२०. कुनै एक विषयमा कक्षाका साथी मिलेर हाउभाउसहित संवाद गरेर देखाउ :

- (क) विद्यालयको फुलबारी
- (ख) वनभोज खान गएको रमाइलो ठाउँ
- (ग) पुस्तकालयको महत्त्व

साहित्यकार भ्रमक

हामी हातमा कलम लिएर कापीमा लेखन सक्छौं । पुस्तक पल्टाएर सस्वर वाचन गर्न सक्छौं । शिक्षकका प्रश्नको उत्तर तुरन्तै भन्न सक्छौं । घरबाट हिँडेर विद्यालय जान र आउन सक्छौं । हास्त्रा शारीरिक अझगहरू सबल भएकाले हामीले यस्ता काम सजिलैसँग गर्न सकेका हाँ । कतिपय मानिसका अझगहरूमा विविध कारणले विचलन आएका हुन्छन् । त्यसैले उनीहरू हात चलाउन, हिँडुल गर्न सक्दैनन् । देखन, बोल्न र सुन्न पनि सक्दैनन् । तर आफ्नो प्रबल इच्छाशक्ति र साधनाले उनीहरूले

असाधारण काम गरेका थुपै उदाहरण छन् । आज हामी त्यस्तै एक जना साहित्यकारको बारेमा पढौं ल ! उनको नाम भ्रमक घिमिरे हो ।

भ्रमकको जन्म वि. सं. २०३७ असार १ गते धनकुटा जिल्लाको कच्चिँडे गाउँमा भएको हो । पिता श्रीकृष्णबहादुर र माता आशादेवी घिमिरेको प्रथम सन्तानका रूपमा उनले जन्म लिएकी हुन् । जन्मदा उनी अन्य शिशु भैं देखिन्थिन् तर उनलाई मस्तिष्कीय पक्षाधात जस्तो गम्भीर रोग लागेको रहेछ । यसकै असरले हुकै जाँदा अरू शिशु सरह उनका हातगोडा सक्रिय हुन सकेनन् । उनको बोली पनि आएन र उनी बहु अपाङ्गताका अवस्थामा रहन पुगिन् । यस्तो अवस्थाकी शिशु भ्रमकलाई उनकी हजुरआमाले बडो स्नेह र ममतासाथ हुकाउदै थिइन् । तिनै हजुरआमा एक दिन घर मा भ्रमक मात्र भएको अवस्थामा अचानक परलोक भइन् । आफै हिँडुल, दिसा पिंसाब गर्न र खान समेत नसक्ने भ्रमकलाई सबै कुरामा अरूको सहयोग चाहिन्थ्यो । यी सबै काम गरेर हुकाउने स्नेहमयी हजुरआमाको निधनपछि भ्रमकको जीवन भन् कष्टकर बन्यो ।

सस्वर वाचन : स्वर निकालेर अरूले सुन्ने गरी पढ्ने काम

सबल : बलियो, सशक्त

प्रबल : दरिलो

इच्छाशक्ति : कुनै काम गर्ने शक्ति, आत्मबल

साधना : लामो समयसम्म एकाग्र भई गरिने अभ्यास, अटुट प्रयास

मस्तिष्कीय पक्षाधात : मस्तिष्कका कतिपय तन्तुले केन्द्रलाई सूचना सम्प्रेषण गर्न बाधा भएको अवस्था

कष्टकर : कष्ट दिने, दुःखदायी

नेपाली कक्षा ७

निम्न वर्गीय क्रियानका द्वारा ग्राहीत गये पाउने भूमिया भनका गवासुखो थाना, एकसरो नाना र सामान्य शिक्षा हो । उनका भाइ वहिनीहरूले पनि खामै भविधा त पाएका थिएनन् तर जे सुविधा उनीहरूले पाउथे त्यो पनि कम्पकले पाइनन् । भाइ वहिनी र साथीहरू पढ्न विद्यालय गएको देख्ता उनको मन चसक्क हुन्थ्यो तर उनी मनमा गोडाको खेती गर्दै रहै वसिनन् । शारीरिक अशक्तता भए पनि उनमा अद्भुत प्रतिभा र अवण शक्ति थियो । यिनकै आडमा प्रवल दृढतासाथ उनले आफै अक्षर चिन्ने प्रयास गरिन् ।

प्रथमतः उनले आँखाले हेरेर अक्षरको आकृति आफ्नो दिमागमा राखिन् । मन मस्तिष्कमा भरिएका ती अक्षर लेखेर उनी अरूलाई देखाउन चाहन्थिन् । हात चल्दैनये, हिँड्डुल गर्न नसक्ने भए पनि गोडा भने चल्ये । त्यसैले उनी गोडाका बुढी औला र चोरी औलाले सिन्का च्यापेर धुलामा लेख्ने अभ्यास गर्न थालिन् । एकैचोटिमा प्रयास कहाँ सफल हुन्थ्यो र ? गोडा चले पनि हातले भैं लेख्न कहाँ सकिन्थ्यो र ? सुरुका प्रयास सफल नभए पनि उनले हिम्मत हारिनन् । धुलो फुकेर 'क' लेख्ने अर्को उपाय निकालिन् । उनले धुलामा टाउको धुमाउदै फुकेर लेखेको 'क' देखियो । यसरी लेखिएको 'क' अरूलाई पनि देखाउन सफल भइन् । यसपछि उनले शून्यमा टाउको हल्लाउदै 'क' लेखिन् । त्यो 'क' उनी मात्र देखियन् । यसपछि उनले विस्तारै गोडाका बुढी र चोरी औलाले च्यापेको सिन्काले धुलामा लेख्ने अभ्यास गरिन् । लेख्दै जाँदा पहिलो शब्द कलम बन्यो । यसरी उनले आफै तरिका, युक्ति, कडा साधना र बलवुताले अक्षर लेख्न सिकिन् ।

भम्भकलाई भाइ वहिनीले भैं कागजमा पेन्सिल वा कलमले लेख्न मन लाग्थ्यो तर उनलाई कसले कागज र पेन्सिल दिन्थ्यो र ? अन्ततः जहाँ इच्छा हुन्छ, त्यहाँ उपाय भने भैं उनले लेख्ने साधन आफै प्रयासले फेला पारिन् । रातभर घाँसमा परेको शीत विहान कचौरामा बटुलेर त्यसमा गोडाको बुढी औला चोपी हुडगामा लेख्न थालिन् । यसो गर्दा गोडाको औला हुडगामा घोटिएर छरछर्ती रगत बग्ध्यो । उनी यसको परवाह गर्दिन्थिन् । उनलाई आफूले लेखेको अरूलाई देखाउनु थियो । यसरी लेखेका अक्षर उनले वहिनी र अरूलाई पनि देखाइन् । दिदीको प्रयासमा वहिनी मीनाले पनि पुराना कापी र पेन्सिल सुटुक्क दिएर वल पुऱ्याउन थालिन् । यसपछि उनी गोडाका बुढी औला र चोर औलाले पेन्सिल च्यापेर कापीमा अक्षर लेख्न थालिन् । आफैले लेखेको कुरा अरूलाई देखाउन सफल भइन् । यसरी आफै शिक्षक र आफै विद्यार्थी भई अक्षर चिन्ने र लेख्ने काममा उनी सफल भइन् । उनले आफ्नो वहु चर्चित पुस्तक 'जीवन काँडा कि फुल' मा यसको वर्णन गरेकी छन् ।

रुखोसुखो	: पर्याप्त पौष्टिक तत्त्व नभएको	अद्भुत	: अनौठो, असाधारण
एकसरो	: एकजोर, भित्री नहालेको	प्रतिभा	: सहज ज्ञान, बुद्धि
गोडाको खेती	: दुःख उब्जाउने काम, दुःखको खेती	अवण शक्ति	: सुन्ने शक्ति
अशक्तता	: कमजोरी	प्रथमतः	: सबैभन्दा पहिले

‘जीवन काँडा कि फुल’ उनको आत्म जीवनीपरक निबन्ध सङ्ग्रह हो। यसमा उनले कष्टपूर्ण बाल्य जीवन र अक्षर चिन्न तथा लेखन गरेको सङ्घर्षको चिन्न उतारेकी छन्। आफ्नो जीवनका तिस वर्षसम्मका अनुभूतिहरूको वर्णन गरेकी छन्। नेपाली सामाजिक संस्कार र तिनका खराब पक्षहरूको पदार्थकालीन गरेकी छन्। सामाजिक विकृति विसङ्गतिमाथि कडा प्रहार र सुधारको शङ्खघोष गरेकी छन्। आफ्नो बाल्य जीवनको करुण कहानी लेखेकी छन्। यो कृति पढदा जसका पनि आँखा रसाउँछन्। शिक्षालयमा कहिल्यै पाइलो नहालेकी भक्तिकले लेखेको यो पुस्तक धेरै स्तरीय र बौद्धिक चिन्तनयुक्त छ। वि.सं. २०६७ मा यो कृति प्रकाशित भएपछि उनी राष्ट्रिय स्तरमा नै चर्चित भइन्। उनले विभिन्न पुरस्कार प्राप्त गरिन्। सम्मान तथा नागरिक अभिनन्दनद्वारा समेत सम्मानित भइन्। तीमध्ये लायन्स क्लब अफ होली सिटी, सिद्धार्थ नगर भैरहवाको आयोजनामा सम्पन्न वि.सं. २०६६ को नागरिक अभिनन्दन अनुलनीय छ। सो अभिनन्दनमा समाजको सबै वर्गका हजारौं जनताको उत्साहपूर्ण उपस्थिति थियो। सो समारोहमा भक्तिकलाई रथारोहणसहित नगर परिक्रमा गराइएको थियो। उनलाई २ लाख ११ हजार रुपियाँ पुरस्कारस्वरूप प्रदान गरिएको थियो। यसअघि वि.सं. २०६७ मा उनी नेपालमा साहित्यतर्फको नोबेल पुरस्कार मानिने दुई लाख रुपियाँको मदन पुरस्कारबाट पनि पुरस्कृत भएकी थिइन्। यसै वर्ष उनले उत्तम शान्ति पुरस्कार, शङ्कर लामिछाने पुरस्कार तथा पद्मश्री सम्मान पाइन्।

यसअघि वि.सं. २०५५ मा उनले कविताराम बाल साहित्य प्रतिभा पुरस्कार पाएकी थिइन्। वि.सं. २०५६ मा उनलाई अस्वीकृत विचार साहित्य पुरस्कार प्रदान गरिएको थियो। त्यसै वर्ष उनलाई क्याप्टेन गोपालप्रसाद जन कल्याण पुरस्कार र अपाद्ग प्रतिभा पुरस्कार पनि प्रदान गरियो। वि.सं. २०६२ मा उनी डा. विमला वाणी पुरस्कारद्वारा पुरस्कृत भइन्। त्यसै वि.सं. २०६३ मा धनकुटा प्रतिभा पुरस्कार र वि.सं. २०६५ मा क्षेत्रीय प्रतिभा पुरस्कारद्वारा पुरस्कृत भइन्। उनलाई वि.सं. २०५७ मा तत्कालीन सरकारले प्रबल गोरखा दक्षिण बाहु (चौयो) उपाधि प्रदान गरेको थियो।

आत्म जीवनीपरक	: आफ्नो जीवनीसँग सम्बन्धित
संस्कार	: प्राचीन कालदेखिको चलन र व्यवहार
पदार्थकालीन	: खुला रूपमा देखाउने काम, उदाङ्गो पार्ने काम
विकृति	: खराबी
विसङ्गति	: अमिल्दो कुरो
शङ्खघोष	: शङ्खको भैं टाढासम्म सुनिने आवाज, बुलन्द आवाज
करुण	: टिठलागदो
नागरिक अभिनन्दन	: देशका नागरिकद्वारा गरिने सम्मान
नोबेल पुरस्कार	: स्विङेनका वैज्ञानिक अल्फ्रेड नोबेलद्वारा स्थापित अन्तर्राष्ट्रिय पुरस्कार

भफमकको पहिलो प्रकाशित कृति 'सङ्कल्प' (कविता सङ्ग्रह, २०५५) हो। त्यसपछि उनका कविता, कथा, निवन्ध सङ्ग्रह गरी आठ ओटा कृतिहरू प्रकाशित छन्। उनका सङ्कल्पबाहेक तिन कविता सङ्ग्रह छन्। 'आफूनै चिता अग्निशिखातिर' (२०५७), 'मान्द्वेभित्रका योद्धाहरू' (२०५७) र 'जौलो अतिविस्त्र' (२०६०) उनका महत्त्वपूर्ण कविता सङ्ग्रह हुन्। उनको 'पर्दा' तथा 'समय र मान्द्वेहरू' (२०६२) नामक दुई ओटा कथा सङ्ग्रह प्रकाशित छन्। त्यसै 'धैर्मौसमका आस्थाहरू' (२०६३) नामक निवन्ध सङ्ग्रह र 'सम्झनाका वाढिटाहरू' (२०५७) नामक लेखहरूको सँगालो प्रकाशित छन्। उनको विविध संस्मरणको अर्को सङ्ग्रह 'अवसानपछिको आगमन' (२०५७) पनि प्रकाशित छ। यसलाई उनले खाँटी सङ्ग्रह भनेकी छन्। अहिले पनि विभिन्न पत्रिकामा पनि उनका लेखहरू प्रकाशित भइरहन्छन्। तिस वर्षको उमेरमा नै उनले नेपाली साहित्यलाई यति ठुलो योगदान गरिन्। यो चानचुने कुरो होइन।

विश्वमा भफमकको जस्तै अवस्थाका अन्य चर्चित सप्ताहरू पनि छन्। तिनमा आयरल्यान्डका किस्टोफर नोलान एक हुन्। उनले 'अन्डर द आर्ड अफ द इलक' नामको पुस्तक लेखेका छन्। अरू अक्तिन्त्वमा मेरी क्रम्स वेल्ज, वैज्ञानिक स्टिफन हैकिन्स, हेलेन केलर आदिको नाम आउँद्य। उनीहरू सम्पन्न र चिकिसित देशमा जन्मेका थिए। उनीहरू आफूनो शारीरिक वा इन्द्रिय सम्बन्धी अपाइडगताको बाबजुत विश्वमा अतुलनीय काम गर्न सफल भएका छन्। त्यसैले उनीहरूले बाँच्न, अंधर चिन्न र लेखपढ गर्न भफमकले जस्तो सङ्घर्ष सायदै गर्नुपन्यो। तथापि नेपाल जस्तो गरिव देशमा सामान्य किसान परिवारको उनले जे गरेको छन्, त्यो पनि विश्वमै अतुलनीय छ।

भफमक शारीरिक अपाइडगा हुँदाहुँदै पनि अथाह असता भएकी व्यक्तित्व हुन्। हिँडुल गर्न नसङ्जने भएर पनि आफूना घृतिमार्फत देश विदेश परिभ्रमण गर्न कथाम अक्तिन्त्व हुन्। उनी त बोली नभएकी जाएदैवी हुन्। उनले हातले होइन, गोडाले नेपेर जान र विद्या दिएकी छन्। पाठकको पन र मस्तिष्कमा फ्रेणा र सङ्घर्षको शिक्षा दिएकी छन्। यस्तो अथाह फ्रेणा र मङ्गर्षकी प्रतिमूर्ति भफमक शारीरिक कमजोरीको भहानगुण्यूतिका रूपमा भद्दन पुरस्कार पाएकी हुन् भनेर केहीले आलोचना पनि गरे। तर भफमकका साहित्यिक रचना अन्य सबलाद्गा र त्तरीय साहित्यकारका कृतिहरूमन्दा कम छैनन्। आफूनो चर्चित कृति 'जीवन काँडा' कि 'फुल'मा उनी आँकै भनिन्, "शरीर अपाइडगा हुँदैमा विचार, विवेक र भावना अपाइडग थिएन। जुन कुरा अँकै मानिसहरूले बुकेनन्।" त्यस्ता आफैलाई मात्र पूर्ण ठान्ने र अखलाई अपूर्ण मानोलाई भफमकको प्रश्न छ, "अपूर्ण म कि तिनीहरू ? अनि समाजको दृष्टि अपाइडग कि म ?" समाज तथा आफूना आलोचकलाई यस्तो चुनौती दिने भफमक आँकै भने ज्यादै साहिष्णु छिन्।

सँगालो	: सङ्ग्रह, मङ्कलन	वारदेवी	: सरस्वती
खाँटी	: विभिन्न विषय, धेरै प्रकारका	फ्रेणा	: उत्साह, हौसला
	गेडागुडी मिसाइएको खानेकुरा	प्रतिमूर्ति	: अर्को रूप, प्रतिमा
योगदान	: देन	सबलाद्गा	: अपाइडग हरू दरा भएको
परिभ्रमण	: सबैतिरको भ्रमण	सहिष्णु	: सहनशील

आफ्ना आलोचकको सम्मान गर्दै उनी भन्छिन्, “म जिति पनि निल्छु आलोचना !” आफ्नो सम्मानमा आयोजित नागरिक अभिनन्दनमा उनले गोडाले लेखेर सुनाउन लगाएकी थिइन्, “मलाई मानवभन्दा माथि राखेर नबुझ्नुस् ।” यसबाट पनि उनको अहङ्कार शून्यता प्रसिद्धि ।

अरूका कुरा सुन्ने र बुझ्ने भमक कसैको प्रश्नको जवाफ भने मुखले दिन सकिदनन् । उनी गोडाका औलाले लेखेर दोहोरो कुराकानी गर्दछिन् । उनलाई यस अवस्थामा पुन्याउन उनको परिवारका तिन नारीको महत्त्वपूर्ण भूमिका छ । ती तिन नारी हुन् : जन्म दिने आमा, हुकाउने हजुरआमा र सुटुक्पुराना कापी र पेन्सिल दिने बहिनी मीना । उनले ‘जीवन काँडा कि फुल’मा तिनै जनाको भूमिकाको चर्चा गरेकी छन् ।

भमकका नाममा अहिले विभिन्न संस्थाहरू क्रियाशील छन् । उनका जीवनका विभिन्न पक्षहरूको अध्ययन गर्न थालिएको छ । उनका नाममा धनकुटामा भमक धिमिरे साहित्य कला प्रतिष्ठान नामको संस्था गठन गरिएको छ । भमक साहित्यका साथै चित्रकलामा पनि रुचि राखिछन् । उनले राम्रा राम्रा चित्रहरू पनि तयार गरेकी छन् ।

अनन्त प्रेरणाकी स्रोत भमक काँडैकाँडाका बिचमा फुलेकी एक सुन्दर फुल हुन् । सङ्घर्ष र साधनाकी पर्याय हुन् । शारीरिक अपाङ्गता भएकाहरूका निमित उत्साह र भरोसाका साथ अघि बढ्न घचघच्याउने व्यक्तित्व हुन् । मानव अनन्त सम्भावनाको पुऱ्ज हो भन्ने कुराकी दृष्टान्त हुन् । सबैका लागि प्रेरक व्यक्तित्व हुन् । उनले सङ्घर्ष, साहस, धैर्य र साधनाका बलले जीवनलाई काँडाका बिचमा फुलाएकी हुन् । ‘जीवनलाई सृष्टिको सुन्दर फुल’ भनेर प्रमाणित गर्ने भमक नेपालको राष्ट्रिय गौरव हुन् ।

पुऱ्ज : थुप्रो

राष्ट्रिय गौरव : राष्ट्रको दृज्जत

दृष्टान्त : उदाहरण

अभ्यास

१. उत्तर भनेः

- (क) भमकको जन्म कहिले र कहाँ भयो ?
- (ख) भमकलाई के रोग लागेको रहेछ ?
- (ग) शारीरिक रूपमा अपाङ्गता भएकी भमकमाँ के के अद्भुत कुरा थिए ?
- (घ) भमकले गोडाले लेखेको पहिलो शब्द के हो ?
- (ङ) भमक दुङ्गामा केको सहायताले लेखियन् ?

- (च) भमकलाई पेन्सिल र कापी कसले दिन्थ्यो ?
 (छ) भमकले पाएको सबैभन्दा ठुलो पुरस्कार कुन हो ?
 (ज) भमकको पहिलो पुस्तकको नाम के हो ?
 (झ) भमकको सबैभन्दा बढी चर्चित पुस्तक कुन हो ?

२. भमकले पाएका पुरस्कार र सालको जोडा मिलाऊ :

डा. विनला वाणी पुरस्कार	वि.सं. २०५५
धनकुटा प्रतिभा पुरस्कार	वि.सं. २०५६
क्षेत्रीय प्रतिभा पुरस्कार	वि.सं. २०६३
मदन पुरस्कार	वि.सं. २०६२
कविताराम बाल साहित्य प्रतिभा पुरस्कार	वि.सं. २०६५
प्रबल गोरखा दक्षिण बाहु	वि.सं. २०६७
अपाइग्रा प्रतिभा पुरस्कार	वि.सं. २०५७

३. उत्तर लेख :

- (क) भमकको बाल्यकाल कसरी बित्यो ?
 (ख) भमकले अक्षर चिन्ने र लेख्ने प्रयास कसरी गरिन् ?
 (ग) 'जीवन काँडा कि फुल ?' कस्तो कृति हो ?
 (घ) भमकले साहित्यका कुन कुन विधामा कलम चलाएकी छन् ?
 (ङ) भमकका प्रकाशित कृतिहरू कुन कुन हुन् ?
 (च) भमकले पाएका महत्त्वपूर्ण पुरस्कार कुन कुन हुन् ?
 (छ) भमकलाई नेपाल सरकारबाट के प्राप्त भयो ?
 (ज) उनलाई काँडाका बिचमा फुलेकी फुल किन भनिएको हो ?
 (झ) तिमीलाई भमकका जीवनीको कुन कुरा बढी महत्त्वपूर्ण लाग्यो ?
 (ञ) भमकको जीवनीबाट लिने प्रेरणा के हो ?

शब्द भण्डार

४. तल्लो हरफका विपरीतार्थी शब्दसँग जोडा मिलाई कापीमा सार :

जस्तै : प्रबल = दुर्बल

प्रबल	प्रथम	शिक्षक	पुरस्कार	अपाइग	आलोचना
विद्यार्थी	दण्ड	दुर्बल	अन्तिम	सराहना	सबलाइग

५. तल उस्तै उस्तै अर्थ हुने शब्दहरू छ्यासमिस पारेर राखिएका छन् । तिनलाई खोजेर उदाहरणमा देखाए जस्तै गरी लेख :

उदाहरण : सँगालो = सङ्कलन

सँगालो	सन्तान	देश	सङ्कलन	योगदान	सन्तानि	विश्व	वर्णन
मुलुक	हिम्मत	निधन	संसार	बयान	देन	आँट	मृत्यु

६. तलका शब्दका एकभन्दा बढी अर्थ पढ र बुझ :

सम्पन्न :	(१) धनी	(२) सकिएको
-----------	---------	------------

सङ्घर्ष :	(१) कठोर परिश्रम	(२) भिड्ने काम, भिडन्त
-----------	------------------	------------------------

शीत :	(१) रातमा जमिनमा पर्ने पानीको कण	(२) चिसो, जाडो
-------	----------------------------------	----------------

विचार :	(१) मनमा उठेको कुरो, सोच	(२) बुद्धि, विवेक
---------	--------------------------	-------------------

शून्य :	(१) केही नभएको, रित्तो	(२) एकान्त, सुनसान
---------	------------------------	--------------------

(३) अड्कका पछाडि लेखिने गोलो चिह्न (O)

७. तलका शब्दको अर्थ भन :

विविध, धर्ती, शिशु, स्नेह, बौद्धिक, चर्चित, अनन्त, सम्भावना, प्रेरक, आयोजित, आकृति, परवाह, सङ्घर्ष, अथाह

८. पुरस्कारद्वारा पुरस्कृत भए भई तलका शब्दबाट हुने शब्द लेख :

प्रमाण सम्मान

विभूषण सञ्चालन

९. साहित्य + कार = साहित्यकार जस्तै तलका शब्दबाट शब्द बनाऊ :

कला, नाटक, निबन्ध, कथा, चित्र, मूर्ति, शिल्प, सङ्गीत, गीत

१०. अर्थ खुल्ने गरी वाक्यमा प्रयोग गर :

अभिनन्दन, पुरस्कृत, प्रतिभा, साधना, क्रियाशील, सहानुभूति, अतुलनीय

उच्चारण र हिज्जे

११. कक्षामा माथिको पाठ पालैपालो पढ र साथीले पढेको पनि सुन ।

१२. शुद्ध उच्चारण गर र कापीमा सार :

सस्वर वाचन, प्रबल, इच्छाशक्ति, प्रतिमस्तिष्कीय, पक्षाधात, कष्टकर, अशक्तता, श्रवण, अभिनन्दन, परिभ्रमण, प्रतिमूर्ति, सबलाङ्ग, पुँज, दृष्टान्त, रथारोहण

१३. बोलाइ र लेखाइको फरक बुझ :

बोलाइ	लेखाइ	बोलाइ	लेखाइ
पुरस्कृत	पुरस्कृत	पुँज	पुँज
द्रिस्टि	दृष्टि	बागदेवि	बागदेवी
क्रियाशील	क्रियाशील	जिबनि	जीवनी

१४. पाठको पाँचाँ अनुच्छेद शिक्षकबाट सुनेर तलका प्रश्नको उत्तर भन :

- (क) भमकलाई के गर्न मन लारथ्यो ?
- (ख) भमकले कसरी लेख्न थालिन् ?
- (ग) भमक केको परवाह गर्दिनथिन् ?
- (घ) भमकले कुन अङ्गले पेन्सिल च्यापेर लेख्न लागिन् ?
- (ङ) भमकले 'जीवन काँडा कि फुल'मा कुन कुराको वर्णन गरेकी छन् ?

१५. पाठबाट दस दस ओटा दीर्घ ईकार ऊकार हुने शब्द खोजेर लेख ।

कार्यमूलक व्याकरण

१६. पाठको चौथो अनुच्छेदलाई उदाहरणमा दिए जस्तै गरी सामान्य वर्तमान कालमा परिवर्तन गर :

उदाहरण - उनले आँखाले हेरेर अक्षरको आकृति आफ्नो दिमागमा राखिन् ।

उनी आँखाले हेरेर अक्षरको आकृति आफ्नो दिमागमा राखिन् ।

१७. तलका वाक्यहस्तलाई सम्यक्त प्रक्षमा परिवर्तन गरी पुनर्लेखन गर :

भमकले पढन चाहिन् । उनले अक्षर लेखे इच्छा गरिन् । उनले हावामा सासले फुकेर 'क' लेखिन् । त्यो अरुले देखेनन् । उनले मात्र देखिन् । उनले धुलासा 'क' लेखिन् । त्यो हावाले भेटिदियो तापनि उनले हरेस खाइनन् ।

१८. पढ र बुझ :

- (क) भमकले सङ्घर्ष, साहस, धैर्य र साधनाका बलले जीवनलाई काँडाका बिचमा फुलाएकी हुन् ।
- (ख) अपूर्ण म कि तिमीहरू ? अनि समाजको दृष्टि अपाङ्ग कि म ?
- (ग) भमकले विभिन्न पुरस्कारहरू (उपाधि) प्राप्त गरिन् ।
- (घ) तिमीहरू आआफ्ना काम गर ।
- (ङ) उसको विचारमा उतारचढाव देखिन्छ ।
- (च) य जाति पनि निल्छु आलोचना !
- (छ) उहाँले सङ्घर्ष, साहस, धैर्य र साधनका बलले जीवनलाई काँडाका बिचमा फुलाउनु-भएको छ ।

वाक्य पूर्ण गर्न प्रयोग हुने चिह्न पूर्ण विराम (।) हो । पाठका हरेक वाक्य पूर्ण भएको ठाउँमा यस्तो चिह्नको प्रयोग हुन्छ । माथिको क, ग, घ र ङ वाक्यमा यस चिह्नको प्रयोग भएको छ ।

(?) यो प्रश्न चिह्न हो । माथिको दोस्रो वाक्यमा यसको प्रयोग भएको छ । कुनै कुरा प्रश्न गर्दा यो चिह्नको प्रयोग हुन्छ ।

माथिको 'क' वाक्यमा अल्प विराम (,) चिह्नको प्रयोग भएको छ । एकै प्रकारका शब्द वा वाक्यहरू आएमा शब्द शब्दको बिचमा र वाक्य वाक्यका बिचमा अल्प विराम चिह्नको प्रयोग हुन्छ ।

(.) यो कोष्ठक चिह्न हो । वाक्यभित्र कुनै शब्द वा पदावलीलाई थप स्पष्ट पार्दा वा अर्थाउँदा यस चिह्नको प्रयोग हुन्छ । माथि वाक्य 'ग' मा यस चिह्नको प्रयोग भएको छ ।

(-) यो योजक चिह्न हो । पारस्परिक अर्थ जनाउने समस्त वा द्वित्व शब्दहरूका बिच र पद्वितका अन्त्यमा शब्द नअटेमा तर्क्याउनुपर्दा योजक चिह्न प्रयोग गरिन्छ । माथि वाक्य 'छ' मा यस चिह्नको प्रयोग भएको छ ।

(।) यो उद्गार चिह्न (।) हो । दुःख, सुख, आश्चर्य आदि जनाउने शब्द, पदावली वा वाक्यका पछि यस चिह्नको प्रयोग हुन्छ । माथि वाक्य 'च' मा यस चिह्नको प्रयोग भएको छ ।

तलको अनुच्छेदलाई ठिक लेख्य चिह्नको प्रयोग गरेर पुनर्लेखन गर :

बुवाले भन्नुभयो “आजको हाल खबर के छ हँ” भाइले समाचारपत्र ल्याएर बुवालाई दियो त्यहाँको एउटा लेख पढेर हामीलाई सुनाउनुभयो । म, आमा, भाइ र वहिनीले बुवाले सुनाएको लेख ध्यानपूर्वक सुन्नौ ।

सिर्जनात्मक अभ्यास

१९. तलको विवरणका आधारमा छोटो जीवनी लेख्वेर शिक्षकलाई देखाउ :

- (क) नाम : त्रैलोक्यनाथ पोखरेल
- (ख) जन्म : वि. सं. १९९० फागुन, धनकुटा
- (ग) वाल्य जीवन : सामान्य परिवारको भएकाले दुःखसुखमा वितेको
- (घ) विशेष घटना : वि. सं. १९९२ सालमा विफरको महामारी फैलिएको, त्यही महामारीले अँखाको हेर्ने शक्ति नष्ट भएको
- (ड) मिहिनेत र साधना : अरूले भनेको सुनेर पाठ कण्ठ पार्ने वानी, यंही क्रममा वि. सं. २०२१ सालमा आफूले उत्तर भन्ने र सहयोगीले लेखिदिने गरेर एसएलसी परीक्षा उत्तीर्ण, क्रमशः यसरी नै पढेर र जाँच दिएर आइए, विए र एमए उत्तीर्ण, एमए उत्तीर्ण भएको साल वि. सं. २०२९
- (च) वि.सं. २०३० देखि २०५८ सम्म विचन्द्र कलेजमा प्राध्यापन
- (छ) निधन : वि. सं. २०५८ जेष्ठ १९ गते

२०. तलको विषयमा चार चार जना मिलेर परियोजना कार्य गर :

शिक्षकको निर्देशन र सहयोगमा स्थानीय प्रतिष्ठित व्यक्तिको जीवनी लेख ।

एउटै मुटु एउटै मर्म

- साधवप्रसाद धिमिरे

ढोकाको अधि धुलामा बसी म कति गाउँला ?

हे प्रभु ! तिमो मन्दिरभित्र कहिले आउँला ?

आँगनीछेउ गाइने गाउँछ दिलको सबाई

अछुत भाइ हिर्दय छुन्छ सारझगी बजाई ।

सबैको एकै हाड र मासु रङ्ग र रोगन

देहमा दिल, दिलमा ईश्वर, अछुत नभन ।

ईश्वरको छोरो, मान्धेको भाइ मान्धेले छुदैन

योभन्दा ठूलो निर्धिनी पाप संसारमा हुँदैन ।

एउटै मुटु, एउटै मर्म, एउटै ईश्वर

भेद र भाव मेटेर पसौं प्रेमको ईश्वर ।

प्रभु : ईश्वर

सबाई : एक प्रकारको लोकलय

निर्धिनी : घिनलागदो, लाजमर्दो

मर्म : भित्री वेदना, पीडा

भेद र भाव : फरक व्यवहार, पक्षपात

अर्थात्से

१. कक्षामा पाठको गीत लय हालेर पालैपालो पड्द र साथीले पढेको पनि सुन ।

२. उत्तर देऊ :

(क) दिलको सबाई कसले गाउँछ ?

(ख) सबै मानिय उसौ हुन् भन्ने आधार के हो ?

(ग) कसले के गरेर पाप गर्दै छ ?

(घ) गीतको अन्तिम हरफले के भनेको छ ?

(ङ) यस पाठको मुख्य आशय के हो ?

३. खाली ठाउँ भरी गीतका हरफ पुरा गर :

सबैको हाड र मासु र

..... दिल, ईश्वर, नभन ।

४. भाव विस्तार गर :

ढोकाको अधि धुलामा बसी म कति गाउँला ?

हे प्रभु ! तिमो मन्दिरभित्र कहिले आउँला ?

५. उदाहरण हेरी तलका गीतका हरफलाई वाक्यमा लेख :

उदाहरण : ढोकाको अधि धुलामा बसी म कति गाउँला ?

म ढोकाको अधि धुलामा बसी कसि गाउँला ?

आँगनीछेउ गाइने गाउँछ दिलको सबाई

अचुत शाह हिंदू छुन्छ सारहजी बजाई ।

शब्द भण्डार

६. उही अर्थ हुने एक एक ओटा शब्द लेख :

ढोका

ईश्वर

भद्र

प्रेम

७. तल्लो हरफका विपरीतार्थी शब्दसँग जोडा मिलाई कापीमा लेख :

अद्युत	देह	भेद	पसु	पाप
समानता	छुत	आत्मा	धर्म	निस्कनु

८. उदाहरणमा देखाए जस्तै गरी शब्द बनाऊ :

उदाहरण : हाड र मासु = हाडमासु

रड र रोगन = रड रोगन

हाड र मासुरड र रोगन

दाल र भात

माल र सामान

ज्ञान र विज्ञान

कलम र मसी

हात र खुट्टा

बुद्धि र विवेक

पढाइ र लेखाइ

हाट र बजार

नाम र काम

किताब र कापी

गाउँ र बैसीघर र गोठ

सौंफ र बिहान

९. अर्थ खुल्ने गरी वाक्यमा प्रयोग गर :

भेद, निर्धनी, मर्म, सारझनी, अद्युत

उच्चारण र हिल्जे

१०. शुद्धसँग उच्चारण गर :

ढोका, भन्दिर, सबाई, प्रभु, दिल, संसार

११. पाठ हेरेर सच्चाउ :

दील, ईस्वर, अद्युत, गाउँ, आगानी, भाई

१२. गीतको तेस्रो र चौथो हरफ कापीमा सार ।

कार्यसूलक व्याकरण

१३. पढ र बुझ :

सबै भानिसको दिल हुँदै । भानिसको दिलमा ईश्वर बस्दैन् । त्यसैले करीलाई पनि अद्युत जम्मन ।

माथिको वाक्यका गाढा अक्षरका शब्दले वाक्य पुरा गरेका छन् । ती शब्दहरू फियाएन दुन् ।

माथिका जरी अन्य दस ओटा फियापछ लेख ।

१४. पढ, बुझ र गर :

गीतको पहिलो र दोस्रो हरफमा प्रयोग भएको 'गाउँला, आउँला' सम्भावनार्थक क्रियापद हुन् ।

यस्तै क्रियापद प्रयोग भएका तलका वाक्यहरू पढ :

म पखेटा लगाएर उडुँला । विश्व ब्रह्माण्ड, चहारूँला । नयाँ नयाँ कुरा खोजुँला । तीमध्येका राम्रा कुरा रोजुँला । ती कुरा हाम्रो देशमा ल्याउँला । सबैलाई बाङुँला । आफू पनि बनुँला । अरूलाई पनि बनाउँला ।

माथिका वाक्यलाई तल देखाए जस्तै गरी परिवर्तन गर :

जस्तै : हामी पखेटा लगाएर उडौँला ।

१५. पढ, बुझ र गर :

(क) पाठको कविता राम्रोसँग पढ ।

(ख) एउटै मटु एउटै मर्मका बारेमा पाँच वाक्यहरू भन ।

(ग) तिमी गीत गाऊ ।

माथिका वाक्यहरू आज्ञार्थ जनाउने वाक्यहरू हुन् । आज्ञार्थ सन्दर्भअनुसार अनुरोध, प्रार्थना, सल्लाह वा कामना बुझाउनका लागि प्रयोग गरिन्छ ।

आज्ञार्थ जनाउने क्रियापदको प्रयोग गरेर पाँच ओटा वाक्यहरू बनाऊ ।

१६. पाठमा प्रयोग भएका छुँदैन, हुँदैन, नभन अकरण क्रियापद हुन् । तलका क्रियापदहरूलाई अकरणमा परिवर्तन गरी वाक्यमा प्रयोग गर :

पढदथ्यौ

भने छ

गरिसक्यो

सोध्यन्

बनाउँछु

सिर्जनात्मक अभ्यास

१७. पाठको गीतको लयमा एउटा गीत लेखेर कक्षामा सुनाऊ ।

१८. पाठको चित्रको वर्णन गर ।

सात दिने समा

- जनकप्रसाद हुमाराई

सागरको पाठशाला जाने बाटामा एउटा पाटी थियो । पाटीको छानो पुरानो भएकाले ठाउँ ठाउँ चुहिन थालेको थियो । एक दिन पाठशाला जाँदा पाटीतिर देखाउँदै सागरकी बहिनी गड्गाले भनी, “दाइ, यो पाटी कसले बनाउँछ ? ”

सागरले भन्यो, “किन र ? ”

बहिनी गड्गाले भनी, “छानो नछाए भत्किन्छ होइन र ? ”

सागरले भन्यो, “भत्के के भो त, हाम्रो घर होइन ! ”

सागर र गड्गाले यसरी कुरा गरेको दिन बेलुकादेखि नै केही दिन लामो भरी पन्यो । यो भरी रोकिँदा नरोकिँदै पाटीको छानो गल्यामिगुरुम भत्कियो । पाटी भत्केको देखेर गड्गाले भनी, “हेर्नुहोस् दाइ, छानो त भत्किहालेछ ! ”

सागरले एकपल्ट मुन्टो फर्काएर पाटीतिर हेच्यो । पाटीको छानो भताभुद्ग भएको देख्यो । उसले केही भनेकै थिएन । फेरि गड्गाले भनी, “कसरी भत्केछ हकि दाइ ? ” सागरले फेरि भन्यो, “भत्के के

पाटी : बटुवालाई बास बस्न वा थकाइ मार्न बनाइएको सार्वजनिक घर, धर्मशाला, सत्तल

भरी : लगातार भएको वर्षा

नेपाली कक्षा ७

भो त, हाम्रो घर होइन । गङ्गाले भनी, “हाम्रो घर नभए पनि बाटामा हिँडदा, पानी पर्दा दौड्दै गएर ओत लागेर बस्न पछ्यो । यसरी करिपल्ट बसेका थिए, होइन र ?”

सागरले भन्यो, “हुन त हो तर अब नबसौला, भएन र ?”

बहिनीले भनी, “सानो पानी परे त नबसौला, मुसलधारे पानी पर्दा पनि नबस्न ?”

सागरले भन्यो, “बस्ने ठाउँ नभएपछि मुसलधारे पानी परे पनि नबस्ने, सिमसिमे पानी परे पनि नबस्ने । छिटो छिटो दौड्दै घर पुग्न जल गर्ने ।”

गङ्गाले भरी पर्दा पानीमा रुफेर हिँडनु हुँदैन, ज्वरो आउँछ, बिरामी परिन्द्र भनेको सुनेकी थिई । एकपल्ट मामाघर जाँदा ऊ आफ्नी आमासँग ठुलो पानीमा रुफेकी थिई । त्यसबेला उसलाई ज्वरो आएर केही दिन सुल्तुपरेको थियो । भामाघर गएर घुमफिर गर्न पनि पाएकी थिइन । उसकी आमालाई पनि विसन्चो भएको थियो । त्यो बाटो भएर हिँडने अरु मानिस पनि पानी पर्दा पाटीमा ओत लाग्ये । थाव्दा थकाइ मार्थे । गङ्गाले यी सबै कुरा समझौंदै पाटी भत्कनु घर भत्कनुभन्दा पनि नराम्रो भयो भन्ने ठानी तर सागरले यो कुरां बुझ्न सके जस्तो लागेन । आफूभन्दा ठुलो भएकाले दाजुसँग बढी कुरा गर्ने पनि सकिन ।

गङ्गाको घरमा उसका आमाबुबाले हप्तामा एकपल्ट सबै जना बसेर सभा गर्ने गरेका थिए । त्यो सभामा गएको हप्तामा भएका कामहरूबारे कुराकानी हुन्थ्यो । सभामा आउँदो हप्तामा गर्ने कामहरूको योजनानारे पनि छलफल गर्ने चलन थियो । कुनै ठुलो समस्या आइप्यो भने पनि उनीहरू यस्तै सभा गर्थे । सबै मिलेर समस्या समाधान गर्थे । गङ्गाले पनि पाटीको छानो भत्केको कुरा आफ्नो घरको सात दिने सभामा राख्ने निधो गरी ।

सात दिने सभा हरेक हप्ताको शुक्रबार बेलुका भात खाइसकेपछि बस्थ्यो । सभामा बुबा सभाध्यक्ष हुन्थे, आमा विशेष अतिथि हुन्थिन् । सानो भाइ जुरेली उद्घोषक बन्थ्यो । सागर र गङ्गा सहभागी सदस्य बन्थे । सभामा सारै राम्रोसँग छलफल हुन्थ्यो । सबैले आफ्नो भनमा लागेका कुरा निर्धक्क भएर भन्थे । कसैले कुनै कुराको गल्ती गच्यो भने पनि उसलाई हेला गरिदैनथ्यो । गल्ती सुधार्ने मौका दिइन्थ्यो । राम्रोसँग छलफल गरेर निधो गरेका कुरालाई कानुन सरह सबैले राम्रोसँग पालना गर्दथे । गङ्गा शुक्रबारको बाटो हेरेर बसेकी थिई ।

आज शुक्रबार हो । बेलुकाको भान्सा सकेर सबै जना सभाकोठामा जम्मा भए । बुबा सभाध्यक्ष भएर बसे । आमा पनि विशेष अतिथि भएर बुबाको छेउमा बसिन् । सभामा गरिने छलफलमा गङ्गाले ‘भत्केको पाटीको विषयमा बोल्ने’ भनी । यसरी नै अरु जरुरी विषय पनि छलफलका निमित्त राखियो ।

ओत लाग्नु : पानीले नभिज्ने ठाउँमा बस्नु

उद्घोषक : सभा समारोहमा कार्यक्रम सञ्चालन

मुसलधारे : मुसल भैं धारा भएको, ठुलो

गर्ने व्यक्ति

निधो : निश्चय, पक्का

निर्धक्क : धक नमानीकन, ढुककसँग

कानुन : राज्यले बनाएको नियम, सबैले मान्युपर्ने नियम

आजको सभामा सबैभन्दा नयाँ विषय गड्गाकै भएकाले पहिले बोल्ने पालो पनि गड्गाले नै पाई । जुरेलीले सभाध्यक्षको अनुसति लिएर भन्यो, “अब हाम्रो सभा सुरु हुन्छ । आजको सबैभन्दा नयाँ विषय भत्केको पाटी छ । यस विषयमा बोल्ने प्रस्ताव दिवी गड्गाले राख्नुभएको हो । आजको पहिलो वक्ता पनि दिवी गड्गा नै हुन्हुन्छ । म उहाँलाई आफ्नो विषयमा बोल्न अनुरोध गर्दू ।”

सभामा सबै जना मिलेर बसेका हुन्थे । बसेरे बोल्ने चलन थियो । सोहीबमोजिय आफू बसेकै ठाउँबाट सम्बोधन गर्दै गड्गाले भनी,

आदरणीय सभाध्यक्ष, विशेष अतिथिज्यू र मेरा दाजुभाइ !

मैले पाठशाला जाँदा बाटोमा हाम्रो गाउँको पाटीको छानो पुरानो शहर पानी चुहिन लागेको देखेँ । त्यसरी पानी चुहिएपछि छिटै नछाए छानो भट्किन्छ भन्ने मलाई लाग्यो । त्यो छानो कसले छाउँछ भनी मैले दाजु सागरसँग सोधेँ । दाजुले भत्के के भो ? हाम्रो घर होइन भन्नुभयो । मैले दाजुलाई कुरो बुझाउन सकिनँ । मेरो विचारमा त्यो पाटी भत्कनु ठिक होइन ।

गड्गापछि यसै विषयमा सागरलाई बोला दिइयो । सागरले पनि सभालाई सम्बोधन गर्दै भन्यो, “घर भत्क्यो भने हामी बस्न पाउँदैनौं, त्यसैले पाटी भत्कैमा किन पिर गर्ने ? मेरो भन्नु यस्ति नै हो ।”

यसपछि सभाध्यक्षले उद्घोषक जुरेलीलाई बोल्न भने । एक छिन घोरैदै जुरेलीले भन्यो, “पाटी भत्क्यो भने पानी पर्दा, घास चर्कदा, थकाइ लम्दा बटुवालाई बस्ने ठाउँ हुँदैन । वास बस्नेले पनि वास पाउँदैनन् । पाटी हुँदा हामीलाई मात्र होइन, धेरैलाई सजिलो हुन्छ । त्यसैले हामीले आफ्नो घर मात्र होइन, पाटीपौदा पनि जोगाउनुपर्छ । भत्के भत्कोस् भन्नु हुँदैन ।”

गड्गा, सागर र जुरेलीपछि सभापतिको आज्ञाअनुसार विशेष अतिथिको आसनबाट आमाले भनिन्, “आज गड्गाले गड्गा नदी जस्तै विशेष महत्त्वको विषयमा यस सभामा आफ्नो विचार सुनाइन् । जुरेलीले पनि असल कुरा भने । मलाई धेरै खुसी लाग्यो । सभापतिज्यू र अरू सहभागीहरूलाई पनि खुसी लाग्यो होला ! हाम्रो घर भत्के हामीले मात्र दुःख पाउने हाँ । पाटी, पैंथेरा, बाटो, पाठशाला अस्पताल भत्के धेरैलाई दुःख हुन्छ । मैले अरू कुरा के भनूँ ? मलाई लागेको कुरा यस्तै हो ।”

सबैको बोल्ने पालो सकिएपछि अब एक पटक सागरलाई नै सोध्न भनी बुबाले सभाध्यक्षको हैसियतले भने । सागरलाई आफ्नो विचार गलत लायो र “म आफ्नो विचार सच्याउँछु” भन्यो ।

“त्यसो हो भने भोलि सबै गाउँलेलाई बोलाओँ । सबै भत्केको पाटी बनाउन जाओँ ।” यसि भनी बाले सभा विसर्जन गरे ।

प्रस्ताव : छलफल गर्न ल्याएको विषय

सम्बोधन : भाषण गर्दा सभामा रहेका मानिसलाई

प्रारम्भमै गरिने शिष्ट अभिव्यक्ति

पाटीपौदा : बटुवाहरूका लागि बास र

पानीको धारोसमेत भएको ठाउँ

पैंथेरो : पानी भन्ने धारो, कुवा आदि

हैसियत : पदमा रहेको नाता

अभ्यास

१. उत्तर भने :

- (क) पाटी किन चुहिन थालेको हो ?
- (ख) पानी पर्दा सागर र गङ्गा कहाँ ओत लाए ?
- (ग) पानीमा रुद्धा गङ्गालाई के भयो ?
- (घ) गङ्गाको धरमा शुक्रबार बेलुका के हुन्व्यो ?
- (ङ) सात दिने सभामा गङ्गाले के कुरा राखी ?
- (च) सागरले सभामा पाटीबारे के भन्यो ?
- (छ) सभा विसर्जन गर्नुअघि सागरले के भन्यो ?
- (ज) सभाध्यक्षले पाटीबारे के भने ?

२. ठिक उत्तरमा ठिक चिनो (✓) लगाऊ :

- (क) गङ्गाकी आमालाई किन बिसन्चो भयो ?
 - (अ) रुग्खोकी लागेर
 - (आ) पानीमा रुक्फेर
 - (इ) बाटामा लडेर
- (ख) गङ्गाले सागरसँग किन बढी कुरा गरिन ?
 - (अ) सागरले कुरा नसुनेकाले
 - (आ) सागरले कुरा नबुझेकाले
 - (इ) सागर आफूभन्दा ठुलो भएकाले
- (ग) यस कथाको मुख्य सन्देश के हो ?
 - (अ) हामीले हाम्रो घर मात्र जोगाउनुपर्छ।
 - (आ) हामीले पाटी, पर्द्दो, बाटो, पाठशाला आदि जोगाउनुपर्छ।
 - (इ) हामीले आफ्नो सामान मात्र जोगाउनुपर्छ।

३. कसले कसलाई भनेको हो, पत्ता लगाएर लेख :

- (क) हाम्रो घर नभए पनि बाटोमा हिँडा, पानी पर्दा दौडौ गएर ओत लागेर बस्न पाइन्यो ।
- (ख) बस्ने ठाउँ नभएपछि मुसलधारे पानी परे पनि नबस्ने ।
- (ग) आजको सबैभन्दा नयाँ विषय भत्केको पाटीछ ।
- (घ) मैले अरु कुरा के भनूँ ? मलाई लागेको कुरा यस्तै हो ।

४. उत्तर लेख :

- (क) पाटीको छानो के भएर भृत्यो ?
- (ख) गद्गालाई किन ज्वरो आएको थियो ?
- (ग) सात दिने सभामा के केका बारेमा छलफल हुन्थ्यो ?
- (घ) सात दिने सभाको सञ्चालन कक्षले कसरी गर्दै ?

५. पठका आधारमा कक्षामा छलफल गर :

- (क) पाटी भल्कु किन ठिक होइन ?
- (ख) सभामा सामर र जुरेलीले पाटीका विषयमा के के भने ?
- (ग) गद्गाले भत्केको पाटीका बारेमा सभामा प्रस्ताव राख्नाले के भयो ?

६. गद्गाले भत्केको पाटीवारे सभामा भनेका कुरा शिक्षकबाट सुन र बुझ ।

७. यस कथाका पात्रहरूमध्ये तिमीलाई कसको विचार किन भन पर्यो, लेख ।

शब्द भण्डार

८. तल्लो हरफका मिल्ने अर्थसँग जोडा मिलाई कापीमा लेख :

पाठशाला	मामाघर	विसर्जन	हप्ता	बक्ता
सभाको अन्त्य	बोल्ने भनिस	विद्यालय	सात दिनको अवधि	नावल

९. तल्लो हरफका उल्टो अर्थ हुने शब्दसँग जोडा मिलाई कापीमा लेख :

विसर्जन	पहिलो	बक्ता	मुसलधारे	सजिलो
अप्टेरो	सिमसिमे	प्रारम्भ	श्रोता	अन्तिम

१०. ठिक शब्द छानेर खाली ठाउँ भर :

- (क) हामी थाकदा गच्छौ । (काम, गृहकार्य, आराम)
- (ख) सभामा समस्याको खोजिन्छू । (आवश्यकता, समाधान, उत्पत्ति)
- (ग) सामारले ,..... सुद्धार्यो । (मल्ती, खल्ती, बाटो)
- (घ) सभाध्यक्षले सहभागीलाई दिइ । (आशीर्वाद, आसन, बोल्ने समय)

११. मिल्दो शब्दसँग जोडा मिलाई कापीमा लेख :

गल्यामगुरुम्भ	फुल फुल्नु	गुडुडु	रनु
ढकमक्क	हेर्नु	फनफन	हाँस्नु
टिनटिन	घाम लाग्नु	दनदन	कुदनु
मगमग	ठल्नु	धुख्खुरु	घुम्नु
टुलुटुलु	वास्ना चल्नु	तपंतप	बल्नु
टन्टलापुर	बज्ञु	मुसुमुसु	चुहिनु

उच्चारण र हिज्जे

१२. भाषिको पाठ कक्षामा पालैपालो पढेर सुनाऊ ।

१३. तलका शब्द ठिकसँग उच्चारण गर :

भत्केको, भतामुझा, ज्वरो, मुसलधारे, पाटीपौवा, सभाध्यक्ष, निर्धक्क, हस्ता, निधी, उद्घोषक, विसर्जन

१४. तलका शब्दलाई पाठ हेरेर सच्चाऊ :

गंगा, आमासंग, जोरो, अह, हप्टा, संबोधन, विचार, महत्वपूर्ण

१५. पाठबाट श र ष भएका शब्द तथा व लेखिने र ब उच्चारण हुने शब्द खोज ।

कार्यमूलक व्याकरण

१६. पढ, बुझ र गर :

सागरले भन्यो, “हुन त हो तर अब नबसौला, भएन र ?”

भाषिको वाक्यका गाढा अक्षरका शब्द निपात हुन् । निपात एकलैको अर्थ हुँदैन तर वाक्यमा प्रयोग भएपछि त्यसले वाक्यमा भिटास ल्याउँछ ।

(क) पाठको पहिलोदेखि नवौं अनुच्छेदसम्मका वाक्यमा प्रयोग भएका निपात शब्द खोजेर कापीमा सार ।

(ख) पो, त, नि, चाहिँ, ल, लौ निपात प्रयोग गरी वाक्य बनाऊ ।

१७. तलका वाक्यहरूमा गाढा अक्षर भएका शब्द पढे र नामयोगीबारे बुझ :

सागरले एकपल्ट मुन्टो फर्काएर पाटीतिर हेच्यो ।

वस्ते ठाउँ नभएपछि मुसलधारे पानी परे पनि नवस्ते सिमसिमे पानी परे पनि नवस्ते ।

ऊ आफ्नी आमासँग ठुजो पानीमा रुझेकी थिई ।

गङ्गाले पाटी भत्कनु घर भत्कनुभन्दा पनि नराम्रो हो भन्ने ठानी ।

माथिका गाढा अक्षर भएका शब्द नामयोगी हुन् । यस्ता नामयोगी अरू पनि छन्, जरतै : सँग, तर्फ, माथि, मुनि, पट्टि, प्रति, बारे, अघि, पछि, सम्म, समेत, बाहेक, अनुसार, बमोजिम इत्यादि ।

(क) पाठको तेस्रो, चौथो र पाँचौं अनुच्छेदबाट नामयोगी शब्द खोजेर लेख ।

(ख) सम्म, तिर, पट्टि, बारे, तर्फ, अनुसार नामयोगी प्रयोग गरेर वाक्य बनाउ ।

१८. तलका वाक्यमा गाढा अक्षर भएका शब्द हेरे :

सागरले भन्यो, "किन र ?" गङ्गाले सागरलाई भनी, "पाटी नछाए भत्कैदैन र ?" लगातार परेको झरीले पाटी भत्किएछ । सागर र गङ्गा विद्यालयबाट आउँदा पानी परेको बेला पाटीमा ओत लाग्ये ।

माथिका गाढा अक्षर भएका शब्दमा जोडिएका ले, लाई, बाट र मा विभक्ति हुन् । यस्ता विभक्ति अरू पनि छन् । जस्तै : देखि, द्वारा, को, का, की रो, रा, री, नो, ना, नी

(क) ठिक विभक्ति राखेर खाली ठाउँ भर :

सागर एकपल्ट मुन्टो फर्काएर पाटीतिर हेच्यो । गङ्गा सागर कसरी पाटी छानो भत्केछ हकि भनी । सागर झरी भत्केको होला भन्यो । गङ्गाले सागर अब पानी पर्दा ओत लाग्ने ठाउँ भएन भनी । सागरले दौडै घर पुग्नुपर्छ भन्यो । दुवै विद्यालय घर आउँदा पानी पन्यो भन्ने पाटी ओत लाग्ये ।

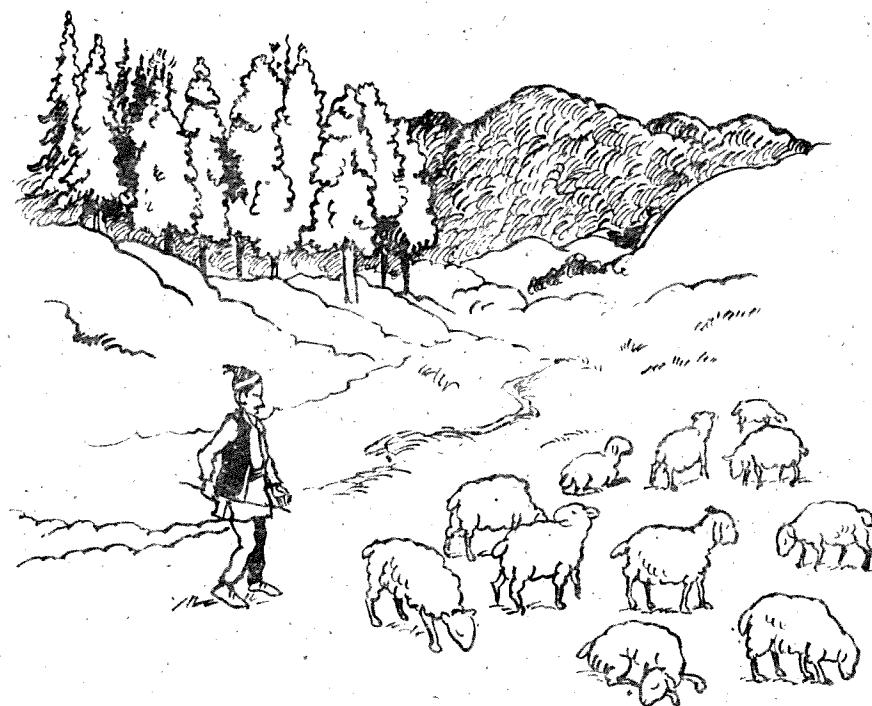
(ख) पाठको दसौं अनुच्छेदबाट विभक्ति लागेका शब्द खोजे ।

सिर्जनात्मक अभ्यास

१९. तलका वाक्यहरूलाई घटना क्रमअनुसार बायाँपट्टि १, २ अड्डे क लेखेर कथा बनाऊ र शीर्षक पनि राखेर पुनर्लेखन गरे :

शीर्षक :

- () बर्खामा धेरै पानी पच्यो।
- () गाउँलेहरू त्यही धाराको पानी खान्न्ये।
- () पहाडको खाँचमा एउटा धारो थियो।
- () केही मानिस पल्लो गाउँको पानीधाटबाट पानी ल्याउन थाले।
- () धारो पहिरोले पुरियो, गाउँलेलाई पानीधाट भएन।
- () माथिबाट पहिरो लडेर धारो पुरियो।
- () एक दुई दिन त सबै गाउँले अर्को धाटमा पानी लिन गए।
- () गाउँका पुरुषहरूले खासै वास्ता गरेनन्।
- () तिन दिन सबैले काम गरे।
- () धारो बनाउन गाउँले महिलाहरूले सभा गरे।
- () पहिरो पन्छाएपछि धाराको पानीको मूल भेटियो।
- () पहिलो दिन महिलाले मात्र काम गरे।
- () नयाँ धारो महिलाको सक्रियतामा बन्यो।
- () दोस्रो दिनदेखि पुरुषहरू पनि काममा आए।
- () गाउँलेलाई पानी ल्याउन सजिलो भयो।

नेपालको प्राकृतिक बनोट विचित्रको छ । सानो भौगोलिक क्षेत्रफल भएको नेपालमा हिमाल, पहाड र तराईको अनौठो सङ्गम रहेको छ । उत्तर दिशामा पश्चिमदेखि पूर्वसम्म फैलिएका पञ्चकितबद्ध हिम शृङ्खलाहरू छन् । विश्वका सर्वोच्च दस ओटा शिखरमध्ये सगरमाथालगायत आठ ओटा हिमचुलीहरू यर्ही रहेका छन् । हिमालमुनि तरेली परेका हरिया पहाडहरू छन् । तिनका मुनि भित्री मधेस र उर्वर तराई छ । प्रकृतिको एउटा सुन्दर सिर्जना जस्तो लाग्ने यो मुलुक विश्वकै सुन्दर देशहरूमध्ये एक हो । यसभित्र प्राकृतिक दृश्यावलीका दृष्टिले सयाँ आकर्षक र सुन्दर ठाउँहरू छन् । तीमध्ये सुदूर पश्चिमाञ्चलको खप्तड प्रकृति, संस्कृति र जैविक विविधताका दृष्टिले मन मोहक स्थल हो ।

खप्तड लेक हो । यो सुदूर पश्चिमका डोटी, अछाम, बाजुरा र बझाड जिल्लाको सङ्गममा रहेको छ । यसको पश्चिममा डोटी, पूर्वमा बाजुरा, उत्तरमा बझाड र दक्षिणमा अछाम जिल्ला पर्दछन् । यो लेक समुद्र सतहबाट करिब १५०० देखि ३३०० मिटरको उचाइमा अवस्थित छ ।

सङ्गम : भेट, मिलन, दोभान

दृश्यावली : दृश्यहरूको समूह, लहरै रहेका दृश्यहरू

शृङ्खला : लहर, ताँती

जैविक विविधता : जीवजन्तुहरूमा हुने अनेकता

तरेली : तह तह

समुद्र सतह : समुद्रको बाहिरी तह

नेपाल सरकारले यसलाई वि. सं. २०४२ मा खप्तड राष्ट्रिय निकुञ्ज घोषणा गरेको हो । यो मध्य हिमाली क्षेत्रको एक मात्र राष्ट्रिय निकुञ्ज हो । यसको क्षेत्रफल २२५ वर्ग किलो मिटर छ ।

यस क्षेत्रको भूबनोट अनौठो छ । कुनै कुशल शिल्पीले काटेर राखे जस्ता तरेली परेका थुम्का र तिनका बिचमा सम्म परेका शूभागहरू रहेका छन् । नदीनाला र झरनाहरूले यो क्षेत्र मुशेभित छ । यहाँ रहेका कुण्डहरूले पनि यसको सुन्दरतालाई बढाएका छन् । यस निकुञ्जको अधिकांश भाग धना जड्गलले ढाकेको छ । यहाँ लेकाली बनको सदाबहार हरियाली देख्न पाइन्छ । इयाम परेको निगातो धारी जाति हेरे पनि अघाइदैन । यहाँबाट अपी र सैपाल हिमालको सुन्दर दुश्यावली देखिन्छ । यहाँका अनेकाँ थुम्का र वाइस ओटा पाटन जाडोमा हिउँ एवम् गर्मीमा रङ्गीविरङ्गी फुलले शोभायमान हुन्छन् । यसरी खप्तड प्रदृशतले सिंगारेको सुन्दर एवम् रमणीय ठाउँ मानिन्छ ।

खप्तड राष्ट्रिय निकुञ्ज क्षेत्रभित्र महत्त्वपूर्ण सांस्कृतिक एवम् धार्मिक स्थलहरू पनि रहेका छन् । तीमध्ये बझाड जिल्लामा पर्ने स्व. खप्तड स्वामीको आश्रम एक हो । यो आश्रम निकुञ्जको मुख्य कार्यालय नजिकै रहेको छ । भनिन्छ, खप्तड बाबाले करिब पाँच दशक यस क्षेत्रमा बसेर तपस्या गरेका थिए । उनले यहाँ नै विचार विज्ञान, स्वास्थ्य विज्ञान, धर्म विज्ञान आदि ग्रन्थको रचना गरेका थिए ।

अर्को धार्मिक क्षेत्र अछामां पर्ने सहस्र लिङ्ग छ । अग्ला पहाडहरूका बिचमा ३२७६ मिटर अग्लो पर्वत छ । यो निकुञ्ज क्षेत्रकै सबैभन्दा अग्लो पर्वत हो । यसलाई जतावाट हेरे पनि शिवलिङ्ग जस्तै देखिन्छ । यही चुचुरालाई सहस्र लिङ्ग भन्छन् ।

डोटी जिल्लामा खप्तड त्रिवेणी रहेको छ । सहस्र लिङ्गातिरबाट स्वर्णगड्गा बगेकी छन् । उत्तर पूर्वबाट नीलगड्गा आएकी छन् । सिद्धाध्यमको पूर्वबाट आकाश गड्गा बहेकी छन् । खप्तड त्रिवेणीमा यी तिन ओटै गड्गाको सङ्गम हुन्छ । त्रिवेणीमा एउटा शिव मन्दिर छ । गणेश मन्दिर, केदार दुङ्गा, नागदुङ्गा पनि त्यस क्षेत्रका धार्मिक स्थल हुन् ।

राष्ट्रिय निकुञ्ज : राष्ट्रले जोगाएको बन

धना : बाकलो

मध्य हिमाली क्षेत्र : मध्य पहाडको हिउँ पर्ने ठाउँ

सदाबहार : सधैं हरियो रहने, सधैं हराभरा हुने

वर्ग किलो मिटर : एक एक किलो मिटर

धारी : बाकलो भाड

लम्बाइ र चौडाइ भएको

शोभायमान : शोभाले भरिएको

क्षेत्रफल

सांस्कृतिक : संस्कृति सम्बन्धी, परम्परामा

भूबनोट : भूआकृति, जमिनको संरचना

आधारित

शिल्पी : कालिगढ, कलाकार

ग्रन्थ : महत्त्वपूर्ण पुस्तक

थुम्का : बाटुलो आकारको सानो डाँडो,

त्रिवेणी : तिन नदीको सङ्गम

पहाडको दुप्पो

सिद्धाध्यम : साधुसन्तको कटी वा आश्रम

अधिकांश : धेरैजसो

शिव मन्दिर वरपर अरू पनि पुरातात्त्विक महत्त्वका भवनहरू छन् । त्रिवेणीमा प्रत्येक वर्ष जेष्ठ पूर्णिमाका दिन गड्गा दशहरा मेला लाग्छ । त्रिवेणीमा स्नान गरेर सहस्र लिङ्गको दर्शन गर्दा पुण्य मिल्ने धार्मिक विश्वास रहेको छ ।

निकुञ्जको उत्तर पूर्वी क्षेत्रमा खप्पर (खप्तड) दह छ । यो दह बाजुरा जिल्लामा पर्छ । यो यस क्षेत्रकै ठुलो दह हो । यसको आधा पानी कालो र आधा पानी सेतो जस्तो देखिन्छ । यसका किनारामा प्रसिद्ध सिद्ध पुरुष खप्पर मस्टोको खप्परमाडौं (मन्दिर) अवस्थित छ । यहाँ भाँद्र पूर्णिमाका दिन ठुलो मेला लाग्छ ।

यहाँ घोरल, ब्वाँसो, चित्तल, कस्तूरी मृग, चितुवा, भालु जस्ता स्तनधारी बनैया जीवजन्तु पाइन्छन् । बुलबुल, कोइली, डाँफे, मुनाल, कालिज, चिल आदि पन्छीहरू विचरण गर्दछन् । भोजपत्र, सल्लो, धुपी, गुराँस, खसु, चिमाल, चुओ, चिराइतो, निगालो आदि वनस्पति पाइन्छन् । यहाँ धेरै जडीबुटीहरूको पहिचान भएको छ । यस क्षेत्रमा धेरै प्रजातिका रङ्गीचङ्गी फुलहरू फुल्छन् । त्यसैगरी धेरै खाले पुतलीहरू र अनेकौं कीटपतझगले यस क्षेत्रलाई आफ्नो वासस्थान बनाएका छन् । त्रिवेणी र खप्तड दहमा बझाडे पाहा र खसे भ्यागुता देखन पाइन्छ । यसरी खप्तड क्षेत्र जैविक विविधताको भण्डार बनेको छ ।

निकुञ्जको मुख्य कार्यालयमा एउटा सद्ग्रहालय छ । त्यसका नजिकै अग्लो अंवलोकन टावर निर्माण गरिएको छ । त्यहाँबाट हिमाली शृङ्खला र त्यस क्षेत्रका घाँसे मैदानहरू देखन सकिन्छ । जहाँ वर्षायाममा चर्नका लागि जनावरहरूको बथान आउने गर्छ ।

पुरातात्त्विक	: पुरानो कला, संस्कृतिसँग सम्बन्धित
गड्गा दशहरा	: दस प्रकारका पाप नाश गर्ने गड्गा स्नानको पर्व
पुण्य	: शुभ फल, धर्म
सिद्ध पुरुष	: साधना, तपस्या आदिबाट विशेष शक्ति प्राप्त व्यक्ति
स्तनधारी	: स्तन भएको, बच्चालाई दुध चुसाउने
विचरण	: घुमफिर
वनस्पति	: रुख, बोट बिरुवा आदि
पहिचान	: चिन्ने वा ठम्याउने काम
कीटपतझग	: पखेटाका सहायताले उड्ने जीव, पन्छी, पुतली आदि
सद्ग्रहालय	: पुराना चिजबिज राख्ने घर वा ठाडँ
अंवलोकन टावर	: दृश्यावली हेर्न बनाएको अग्लो टौवा

खप्तडको प्राकृतिक सम्पदाको संरक्षण गर्न राष्ट्रिय निकुञ्जको स्थापना गरिएको हो । निकुञ्जले यथासम्भव संरक्षणको कार्य गर्दै आएको छ । यो क्षेत्र मध्यवर्ती क्षेत्रका बासिन्दाको पशु चराउने खक्क पनि बनेको छ । चरिचरनले मनोरम प्राकृतिक वातावरण खलबलिन सक्छ । त्यसैले चरिचरनलाई व्यवस्थित गर्नु आवश्यक देखिन्छ ।

खप्तड सुदूर पश्चिमाञ्चल क्षेत्रको अनुपम प्राकृतिक भण्डार हो । यस क्षेत्रको जैविक विविधता र पुराताती वस्तुको रामो अध्ययन भएको पाइँदैन । त्यसैगरी पर्यटन प्रवर्धनका लागि पनि उल्लेखनीय काम भएको देखिँदैन । त्यसैले सर्वप्रथम खप्तडमा सडक यातायात पुऱ्याङ्गौं र पर्यटन प्रवर्धन गराँ । साथसाथै यहाँको जैविक विविधताको संरक्षण, अध्ययन र दोहनको अभियान चलाङ्गौं । यसो गरेमा खप्तडले सुदूर पश्चिमको मात्र होइन, देशकै समृद्धिमा सहयोग पुऱ्याउने छ ।

सम्पदा	सम्पत्ति	उल्लेखनीय	चर्चा वा वर्णन गर्न उपयुक्त
मध्यवर्ती क्षेत्रः	निकुञ्ज र मुख्य बस्तीका बिचको ठाउँ	सडक यातायात	मोटर गाडी गुड्न सक्ने बाटो
खक्क	पशु चराउने ठाउँ, चरन	दोहन	बढीभन्दा बढी फाइदा लिने काम
चरिचरन	गाईवस्तु चराउने काम	अभियान	कुनै उद्देश्य प्राप्तिका लागि गरिने विशेष काम, गतिविधि
अनुपम	उपमा दिन नसकिने, बेजोडको	समृद्धि	उन्नति, प्रगति
प्रवर्धन	बढाउने काम		

अभ्यास

१. उत्तर भन :

- (क) नेपालको भूगोलको विशेषता के हो ?
- (ख) खप्तड किन प्रसिद्ध छ ?
- (ग) खप्तड स्वामीले के के पुस्तक लेखेका छन् ?
- (घ) खप्तड स्वामीको आश्रम कुन जिल्लामा पर्छ ?
- (ङ) खप्तड त्रिवेणीमा कहिले मेला लाग्छ ?
- (च) निकुञ्जको अवलोकन टावरबाट के के देखिन्छ ?

२. ठिक उत्तरमा ठिक चिनो (✓) लगाऊ :

- (क) खप्तडका बारेमा तलको कुन भनाइ बेठिक छ ?
(अ) खप्तडको पश्चिममा डोटी जिल्ला पर्दै ।
(आ) खप्तडको पूर्वमा बाजुरा जिल्ला पर्दै ।
(इ) खप्तडको दक्षिणमा अछाम जिल्ला पर्दै ।
(ई) खप्तड मध्य पहाडी क्षेत्रको निकुञ्ज हो ।
- (ख) खप्तडका धार्मिक स्थलमध्ये कुन कुनको सम्बन्ध निकट रहेको छ ?
(अ) खप्तड त्रिवेणी र खप्तड दह
(आ) खप्तड त्रिवेणी र सहस्र लिङ्ग
(इ) खप्तड त्रिवेणी र खप्तड स्वामीको आश्रम
(ई) खप्तड त्रिवेणी र खप्परमाडौँ
- (ग) खप्तडको मुख्य विशेषता के हो ?
(अ) खप्तड सुदूर पश्चिमाञ्चलको सांस्कृतिक भण्डार हो ।
(आ) खप्तड सुदूर पश्चिमाञ्चलको जैविक विविधताको भण्डार हो ।
(इ) खप्तड सुदूर पश्चिमाञ्चलको प्राकृतिक विविधताको भण्डार हो ।
(ई) खप्तड सुदूर पश्चिमाञ्चलको प्रकृति, संस्कृति र जैविक विविधताको त्रिवेणी हो ।

३. पाँच वाक्यमा उत्तर लेख :

- (क) भूगोलका आधारमा खप्तडको परिचय देउ ।
(ख) खप्तड क्षेत्रका धार्मिक स्थलहरू कुन कुन हुन् ?
(ग) प्राकृतिक दृष्टिले खप्तड कस्तो छ ?
(घ) जैविक विविधता भनेको के हो ?
(ड) खप्तडमा के कस्तो जैविक विविधता पाइन्दै ?

४. भाव विस्तार गर :

खप्तड प्रकृतिको अनुपम भण्डार हो ।

शब्द भण्डार

५. तल्लो हरफका विपरीतार्थी शब्दसँग जोडा मिलाई कापीमा लेख :

थुम्को	सुन्दर	पुण्य	प्राकृतिक	हिउँद
पाप	कृत्रिम	बर्खा	उपत्यका	कुरूप

६. तलका शब्दको अर्थ भन :

महत्त्वपूर्ण, बथान, कुण्ड, पाटन, भण्डार, उर्वर, पञ्चकितबद्ध, सुशोभित

७. तलका शब्दका फरक अर्थ पढ र बुझ :

कुशल : (१) सिपालु (२) सन्चो, आराम (३) चतुरो, बाठो

सङ्गम : (१) शेट, मिलन (२) दोभान, बेनी

निकुञ्ज : (१) रुखमा लहरा जेलिएर बनेको ठाउँ

(२) वन्यजन्तु र वनस्पतिको बचाउका लागि जोगाइएको वन

पुतली : (१) एक प्रकारको किरो

(२) मानिस तथा पशु आदिको आकृतिको खेलौना

आग : (१) कुनै वस्तुको खण्ड, टुक्रा

(२) कुनै सङ्ख्यालाई विभिन्न खण्डमा बाँड्ने काम

८. तलका शब्दको उस्तै अर्थ हुने शब्द लेख :

स्थल, मुख्य, भवन, बथान, सङ्गम, कुण्ड, पाटन, भण्डार

९. उदाहरणमा देखाए जस्तै गरी शब्द बनाऊ :

उदाहरण : हिमाल + ई = हिमाली

पश्चिम, पूर्व, उत्तर, दक्षिण, नेपाल, अछाम, पहाड, बझाड, भित्र

उदाहरण : उचो + आइ = उचाइ

मोटो, गोलो, चौडा, लामो, अरलो, भलो, ढिलो, कठिन, चौथो, गहिरो, सफा

१०. खप्तड राष्ट्रिय निकुञ्जमा पाइने वनस्पति, पन्छी, बनैया जीवजन्तु र नदीका नाम

पाठबाट खोजेर तलको जस्तै कोठा बनाई कापीमा लेख :

वनस्पति	पन्छी	बनैया जन्तु	नदी

११. अर्थ खुल्ने गरी वाक्यमा प्रयोग गर :

सदाबहार, दृश्यावली, घोषणा, पुरातात्त्वक, स्तनधारी, प्रजाति, अभियान, त्रिवेणी, सङ्ग्रहालय

उच्चारण र हिज्जे

१२. कक्षामा माथिको पाठ आलोपालो गरी पढ र साथीले पढेको पनि सुन ।

१३. शुद्धसँग उच्चारण गर र कापीमा सार :

स्तनधारी, भौगोलिक, सर्वोच्च, पश्चिमाञ्चल, राष्ट्रिय निकुञ्ज, अधिकांश, आश्रम, सहस्र लिङ्ग, स्वर्णगङ्गा, सिद्धाश्रम, पूर्णिमा, कीटपतङ्ग, मध्यवर्ती, उल्लेखनीय, सुमृद्धि, संरक्षण

१४. बोलाइ र लेखाइको फरक बुझ :

बोलाइ	लेखाइ	बोलाइ	लेखाइ
पश्चिम	पश्चिम	पुरुष	पुरुष
निकुञ्ज	निकुञ्ज	समरूप्यण	संरक्षण
भन्डार	भण्डार	बिरयाँ	विज्ञान
सुदूर	सुदूर	आस्म	आश्रम

१५. पाठको दोस्रो अनुच्छेद शिक्षकबाट सुनेर लेख ।

१६. पाठ हेरेर पदयोग र वियोग मिलाई कापीमा सार :

नेपालसरकार, कीट पतङ्ग, पाँचदशक, मुख्यकार्यालय, राष्ट्रियनिकुञ्ज, ती मध्ये, वन्य जन्तु हरू, देश हरू मध्ये, वर्षा याम, सडकयातायात, सदा बहार

कार्यमूलक व्याकरण

१७. उदाहरणअनुसार तलका करण वाक्यलाई अकरण र अकरण वाक्यलाई करणमा परिवर्तन गर :

उदाहरण : यहाँबाट हिमालको सुन्दर दृश्यावली देखिन्छ ।

यहाँबाट हिमालको सुन्दर दृश्यावली देखिँदैन ।

(क) खप्तडमा सदाबहार हरियाली देखन पाइन्छ ।

- (ख) खप्तड प्रकृतिले सिंगारेको रमणीय ठाउँ मानिन्छ ।
- (ग) खप्तडमा बिस प्रजातिका जीवजन्तु पाइँदैनन् ।
- (घ) मुख्य कार्यालय नजिकै अवलोकन टावर निर्माण गरिएको छ ।
- (ङ) त्यहाँबाट हिमाली शृङ्खला र घाँसे मैदान देख्न सकिन्दैन ।
- (च) पर्यटन प्रवर्धनका लागि उल्लेखनीय काम भएको देखिन्दैन ।

१८. तलका वाक्यहरू पढेर कर्तृवाच्य र कर्मवाच्यको फरक बुझ :

(क) यहाँ सदाबहार हरियाली देख्न पाउन्छ ।	कर्मवाच्य
(ख) म यहाँ सदाबहार हरियाली देख्न पाउँछु ।	कर्तृवाच्य
(ग) हामी यहाँ सदाबहार हरियाली देख्न पाउँछौं ।	कर्तृवाच्य
(घ) त यहाँ सदाबहार हरियाली देख्न पाउँछस् ।	कर्तृवाच्य
(ङ) तिमीहरू यहाँ सदाबहार हरियाली देख्न पाउँछौं ।	कर्तृवाच्य
(च) ऊ यहाँ सदाबहार हरियाली देख्न पाउँछ ।	ककर्तृवाच्य
(छ) उनीहरू यहाँ सदाबहार हरियाली देख्न पाउँछन् ।	कर्तृवाच्य

सिर्जनात्मक अभ्यास

१९. तिमीले देखेको कुनै एक रमणीय ठाउँको वर्णन लेखेर कक्षामा सुनाऊ ।

साथीलाई चिठी

गौरीशंडकर उच्च माध्यमिक विद्यालय,

जिरी, दोलखा

२०७०/०५/२५

प्यारी साथी सलमा,

सुमधुर सम्झना ।

तिम्रो चिठी नआएको पनि भन्डै तिन महिना भइसकेछ । यता मैले पनि चिठी पठाउन पाएकी थिइनँ । चिठी लेख्ने त्यस्तो विषय पनि थिएन । आज भने नयाँ विषय पाएर चिठी लेख्दै छु ।

प्रथम त्रैमासिक परीक्षापछि हामी शैक्षिक भ्रमणमा गएका थियाँ । विद्यालयले शैक्षिक भ्रमणका निम्नि हामीलाई राष्ट्रिय प्राकृतिक विज्ञान सङ्ग्रहालय काठमाडौं लगेको थियो । भ्रमण दलमा कक्षा सातका पैंतीस जना विद्यार्थी थियाँ । साथमा हामीलाई विज्ञान पढाउने गुरुआमा शान्ता जिरेल र गुरु सुशान्त हायु पनि हुनुहुन्यो । हामी गएको सङ्ग्रहालय काठमाडौंको स्वयम्भूको छेउमै रहेछ । त्रिभुवन विश्व विद्यालयको यो सङ्ग्रहालय जीव विज्ञान पढ्ने विद्यार्थीका लागि उपयोगी रहेछ । त्यहाँ विभिन्न प्रकारका जीवजन्तु र बनस्पतिको शरीर तथा अवशेष जस्ताको तस्तै राखिएका रहेछन् ।

सङ्ग्रहालय प्रवेश शुल्क बिस रुपियाँ रहेछ । विद्यार्थीका निम्नि आधा सहुलियत भएकाले दस रुपियाँमा नै हेर्न पाइयो । साथीहरूले शैक्षिक भ्रमणको समूह नेता मलाई बनाएका थिए । त्यसैले मैले सबै जनाका निम्नि टिकट लिएँ । त्यसपछि हामी सबै सङ्ग्रहालयभित्र पस्याँ ।

सङ्ग्रहालय साँच्चकै रमाइलो रहेछ । त्यहाँ विभिन्न खालका जड्माली जनावरका शरीर, अस्थि पञ्जर र अवशेष राखिएका रहेछन् । दुर्लभ जडीबुटीका पात, हाँगा र जरा पनि राखिएका रहेछन् । दर्शकहरूलाई हेर्न सजिलो होस् भनेर तिनलाई समूह समूहमा छुट्टयाइएको रहेछ । हामीले हरेक

सङ्ग्रहालय : महत्त्वपूर्ण र दुर्लभ वस्तुहरू सङ्ग्रह गरी राखिएको घर

जीव विज्ञान : जीवजन्तुबारे अध्ययन गर्ने शास्त्र, प्राणीशास्त्र

बनस्पति : बोट विस्वा, रुख आदि

अस्थि पञ्जर : प्राणीको हाड मात्रको संरचना, कड्काल

अवशेष : जीवजन्तुको हाड, छाला जस्ता कुनै वस्तु, बचेको वा रहेको भाग

दुर्लभ : पाउन धेरै कठिन हुने

नेपाली कक्षा ७

विभागमा गएर त्यहाँ राखेका जनावरका अवशेष हेच्यैँ । घाँस खाने वा शाकाहारी जन्तुहरूमा हात्ती, गैंडा, मृग, हरिण, जेब्रा, रातो पान्डा, नीलगाई, रतुवा मृग आदि रहेछन् । मांसाहारीमा सिंह, चितुवा, हिमाली भालु, वन बिरालो आदिका अवशेषहरू रहेछन् । त्यहाँ स्तनधारी मेरुदण्डीय र अमेरुदण्डीय प्राणीका अवशेष रहेछन् । स्थलचर, जलचर र उभयचर जलजन्तुका अवशेष पनि राखिएका रहेछन् । तिनमा पनि खुट्टाले फटाफट हिँड्ने हात्ती, गैंडा आदि र सर्प, गोही जस्ता घस्तेर हिँड्ने जन्तुलाई बेरलाबेरलै छुट्टायाएर राखिएको रहेछ । जतातातै पाइने बिरालोदेखि पृथ्वीबाट बसौं पहिले लोप भएको ढाइनोसरका आकृतिहरू पनि रहेछन् । वनमान्धेको आकृति पनि रहेछ । अहिले नै हिँड्ला कि जस्तो गरी काँधमा लट्ठी तेस्याएको वनमान्धे त्यहाँको हेनैपर्ने चिज लाग्यो । त्यस्तै अजिङ्गरको अस्थि पञ्जर पनि हेनै पर्ने खालको थियो । हामीले घुमी घुमी यी सबै जीवजन्तुका अवशेष हेच्यैँ ।

त्यहाँ चरा, पुतली र साड्ला आदि किराहरूको छुट्टै विभाग थियो । नेपालमा र संसारका अरू ठाउँमा पाइने पन्छी पनि राखेकाले यो विभाग पनि हेर्न लायक थियो । त्यहाँ मरेका चरालाई जिउदै जस्तो लाग्ने गरी राखिएको देख्ता मलाई अचम्म लाग्यो । प्वाँख र भुत्ता नउखेली पशुपन्छीको छालो काढेर सुकाई भित्रपट्टि पराल खाँदेर सिलाउँदा रहेछन् । गुच्चाका आँखा राखेपछि त्यो जिउदौ जन्तु जस्तै देखिँदौ रहेछ । जनावरका अवशेष पनि यसरी नै राखिएका रहेछन् । यस्तो कलालाई चर्मशिल्प भन्दा रहेछन् । त्यस सिपको उपयोग त्यहाँ भएको देखियो । अस्थि पञ्जर मात्र सजाएर राखेको पनि देखियो । त्यहाँ सबैभन्दा ठुलो चरा अस्ट्रिजको अन्डा पनि रहेछ । सप्रेको बेलको फल जत्रै अस्ट्रिजका अन्डा देख्ता हामी छक्क पन्चौं । पन्छीहरूमा डाँफि, कुथुर्के, विभिन्न जातका हाँसहरू, जङ्गली कुखुरा, धनेस, मयूर, लाटोकोसेरो, कालिज आदि थिए । त्यो देख्ता मलाई त पन्छीको संसारमा पुगे जस्तो पो लाग्यो ।

मांसाहारी	: मासु मात्र खाने, मासु मात्र आहार भएको जन्तु, हिंसक जन्तु
स्तनधारी	: बच्चा जन्माउने र त्यसलाई दुध खुवाउने जन्तु
मेरुदण्डीय	: ढाड वा मेरुदण्ड हुने
अमेरुदण्डीय	: ढाड वा मेरुदण्ड नहुने
स्थलचर	: जमिनमा मात्र पाइने, जमिनमा मात्र बाँच्ने
जलचर	: पानीमा मात्र पाइने, पानीमा मात्र बाँच्ने
उभयचर	: पानी तथा जमिन दुवै ठाउँमा बस्ने, जल र स्थल दुवै ठाउँमा बाँच्ने
डाइनोसर	: हजारौं वर्षअघि नै पृथ्वीबाट लोप भएको एक जीव
आकृति	: आकार, स्वरूप
चर्मशिल्प	: कुनै जन्तुको छालाले मोढेर जन्तुको उस्तै स्वरूप बनाउने सिप

हामी पशु र पन्छीहरूका अवशेष हेरिसकेर वनस्पति विभागमा छियाँ। त्यहाँ दुर्लभ जडीबुटी चिराइतो, पाँचऔले, जटामसी आदि हेच्याँ। रुखको सुकेको मुढामा उम्रने विभिन्न जातका च्याउ पनि हेच्याँ। झुसिलकिराको पिठिउँमा उम्रेर बढने दुर्लभ जडीबुटी याचार्गुम्बा पनि हेच्याँ।

यसरी घम्दाघम्दै दिउँसोको तिन बजिसकेछ। हामीलाई भोक लाग्यो। हेर्ने कुरा पनि सकिएकाले हामी बाहिर निस्कियाँ। सबै जना नजिकको होटलमा खाजा खान गयाँ।

सलमा, चिठी निकै लामो भयो। दिक्क नमान है। बरु तिमी पनि कतै घुमेकी छ्यौ होला। त्यसबारे वर्णन गरेर चिठी लेख। अहिले यस पत्रबाट बिदा भएँ ल। बाँकी कुरा अर्को पत्रमा लेखुँला।

तिम्री साथी
सीता जिरेल

खामको नमुना

पठाउने	पाउने	टिकट
सीता जिरेल	सलमा श्रोष्ट	
गौरीशङ्कर उच्च मा.वि.	सरस्वती मा.वि.	
जिरी, दोलखा	चौतारा, सिन्धुपाल्चोक	

अभ्यास

१. उत्तर भन :

- (क) यो चिठी कसले कसलाई लेखेको हो ?
- (ख) सीताले सलमालाई कति महिनाभुङ्गि यो चिठी लेखेकी हुन् ?
- (ग) राष्ट्रिय प्राकृतिक विज्ञान सङ्ग्रहालय कहाँ छ ?
- (घ) शैक्षिक भ्रमणमा कति जना गएकाथिए ?
- (ड) गुरु र गुरुआमाको नाम के हो ?
- (च) शैक्षिक भ्रमणको समूह नेता को थियो र उसले के काम गन्यो ?

२. ठिक उत्तरमा ठिक चिनो (✓) लगाऊ :

- (क) माछा कस्तो जन्तु हो ?
 - (अ) स्तनधारी, अमेरुदण्डीय र स्थलचर
 - (आ) स्तनधारी, अमेरुदण्डीय र उभयचर

- (इ) अस्तनधारी, मेरुदण्डीय र जलचर
- (ख) बाध कस्तो जन्तु हो ?
- (अ) स्तनधारी, मेरुदण्डीय र उभयचर
- (आ) स्तनधारी, मेरुदण्डीय र स्थलचर
- (इ) अस्तनधारी, अमेरुदण्डीय र जलचर
- (ग) मृग कस्तो जन्तु हो ?
- (अ) स्तनधारी, मांसाहारी र उभयचर
- (आ) स्तनधारी, शाकाहारी र स्थलचर
- (इ) अस्तनधारी, मांसाहारी र जलचर
- (घ) वनमान्छे कुन वर्गमा पर्ने प्राणी होला ?
- (अ) स्तनधारी र जलचर (आ) स्तनधारी र उभयचर
- (इ) स्तनधारी र स्थलचर

३. उत्तर लेख :

- (क) सङ्घरालयमा के के राखिएका रहेछन् ?
- (ख) मांसाहारी जन्तुहरू के के हुन् ?
- (ग) कस्ता जन्तुलाई स्तनधारी भनिन्छ ?
- (घ) मेरुदण्ड भनेको के हो र मेरुदण्डीय प्राणीमा के के पर्दछन् ?
- (ङ) जलचर र स्थलचर प्राणी भन्नाले कस्ता र कुन कुन प्राणी बुझिन्छ ?

४. तिमी आफूले जाडो बिदाको छुट्टीमा गरेको कुनै भ्रमणको छोटो वर्णन गरी पाठको चिठीको उत्तर देउ ।

५. विद्यालयले आयोजना गरेको वनभोज कार्यक्रमको वर्णन गरी साथीलाई चिठी लेख ।

शब्द भण्डार

६. कुन शब्दले सबै प्राणीलाई समेट्छ ?

- (क) मृग, बाघ, नीलगाई, प्राणी, सर्प, माछो, हात्ती
- (ख) पाँचआँले, जटामसी, जडीबुटी, चिराइतो
- (ग) सर्प, गोही, घस्नें जन्तु, अजिङ्गर, छेपारो
- (घ) परेवा, कुखुरा, डाँफे, मुनाल, पञ्ची, ढुकुर

७. 'सङ्ग्रहालय' सङ्ग्रह र आलय दुई शब्दले बनेको छ । तलका शब्दमा 'आलय' जोडा बन्ने शब्द भन :

अनाथ, देव, शिव, शौच, निर्देशन, कार्य

८. तलका शब्दलाई शुद्ध गर :

वैर्यानिक, पञ्ची, शैछिक, निकुञ्ज, कुन्ड, भन्डार, संरच्छयण, पछ्य, दच्छ्यण

९. तलका शब्द पढ र बुझ :

सङ्ग्रहालय, अस्थि पञ्जर, अवशेष, वनस्पति, मेरुदण्डीय, अमेरुदण्डीय, जलचर, स्थलचर, उभयचर, स्तनधारी

यी प्राविधिक शब्द हुन् । विज्ञान र प्रविधिका क्षेत्रमा प्राविधिक शब्दको बढी प्रयोग हुन्छ ।
माथिका शब्दको अर्थ राम्ररी बुझ ।

उच्चारण र हिज्जे

१०. कक्षामा पाठको चिठी पढेर सुनाऊ ।

११. तलका शब्द ठिकसँग उच्चारण गर र कापीमा सार :

मेरुदण्ड, पृथ्वी, चर्मशिल्प, अस्ट्रिज, मुढा, जडीबुटी, जटामसी, अक्टोपस, यार्चागुम्बा

१२. पाठबाट अन्यमा दीर्घ इकारको मात्रा हुने दस ओटा शब्दहरू खोजेर लेख ।

१३. पाठबाट शिरबिन्दु र चन्द्रबिन्दु लागेका शब्द टिप ।

१४. पाठको दोस्रो अनुच्छेद शिक्षकबाट सुनेर लेख ।

कार्यमूलक व्याकरण

१५. पढ र बुझ :

तिम्रो चिठी नआएको पनि झन्डै तिन महिना भएछ ।

सङ्ग्रहालय साँच्चकै रमाइलो रहेछ ।

उनीहरू सबैरै सङ्ग्रहालय पुगेछन् ।

वनमान्दे देख्दा साथीहरू छक्क परेछन् ।

यसरी घुम्दाघुम्दै दिउसोको तिन बजिसकेछ ।

माथिका वाक्यमा भएछ, रहेछ, पुगेछन्, परेछन् र सकेछ क्रियाको प्रयोग भएको छ । ती अज्ञात पक्ष जनाउने क्रियापद हुन् ।

१६. तलका वाक्यलाई अज्ञात पक्षमा परिवर्तन गर :

विद्यार्थीहरू वनभोज गए । वनभोजमा मिठा मिठा परिकार खाए । उनीहरूले नाचगान गरे ।

चिट्ठा तानेर खेल खेले । आँखामा पट्टी बाँधेर हाँडी फुटाए । साढे पाँच बजे घर फर्के । सबै विद्यार्थीहरू समयमा नै घर आइपुगे ।

सिर्जनात्मक अभ्यास

१७. आफू बसेको गाउँ/टोलको सुधारका लागि गर्नुपर्ने कामको वर्णन गरी समाज सेवाको काम गर्ने दिदीलाई चिठी लेख ।

१८. पढ, बुझ र गर :

जन्मोत्सवको उपलक्ष्यमा शुभ कामना

प्यारी साथी शान्ता गुरुङ

तिमी आज भदौ २ गते बार वर्ष पुरा गरी तेर वर्षमा प्रवेश गरेको शुभ जन्मोत्सवको उपलक्ष्यमा हामी तिम्रो सुख्वास्य, उन्नति एवम् दीर्घ जीवनको हार्दिक मङ्गलमय शुभ कामना व्यक्त गर्दछौं ।

कक्षा सातका सम्पूर्ण साथीहरू

माथिको शुभ कामना पत्र हेरी तिहारको उपलक्ष्यमा साथीलाई दिने शुभ कामना पत्र तयार गर ।

सुन उगेल्जे भाले

- मातृका तिम्सिना

उहिले उहिले अरुण उपत्यकामा थुप्रै किरात राजाहरू थिए। त्यस्ता राजाहरूलाई आपुङ्गी राजा भनिन्थ्यो। सबै आपुङ्गी राजाहरूका ससाना राज्य थिए। त्यस्ता राज्यका रैतीहरूले तिरो नतिरेपछि राजाहरू पनि गरिब नै हुन्थे। सम्पन्न र ठुलो देशको राजा हुने रहरले सबैलाई महत्वाकाङ्क्षी बनाएको थियो। त्यसैले एक राजाले अर्को राजाको राज्यमा हमला गरिरहन्थे। सधैं झगडा र कचिङ्गाल भइरहन्थ्यो। यसबाट हैरान भएर एक किरात राजा अरुण उपत्यकामा शान्ति ल्याउने उपाय सोध्न पारुहाडकहाँ पुगे। उनले किरात राजाहरूबिचको बेमेल र बेथितिका सबै कुरा सुनाए। पारुहाडले किरात राजाहरूको समस्या समाधान गर्ने विचार गरे। उनले आफूलाई भेट्न आएका राजालाई एउटा सुन उगेल्ने भाले र सुनकै पेरुङ्गो उपहार दिए। पारुहाडले भने, “यसले तिमीहरूको समस्या समाधान गर्ने छ।”

उपत्यका	: पहाडले घेरिएको बिचको समधर जमिन	पारुहाड	: किरातहरूका देवता, शिव
आपुङ्गी राजा	: ससाना राज्यका राजा	बेमेल	: मेल नभएको अवस्था
महत्वाकाङ्क्षी	: ठुलो वा शक्तिशाली हुने रहर भएको	बेथिती	: थिति वा नियम कानुन नभएको अवस्था
कचिङ्गाल	: झगडा	पेरुङ्गो	: चोयाबाट बनेको कुखुरा, परेवा, सुँगुर, च्याउ, माछा, आदि चिज हाल्ने भाँडो

राजा खुसी हुँदै सुनको पेरुङ्गोमा भाले बोकेर दरबार फर्किए। भोलिपल्ट विहान घाम भुलिक्ने बेलामा कुखुरी काँ गर्दै भाले बास्यो। भालेले त्यहीं आफ्नो मुखबाट एक डल्लो सुन् पनि उगेल्यो। त्यसैगरी घाम अस्ताउने बेलामा पनि विहानको भैं बास्तै सुन उगेल्यो। यस्तो सुन उगेल्ने भाले पाएपछि राजा दड्ड परे। उनी आफैं त्यस कुखुराको हेरचाह तथा दानापानीको बन्दोबस्त गर्थे।

केही दिनमै दरबारका सबै कोठाचोटा सुनका डल्लाले भरिए। अब राजाले सुनका डल्ला पालैपालो आफ्ना रैतीहरूलाई बाँडन थाले। राज्यका सबै रैतीहरू धनी र सुखी हुन थाले। त्यस राज्यको बयान चारैतर्फ फैलियो।

एक दिन विहान राजा भालेलाई पेरुङ्गोबाट बाहिर निकाल्दै थिए। पेरुङ्गोबाट बाहिर निकाली भालेले सुन उगेल्दैनथ्यो। त्यसैले राजा आफैं त्यसलाई बाहिर निकाल्दै थिए। यसरी निकाल्न लागदा थुनिएको चरा न हो, त्यो त भुर्र उडेर जड्गलतिर भायायो। राजाले हड्डबडाउदै तत्कालै त्यसलाई समाउन देशका सारा सेना परिचालन गरे। भालेलाई पछ्याउदै सेनापति जंडगलसम्म पुगे तर कसैको केही लागेन। जड्गलको पत्करमै त्यो भाले हरायो। भाले हराएकाले राजा धेरै चिन्तित भए। भोलिपल्ट उनले सबै भारदारलाई बोलाए। उनले सुन उगेल्ने त्यो भाले कसरी भेदन सकिएला भनी सोधे। भारदारहरूले राजालाई अनेक सल्लाह दिए तर राजाको चित्त बुझेन। राजा आफैले एउटा जुकित सोचे। उनले सबैतिर उर्दी गरे, “हराएको भाले खोजेर सात दिनभित्र ल्याउनेलाई देशको सेनापति बनाइने छ।”

राजाको उर्दी तुरुन्तै देशभरि फैलियो। भाले खोजेर ल्याई देशको सेनापति बन्ने रहरले तिन जना मानिस राजाको सामु उपस्थित भए। तिन जनामध्ये एउटालाई बोलाएर राजाले सोधे, “सुन उगेल्ने भाले खोज्न तिमी कता जान्छौ ?” त्यस व्यक्तिले जबाफ दियो, “म माड्खालुङ (मकालु) हिमालतिर जान्छु। त्यो भाले हिमालको कुनै न कुनै पाटोमा लुकेर बसेको हुनुपर्छ। म त्यसलाई पक्रेर अवश्य ल्याउँछु।”

राजाले दोस्रो व्यक्तिलाई बोलाएर सोधे, “तिमी कता जान्छौ नि ?” दोस्रो व्यक्तिले भन्यो, “म चिचिलाको पाताल जड्गलमा जान्छु। आपट्टे पाताल जड्गलमा त्यो लुकेर बसेको हुनुपर्छ। कुखुरा न हो, त्यो त पतिङ्गरले छोपिएर पनि बस्न सक्छ। म त्यसलाई पक्री लिएर आउँछु।” त्यसैगरी

कोठाचोटा : कोठा र कोठा बाहिरको खाली ठाउँ

परिचालन : सञ्चालन, काममा खटाउने कार्य

पत्कर : सुकेका पातको थुप्रो

भारदार : राजाका मुख्य कर्मचारी, मन्त्री
सचिव आदि

उर्दी : घोषणा

सेनापति : सेनाको सबैभन्दा ठुलो हाकिम

मकालु : अरुण उपत्यकाभन्दा उत्तररतिरको

हिमाल

पाताल : बाक्लो, घना

आपट्टे : डरलागदो

पतिङ्गर : पत्कर

राजाले तेस्रो व्यक्तिलाई सोधे । उसले भन्यो, “म खुवालुडतर्फ (सप्तकोसी तथा वराह क्षेत्र वरपर) जान्छु । भाले त्यहींको खौँचमा लुकेको हुनुपर्छ । म त्यतै खोजी गर्दू ।”

राजाले तिनै जनालाई कुखुरा समाउन आवश्यक पर्ने लिसोपासो, जाल, डोरी आदि दिएर पठाए । तिनै जना आआफ्नो बाटो लागे ।

माझ्खालुड हिमाल पुगेको मानिस बलियो र साहसी थियो । उसले माझ्खालुड हिमालको खौँचमा भालेलाई देख्यो । भाले समाउन जाल, डोरी आदि सबैको प्रयोग गर्यो तर समाउन सकेन । भाले माझ्खालुड हिमाल छोडेर चिचिलाको पाताल वनमा पस्यो ।

भाले खोज्न चिचिलाको वनमा पुगेको मानिसले एउटा अगलो रुखमा भाले बसेको देख्यो । उसले खुसी हुँदै त्यस वनका अनेकौं रुखमा लिसोपासो र जाल पनि थाप्यो । समाउने उद्देश्यले उसले भालेलाई हक्कियो । भालेले पहिले नै आफूलाई समाउन लिसोपासो थापेको थाहा पाइसकेको थियो । त्यसैले डराएको त्यो भाले वेग हान्दै अरुण नदीमा पुग्यो । अरुणको पानी माथि माथि उड्दै खुवालुड नजिकैको सप्तकोसीतर भन्यो र बगरको ठुलो ढुङ्गामा बस्यो । तेस्रो व्यक्ति सप्तकोसीमा ढुङ्गा खियाउँदै भाले कतै छ कि भनेर वारिपारि हेँ थियो । उसले नजिकै एउटा ढुङ्गामाथि भाले बसेको देख्यो । भाले अत्यन्त डराएको थियो । सशङ्कित भएर क्वाँक... क्वाँक गर्दै चारैतिर हेँ थियो । उसले भाले डराएको हो भन्ने बुझिहाल्यो । त्यसैले हतारिएर लिसोपासो थापेन । बरु आफ्नो कम्मरमा सिउरिएको बाँसुरी भिक्यो र बजाउन थाल्यो । भाले बाँसुरी बजाएको धुन सुन्न थाल्यो । बाँसुरी बजाएर थाकेपछि ऊ हाकपारे भाकामा गीत गाउन थाल्यो । भाले बाँसुरीको धुन र हाकपारे गीतबाट अत्यन्त प्रभावित भयो । त्यो कतै भागेन । ढुङ्गामा उभिएर सुनिरह्यो । ऊ शान्त भएर नदीमा ढुङ्गा खियाउँदै, बाँसुरी बजाउँदै र हाकपारे गाउँदै दिन बिताउन थाल्यो ।

उसले त्यस भालेले मन पराउने चारो पनि दरबारबाट सुटुक्क लगेको थियो । उसले त्यो चारो बगरमा छारिदियो । भाले चारो टिन थाल्यो । त्यो मानिस भने केही पनि थाहा नपाएको जस्तो गरी बाँसुरी बजाउदै हाकपारे गाउँदै अलिपर ढुल्न थाल्यो । यसरी दुई तिन दिनपछि भाले त्यस मानिसप्रति आकर्षित हुँदै गयो । यस्तैमा छ दिन बित्यो ।

छ दिनसम्म पनि भाले खोज्न गएका मानिस सम्पर्कमा आएनन् । यो देखेर उता दरबारमा राजा छटपटाउन थाले । सातौं दिन भाले खोज्न माझ्खालुड हिमाल र चिचिलाको जङ्गलतिर गएका

खुवालुड : सप्तकोसी तथा वराह क्षेत्र वरपरको ठाउँ

खौँच : दुई पहाडका बिचको साँगुरो ठाउँ

लिसोपासो: टेक्दा वा छुँदा टाँसिने र हिँदा कसिने

सिकारको साधन

हकाउनु : खेदनु

बगर : खोलाको किनार

नेपाली कक्षा ७

ढुङ्गा खियाउनु : नाउ पानीमा हिँडाउनु

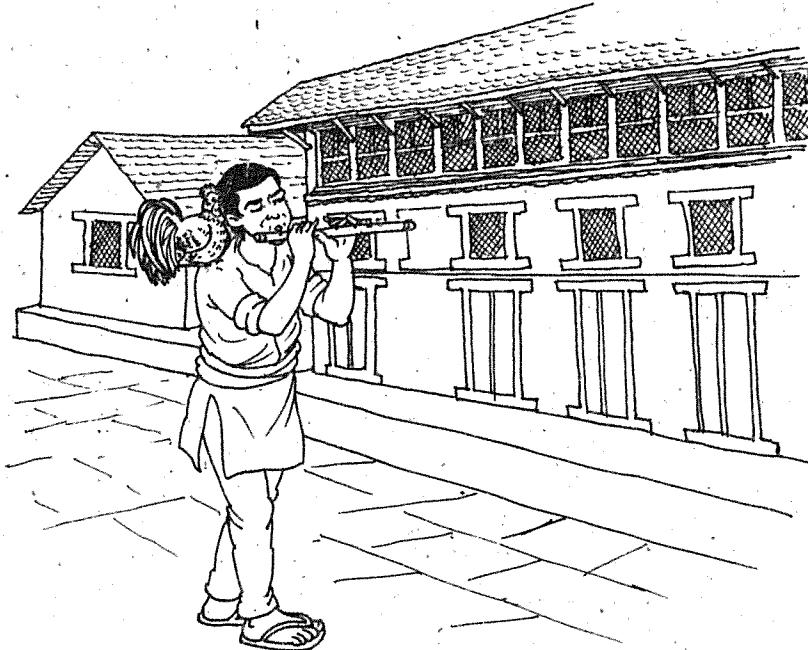
सशङ्कित : शङ्कित गरेको

हाकपारे : लामो लेग्रो तान्दै गीत

गाउने किरात गीतको

एक भाक

मानिस रितै फर्किए । उनीहरू रितै फर्केको देखेर राजा ज्यादै निराश भए । साँझ पर्न लागेको थियो । दरबारको केही पर बाँसुरीको मिठो धुन सुनियो । सबैले डाँडामा निस्केर हेरे । सप्तकोसीतिर भाले समाउन हिँडेको मानिस बाँसुरी बजाउदै आउदै थियो । उसको काँधमा भाले बसेको थियो । विस्तारै त्यो मानिस दरबारको आँगनमा आइपुग्यो । उसले भाले राजालाई जिम्मा लगायो । सबै छक्क परे ।

भाले समातेर ल्याउने व्यक्तिलाई राजाले सोधे, “तिमीले लगेको लिसोपासो पनि सबै जस्ताको तस्तै छ । जाल पनि फुकाएका छैनौ । उल्टै केही नगरीकन काँधमा राखेर पो भालेलाई ल्यायौ । यो कसरी सम्भव भयो ?”

त्यस व्यक्तिले नम्र भएर भन्यो, “मैले यो चरा डराउदै आएको देख्वै । यसलाई मैले लिसोपासो, जाल थापेर र लखेटेर समाउन सकिदैन भन्ने थाहा पाएँ । त्यसैले मैले बाँसुरी बजाएर हाकपारे गाउदै यसलाई मन पर्न चारो पनि दिन थालेँ । मैले यसलाई खुसी पार्न थालेँ । विस्तारै यो भाले मेरो नजिक हुँदै गयो । पछि त मेरो टाउकामा आएर बस्न पो थाल्यो । यसरी यो यहाँ आइपुग्यो । कसैलाई पनि हप्काएर दप्काएर लखेटेर दुःख दिएर आफ्नो बनाउन सकिदैन । मिठो बोली, वचन र व्यवहारले सबैलाई प्रभावित पारेर आफ्नो पार्न सकिन्छ । यसबाट नै जीवन सुखमय बनाउन सकिन्छ । मैलै गरेको र बुझेको यत्ति हो ।”

त्यस मानिसका कुरा सुनेर राजा अत्यन्त खुसी भए र उसलाई आफ्नो सेनापति बनाए ।

दप्काउनु : पिटनु

अभ्यास

१. उत्तर भन :

- (क) ससाना राज्यका राजालाई के भनिन्थ्यो ?
- (ख) राजा पारुहाडकहाँ किन गए ?
- (ग) राजाले सुनका डल्ला कसलाई बाँडे ?
- (घ) भाले कहाँ हरायो ?
- (ङ) भाले खोज्न राजाले के गरे ?
- (च) पहिलो व्यक्ति भाले खोज्न कतातिर लाग्यो ?
- (छ) दोस्रो र तेस्रो व्यक्ति भाले खोज्न कतातिर लागे ?
- (ज) तेस्रो व्यक्तिले भालेलाई के के सुनायो ?
- (झ) तेस्रो व्यक्तिले भालेलाई केमा राखेर ल्यायो ?
- (ञ) राज्यको नयाँ सेनापति को भयो ?

२. कसले कसलाई भनेको हो, पाठका आधारमा लेख :

- (क) यसले तिमीहरूको समस्या समाधान गर्ने छ ।
- (ख) त्यो भाले हिमालको कुनै न कुनै पाटोमा लुकेर बसेको हुनुपर्छ ।
- (ग) कुखुरा न हो, त्यो पतिङ्गरले छोपिएर पनि बस्न सक्छ ।
- (घ) भाले त्यहींको खाँचमा लुकेको हुनुपर्छ । म त्यतै खोजी गर्दु ।
- (ङ) उलटै केही नगरीकन काँधमा खुल्लै राखेर पो भालेलाई ल्यायौ ।

३. उत्तर लेख :

- (क) राज्यहरूबिच किन भगडा र किंचिङ्गल भइरहन्थ्यो ?
- (ख) राजा किन पारुहाडकहाँ गएका हुन् ?
- (ग) उपहार पाएको भालेका के के विशेषता थिए ?
- (घ) भाले कसरी पेरुङ्गोबाट फुत्कियो ?
- (ङ) पहिलो र दोस्रो व्यक्तिले किन भाले समाउन सकेनन् ?
- (च) तेस्रो व्यक्तिले कसरी भाले समातेर ल्यायो ?
- (छ) पशुपन्छी पनि कस्तो व्यवहार चाहाँदा रहेछन् ?

४. भाव विस्तार गर :

कसैलाई पनि हप्काएर, दप्काएर, लखेटेर, दुःख दिएर आफ्नो बनाउन सकिदैन । मिठो बोली, चचन र व्यवहारले प्रभावित पारेर आफ्नो पार्न सकिन्छ ।

५. पहिलो र दोस्रो व्यक्तिले समात्न नसकेको भालेलाई तेस्रो व्यक्तिले काँधमा राखेर दरबारमा ल्याउन सक्नुको कारणबारे कक्षामा साथीहरूसँग छलफल गरेर पालैपालो भन ।

शब्द भण्डार

६. तल्लो हरफका उही अर्थ हुने शब्दसँग जोडा मिलाई कापीमा लेख :

दानापानी	बन्दोबस्त	तिरो	हमला	पत्कर
कर	आक्रमण	तर्जुमा	पतिङ्गर	चारोपानी

७. तल्लो हरफका उल्टो अर्थ हुने शब्दसँग जोडा मिलाई कापीमा लेख :

सुखमय	शान्त	रैती	सम्पन्न	कर
रहर	राजा	विपन्न	दुःखमय	अशान्त

८. एकबाट पहिलो वा प्रथम दुईबाट दोस्रो भए भैं तिन, चार, पाँच, छ, सात, आठ, नौ, दस, बिस, पचास र सयबाट के के बन्धन, साथीहरूसँग छलफल गरेर भन ।

९. डोरोबाट डोरी बने जस्तै तलका शब्दबाट बन्ने शब्द भन :

ठेको, गाग्रो, कोदालो, डालो, गेडो, ताउलो

उच्चारण र हिज्जे

१०. पाठको कथा पालैपालो पढ र साथीले पढेको पनि सुन ।

११. तलका शब्द शुद्धसँग उच्चारण गर :

उपत्यका, ओपुङ्गी, महत्त्वाकाङ्क्षी, पेरुङ्गो, बन्दोबस्त, माझ्खालुड, आपटटे, खुवालुड, सशङ्कित, क्वाँक्कवाँक, पारहाड

१२. तलका शब्द उच्चारण गरी 'व' उच्चारण गरेर 'व' नै लेखिने शब्द चिन :

वर, वरिपरि, वारि, वकिल, वास्ता, खुवा, कछुवा, भुवा, मेवा, पेवा, बिरुवा, करुवा, हलुवा, कुवा, रुवा, भुवा, सेकुवा, बेरुवा, बढुवा, कुरुवा, भुटुवा, सुरुवा, वाल्ल, द्वाल्ल, छूवाल्ल, छ्वाली, क्वाँक्वाँ, स्वाट्ट, ह्वात्त, वाहवाह

१३. तलका शब्दलाई शुद्धसँग लेख :

पेरुंगो, कचिंगल, पतिंगर, संफना, भंटनु, कंचट

१४. पाठको पाँचाँ अनुच्छेद शिक्षकबाट सुनेर लेख ।

१५. तलका वाक्यहरूलाई पाठ हेरेर सच्चाऊ :

तेस व्यक्तिले नम्र भयेर भनो, मैले यो चरा डराउदै आएको देखे । मैले यसलाई लीसोपाशो,
जाल थापेर र लखेटेर समाउन शकिदैन् भन्ने थाह पाए ।

कार्यमूलक व्याकरण

१६. तलका वाक्यका गाढा अक्षरका क्रियापद हेर र अपूर्ण पक्षबारे बुझ :

(क) एक दिन विहान राजा भालेलाई पेरुङ्गोबाट बाहिर निकाल्दै थिए ।

(ख) भाले सशङ्कित भएर क्वाँकक्वाँक गर्दै थियो ।

(ग) अरुणको पानी माथि माथि भाले उड्दै थियो ।

(घ) ऊ शान्त भएर बाँसुरी बजाउँदै थियो ।

(ङ) भाले समाउन हिँडेको तैसो व्यक्ति बाँसुरी बजाउँदै थियो ।

धातुमा तै, दै लाग्दा अपूर्ण पक्षको क्रियापद बन्दछ । माथिका निकाल्दै, गर्दै, उड्दै, बजाउँदै अपूर्ण पक्षका क्रियापद हुन् । ती क्रियापदमा थियो जोड्दा भूतकालको अपूर्ण भूत पक्षको क्रियापद बन्दछ, छ जोड्दा अपूर्ण वर्तमान पक्षको क्रियापद बन्दछ । त्यस्तै हुने छ जोडेमा भविष्यत् कालको अपूर्ण पक्ष जनाउने क्रियापद बन्दछ ।

१७. तलका क्रियापदलाई क्रमशः छ, थियौ र हुने छका साथमा राखेर अपूर्ण पक्ष जनाउने तिनै कालका क्रियापद बनाएर आफ्नो भाइको वर्णन गर :

पढ्दै, खेल्दै, डुल्दै, हाँस्दै, रमाउँदै, उफ्ऱँदै, पिउँदै, खाँदै, रूँदै, खोक्दै

१८. तलका वाक्यका गाढा अक्षर भएका शब्द पढ र क्रियायोगीबारे बुझ :

उहिले उहिले अरुण उपत्यकामा थुप्रै किरात राज्यहरू थिए ।

सधै भगडा र कचिङ्गल भइरहन्थ्यो ।

कुखुरो भुर उडेयो ।

राजाले हडबडाउँदै भालेलाई समाउन सेना परिचालन गरे ।

राजाको उर्दी तुरन्तै देशभरि फैलियो ।

माथिका वाक्यका गाढा अक्षरका शब्दले क्रियापदको वर्णन गरेका छन् । क्रियाको स्थान, समय, काम गर्दाको तरिका वा रीति बुझाउने यस्ता शब्द क्रियायोगी हुन् । क्रियायोगी धेरै छन् ।

तलका क्रियायोगी शब्द पढ़ :

यहाँ, त्यहाँ, अगि, पछि, माथि, मुनि, भित्र, बाहिर, वारि, पारि, नजिकै

आज, हिजो, भोलि, अहिले, उहिले, कहिले, बिहान, बेलुका

झन्, ज्यादै, बेसरी, यसरी, भुर, क्वाँकक्वाँक, भ्याटभ्याट

मगमग, दनदन, सरासर, सुटुक, तुरन्त, अत्यन्त

(क) पाठको नवाँ अनुच्छेदबाट क्रियायोगी शब्द खोज र भन ।

(ख) तलका क्रियायोगी प्रयोग गरी विद्यालयको खेल मैदानको वर्णन गर :

यहाँ, झन्, नजिकै, हिजो, अहिले, पहिले, सरासर, तुरन्त, अत्यन्त

सिर्जनात्मक अभ्यास

१९. कुखुरो एउटा पन्छी मात्र हो । त्यसले राजाले पनि गर्न नसकेको समस्याको समाधान कसरी गयो होला, कक्षामा छलफल गर ।

२०. तलका बुँदाका आधारमा छोटो कथा लेख :

एक जना सेठ हुन्... सेठसँग धेरै सुन हुन्... अझ सुन बढाउने चाहना हुन्... एक दिन एउटा मानिसको घरमा सेठ पुग्नु... त्यस मानिसले सेठलाई आफ्नो खेतमा सुन फल्छ भन्नु... सुनको बिउ सुन नै चाहिन्छ भन्नु... बिउ धेरै नभएकाले दुई गरामा मात्र सुन रोपेको कुरा गर्नु... सेठले धेरै सुन दिएर खेत किन्न खोज्नु... त्यस मानिसले खेत नबेच्न... बिउ दिए उब्जेको सुन आधा आधा दिन खेतीवाल तयार हुन्... सेठले पाँच तोला सुन बिउ दिनु... खेतीवालले छ महिनापछि १० तोला सुन दिनु... सेठले आफूसँगको सबै १०० तोला सुन बिउ दिनु... छ महिनापछि खेतीवाल रुदै सेठकहाँ आउनु... उसले सुक्खा लागेर सुनको बिउ नउप्रेको र सबै सुन नष्ट भएको बताउनु... सेठ जिल्लिनु... लोभले लाभ, लाभले विलाप हुन्छ भन्ने शिक्षा पाउनु ।

२१. तिमीले सुनेको कुनै लोककथा कक्षामा सुनाऊ ।

उद्योगलाई भन्दा कृषिलाई जोड

अमरसिंह उच्च माध्यमिक विद्यालय, पोखरा, कास्कीमा आज कक्षा सातका विद्यार्थीहरूको बाद विवाद प्रतियोगिता छ । कक्षा सातका बिस जना विद्यार्थीमध्ये दस जनाले पक्ष र दस जनाले विपक्षमा बोल्न नाम लेखाएका थिए । तीमध्ये चार जना छात्रछात्रा प्रतियोगितामा आज सभापती हुँदै छन् । कार्यक्रमको सञ्चालन गर्न विद्यार्थीहरू आफै चिटठा हाल्छन् । चिटठा तान्दा अरुणा तामाङ्गलाई उद्घोषणको जिम्मेवारी पन्यो । सभाध्यक्ष हुने चिटठा प्रमिला गुरुडलाई र समय पालकको चिटठा छिरिड शेर्पालाई पन्यो । निर्णायक हुने चिटठा सतीश कायस्थ, अनिता पुन र तिलक बज्राचार्यले ताने । सबैले आआफ्नो जिम्मेवारी लिए । कार्यक्रम सुरु भयो ।

उद्घोषक : श्री सभाध्यक्षज्यू, गुरु र गुरुआमा, निर्णायिक मण्डलका सदस्यहरू, र प्यारा साथीहरूमा मेरो हार्दिक नमस्कार ।

आजको बाद विवादको विषय छ : 'उद्योगलाई भन्दा कृषिलाई जोड' विषयको पक्ष र 'विपक्षमा बोल्ने साथीहरू हुनुहुन्छ - रियाज अहमद, चित्रकला यादव, सञ्जय चौधरी र रीतिका बस्नेत ।

सभाध्यक्षको आज्ञाले म प्रतियोगितामा पालना गर्नुपर्ने नियम सुनाएर कार्यक्रम सुरु गर्दू :

बोल्दा कुनै टिपोट हेर्ने पाइने छैन । तर्कको खण्डन गर्दा व्यक्तिगत आक्षेप लगाउन पाइने छैन । प्रत्येक प्रतियोगीले बोल्ने समय पाँच मिनेट तोकिएको छ । चार मिनेटमा जनाउ घन्टी र त्यसको एक मिनेटपछि दोस्रो घन्टी बज्ने छ । दोस्रो घन्टी बज्नासाथ बक्तव्य पुरा गर्नुपर्ने छ ।

बाद विवाद :

पक्ष र विपक्ष भएर गरिने छलफल

आक्षेप : छेडछाड, गाली, दोष

निर्णायिक मण्डल :

निर्णय गर्ने समूह

नेपाली कक्षा ७

निर्णायक मण्डलको निर्णय अन्तिम हुने छ ।

अब प्रतियोगिता सुरु हुन्छ । सर्वप्रथम विषयको पक्षमा बोल्नुहुन्छ :

रियाज अहमद

श्री सभाध्यक्षज्यू, आदरणीय गुरु र गुरुआमा, निर्णायकज्यूहरू र प्यारा साथीहरू !

म नेपालमा कृषिलाई जोड दिनुपर्छ भन्ने पक्षमा बोल्दै छु ।

नेपाल कृषि प्रधान देश हो । अरूको देखासिकीमा यहाँ कृषियोग्य जग्गा बेचेर उद्योग खोल्ने लहर चल्यो तर पर्याप्त पुँजी र कुशल व्यवस्थापनको अभाव भयो । सही प्राविधिक ज्ञान, तालिम प्राप्त कामदारहरू पाइएनन् र उद्योगहरू बन्द भए ।

हाम्रो गाउँमा एक जना मध्यम वर्गीय कृषक थिए । उनले खेत बेचेर उद्योग खोले । उद्योग चलाउने अनुभव र ज्ञान उनमा थिएन । केही समय चलाइ हेरे, राम्ररी चलाउन सकेनन् । उद्योग बन्द भयो । उनी टेक्ने न समाउने अवस्थामा पुगे भने त्यहाँका मजदुर पनि बेरोजगार भए । यो त एउटा उदाहरण मात्र हो । देशभर खोजेमा यस्ता उदाहरण सयाँ पाइन्छन् । त्यसैले औद्योगिक विकासले नेपालको उन्नति हुन सक्दैन ।

नेपालको अर्थतन्त्रको मेरुदण्ड कृषि हो । असी प्रतिशतभन्दा बढी नेपाली कृषिमा संलग्न छन् । कृषिमा अनुभवी जनशक्ति पर्याप्त छ । यसका लागि जमिन छ, परम्परागत प्रविधि छ । हलो, कोदालो बनाउने र मर्मत सम्भार गर्ने सिप छ । पुर्खाहरूले छनोट गरेका अन्नबालीका सयाँ प्रकारका बिउहरू छन् । कुन बिउ कहिले र कसरी रोप्नुपर्छ भन्ने ज्ञान एवम् अनुभव छ । त्यसैले कृषि गर्न सजिलो छ ।

आफ्नो परिवार समाजसँग भएको अनुभवको उपयोग गर्नुपर्छ । ठिक समयमा राम्रो बिउ बिजनबाट सही किसिमले खेती गर्नुपर्छ । बुढाबुढीले भन्ने गर्थे : धावन्ती खेती, घोकन्ती विद्या । खेतीका लागि धाउनुपर्छ भनेको अलिक मन लगाएर काम गर्नुपर्छ भनेको हो । मन लगाएर परम्परागत प्रविधिमा अलिकति सुधार गरेर खेती गर्नुपर्छ ।

कुशल व्यवस्थापन : कुनै कामको निपुणतापूर्वक
मिलाउने चाँजो

बेरोजगार : काम नभएको, रोजगार नभएको,
बेइलमी

मध्यम वर्गीय : गुजारा चलाउन पुग्ने धन
भएको समूह वा वर्गको

अर्थतन्त्र : अर्थ व्यवस्था वा आर्थिक प्रणाली
जनशक्ति : मानव शक्ति

टेक्ने न समाउने : टेक्ने र समाउने ठाउँ
नभएको, आश्रयहीन

प्रविधि : विज्ञानसम्मत विधि, तरिका

हामीलाई यत्तिको खाँचो छ । यसो गर्नासाथ कृषि उत्पादन बढ्छ । खाद्यान्नमा परनिर्भरताको अन्त्य भएर आत्मनिर्भरता बढ्छ । अहिले गर्ने भनेकै यही हो ।

(पहिलो घन्टी लारछ ।)

त्यसैले पूर्वाधार, प्रारम्भिक ज्ञान र अनुभव पनि नभएको उद्योगतिर लागेर असफल हुनु उचित हुँदैन । कृषिमा पूर्वाधार र अनुभव छ । अलिकति सुधार र थप मिहिनेत गर्नासाथ उत्पादन बढ्छ । देशको अर्थतन्त्र मजबुत हुन्छ । त्यसैले अहिले नेपालले कृषि विकासमा जोड दिनु बुद्धिमानी हुन्छ । धन्यवाद ।

उद्घोषक : अब विषयको विपक्षमा चित्रकला यादव बोल्नुहुन्छ ।

चित्रकला यादव

सभाध्यक्षज्यू, आदरणीय गुरु, गुरुआमा, निर्णायक वर्ग र साथीहरू !

म विषयको विपक्षबाट बोल्दै छु ।

पूर्ववक्ता साथीका विचार र तर्कसँग म सहमत छैन । उहाँका तर्कहरू नै आधारहीन र त्रुटिपूर्ण छन् । उहाँले उद्योग खोल्ने लहर चल्यो भन्नुभयो । त्यस्तो लहर चलेको भए एक वर्षभित्र हजारौं उद्योग खुलेर नेपाल औद्योगिक मुलुक हुनुपर्ने थियो तर त्यस्तो भएन । स्वाभाविक रूपमा पहिलेको तुलनामा उद्योगहरू बढेका छन् । पुँजी, प्रविधि र व्यवस्थापन कुशलताको अभावमा उद्योग बन्द भए भन्ने कुरा पनि गलत हो । बन्द भएका एक दुई उद्योगलाई उदाहरण देखाएर सबै बन्द भए भन्न मिल्दैन ।

उहाँले कृषिले विकास हुने ठोकुवा गर्नुभयो तर कृषिमा श्रम बढी लाग्छ, कम उत्पादन हुन्छ । मौसमी खेती मात्र गरिन्छ । कृषकहरू अर्ध बेरोजगार रहन्छन् । यस्तो कृषि विकासले देशको विकास हुने भए उहिल्यै नेपाल विकसित भइसक्यो । किनकि उहाँले भनेका कुरा त सयौं वर्ष अधिदेखि नै नेपालमा छन् ।

यो युग औद्योगिक युग हो । त्यसैले देशको विकास गर्न उद्योगको विकास गर्नुपर्छ । बिझौं पर्यावरण र प्राकृतिक असन्तुलनले कृषि प्रणालीमा असर पुछ्छ तर उद्योगमा असर पैदैन । उद्योगमा वैज्ञानिकता अपनाइन्छ तर कृषिमा उद्योगमा जस्तो वैज्ञानिकता अपनाइदैन । उद्योगमा धेरै काम मेसिनबाट गरिन्छ ।

परनिर्भरता : अरूमा भर पर्ने काम

आत्मनिर्भरता : आफूमा भर पर्ने काम

प्रारम्भिक ज्ञान : प्रारम्भ वा सुरुको ज्ञान

पूर्वाधार : पहिलेदेखि रहेको आधार, जग

त्रुटिपूर्ण : कमजोरीले भरिएको

पर्यावरण : वातावरण

प्राकृतिक असन्तुलन : प्रकृतिमा हुने घटबढ

कृषि प्रणाली : खेती गर्ने विधि वा प्रक्रिया

वैज्ञानिकता : कुनै काममा अनुसरण गरिने

वैज्ञानिक विधि वा प्रक्रिया

मेसिनको काम छिटो, एकनासको र स्तरीय हुन्छ । उद्योगमा आवश्यकताअनुसार सामान जति पनि उत्पादन गर्न सकिन्छ तर कृषिमा सकिन्दैन । यही कारण जापान, दक्षिण कोरिया जस्ता देशहरूले उद्योगलाई रोजे र छिटो विकास गरे । औद्योगिक राष्ट्र बने । तसर्थ उद्योगले चाँडै देशको मुहार फेर्न सकिन्छ । कृषिले सम्भव छैन ।

(पहिलो घन्टी बज्ञ ।)

त्यसैले नेपालमा कृषि विकासमा होइन, उद्योगको विकासमा नै जोड दिनुपर्छ । यसैबाट देशको उन्नति हुन्छ । धन्यवाद ।

उद्घोषक : अब विषयको पक्षमा बोल्नुहुन्छ ।

सञ्जय चौधरी

श्री सभाध्यक्षज्यू, आदरणीय गुरु र गुरुआमा, निर्णायक वर्ग र मेरा प्यारा साथीहरू ।

यस वाद विवाद प्रतियोगितमा म पक्षबाट बोल्दै छु । कृषि विकासको पक्षमा पहिलो वक्ताद्वारा प्रस्तुत तर्कसँग म पूर्णतः सहमत छु । दोस्रो वक्ताका विचारसँग पुरै असहमत छु र उहाँका तर्कहरू खण्डन गर्दै छु ।

बिग्राँदो पर्यावरण, प्राकृतिक असन्तुलनको प्रभाव कृषिमा मात्र होइन, औद्योगिक विकासमा पनि पर्छ । कृषिमा पनि वैज्ञानिकता अपनाइन्छ, नत्र अन्नबालीको उत्पादन नै हुँदैनथ्यो । आधुनिक कृषि प्रणालीमा त अधिक रूपमा अपनाइन्छ । कृषिको आधुनिकीकरणबाट अकल्पनीय उपलब्धि हासिल भएको छ । आधुनिक कृषि प्रणालीमा सबै काम मेसिनबाट हुन्छ । उहाँले इच्छा आवश्यकताअनुरूप औद्योगिक उत्पादन जिति पनि गर्न सकिने भन्नु ढाँट्न खोज्नु हो । औद्योगिक उत्पादनको पनि सीमा हुन्छ । दक्षिण कोरिया कृषिले खाद्यान्नमा आत्मनिर्भर भएपछि औद्योगिक विकासितर लागेको हो । गफले मात्र औद्योगिक विकास सम्भव छैन । त्यसका लागि न्यूनतम पूर्वाधार चाहिन्छ । त्यो पूर्वाधार भनेको कृषि विकास हो ।

देशको विकासमा कुन पक्षलाई प्राथमिकता दिने भन्ने कुरा पृष्ठभूमिअनुसार फरक फरक हुन्छ । पृष्ठभूमिमा त्यसको इतिहास, पूर्वाधार, प्राकृतिक स्रोत, मानव संसाधन, सम्भाव्यता आदि मुख्य

आधुनिक	: नयाँ	प्राथमिकता	: धेरैमध्ये कुनै एकलाई दिइने महत्त्व
आधुनिकीकरण	: परम्परामा नयाँपन ल्याउने,	मानव संसाधन	: जनशक्ति
	आधुनिक बनाउने काम	सम्भाव्यता	: कुनै काम हुन सक्ने अवस्था
अकल्पनीय	: सोच्दै नसोचेको, कल्पना बाहिरको		
न्यूनतम	: सबैभन्दा थोरै, अत्यन्त कम		

हुन्छन् । नेपालमा सताब्दियैदैखि खेती गरेको इतिहास छ । जमिन, बिउ, औजार र कृषि प्रविधि सम्बन्धी पूर्वाधार छ । प्रकृतिले नेपाललाई जैविक विविधताको धन निःशुल्क प्रदान गरेको छ । कृषिमा अनुभव भएको लाखौलाख जनशक्ति छ । अन्य देशले कृषि विकासमा गरेको प्रगति हेर्दा विकासका सम्भावनाहरू अत्यन्त धेरै छन् तर यसलाई उद्योगका रूपमा सञ्चालन गर्नुपर्छ ।

जमिनका साना साना टुक्रालाई एकीकृत कृषि फारामको रूपमा विकास गर्नुपर्छ । नदीनालाहरूको अत्यधिक उपयोग गरेर सिँचाइ सुविधा पुऱ्याउनुपर्छ । हामी सामूहिक खेतीतर अग्रसर हुनुपर्छ । कृषि समस्याको समाधान र कृषि औजारहरूको सुधार गर्नुपर्छ । उन्नत जातको बिउ लगाउनुपर्छ । बेमौसमी खेती लगाई नगदे बाली बढाउनुपर्छ । यसबाट बाली विविधीकरण भई कृषकहरू पूर्ण रोजगार हुन्छन् । थप रोजगारी पनि सिर्जना हुन्छ । देश खाद्यान्नमा आत्मनिर्भर मात्र होइन क्रमशः खाद्यान्नको निर्यात बढ्छ । कृषि पेसामा संलग्न जनताको जीवन स्तरमा वृद्धि हुन्छ । त्यसैले नेपालको दिगो विकासको आधार कृषिबाट नै बन्छ ।

चिनको गरिबी निवारणमा कृषिको ठुलो योगदान छ । भारतमा पनि कुल राष्ट्रिय उत्पादनको अठार प्रतिशत कृषिले ओगटेको छ । विकसित राष्ट्रहरू उद्योग फैं आधुनिक प्रविधिद्वारा खेती गर्न्छन् । अमेरिका र युरोपका धेरै देशहरूमा दुई तिन प्रतिशत जनता मात्र कृषि पेसामा लागेका छन् ।

(पहिलो घन्टी बज्ञे ।)

त्यहाँ थेरै जमिनमा धेरै उत्पादन गर्ने प्रविधिको विकास गरी प्रशस्त अन्न उत्पादन गर्न्छन् । हामीले पनि त्यस्तै बाटो अनुसरण गर्नुपर्छ । कृषि विकासमा जोड दिनुपर्छ । धन्यवाद ।

एकीकृत कृषि फाराम : टुक्राहरू जोडेर योजनासाथ खेती गरिने जमिनको ठुलो चाक्लो

बेमौसमी खेती : प्रकृति प्रतिकूल समयमा गरिने खेती

नगदे बाली : तुरन्तै नगद (रूपियाँ पैसा) मा बदलन सकिने उच्जनी, उत्पादन

बाली विविधीकरण : बालीमा विविधता वा भिन्नता ल्याउने काम

निर्यात : बाहिर पठाउने काम, निकासी

गरिबी निवारण : गरिबी हटाउने काम

अनुसरण : पछ्याउने काम

उद्घोषक : अब विपक्षमा रीतिका बस्तेत बोलनुहुन्छ ।

रीतिका बस्तेत

सभाध्यक्षज्यू आदरणीय गुरु र गुरुआमा, निर्णायिक मण्डल र प्यारा साथीहरूमा अभिवादन ।

म विषयको विपक्षबाट बोल्दै छु ।

म पूर्ववक्ता मित्रका विचारसँग असहमत छु । उहाँले कृषि विकासको उदाहरणमा चिन र भारतको नाम लिनु दिउँसै रात पार्ने कुरा हो ।

चिन कृषि प्रधान नभई औद्योगिक राष्ट्रका रूपमा विश्व प्रसिद्ध छ । चिनमा ठुला उद्योगहरू धेरै छन् । औद्योगिक उत्पादनको परिमाण पनि ठुलो छ । चिनियाँहरू आफ्नो उत्पादन तत्कालै विश्व बजारमा पुऱ्याउँछन् । विश्वमा चिनको उत्पादन नपुगेको देश छैन भने पनि हुन्छ । यसैबाट आर्थिक सामर्थ्यको विकास गरेर चिन शक्तिशाली राष्ट्रमा गरिन्दै छ । भारत आर्थिक रूपमा सक्षम हुँदै जानुको कारण औद्योगिक उत्पादन र त्यसको निर्यात नै हो । अमेरिका र युरोपको उदाहरण हाम्रा लागि 'आकाशको फल आँखों तरी मर' सरह हो ।

गरिब देशले कृषि विकास गर्ने भनेको कृषिक्षेत्र विस्तारका लागि वन फाँड्ने हो । बाढी, पहिरो र भूक्षय जस्ता समस्या निम्त्याउने हो । पर्यावरण बिगारेर प्राकृतिक असन्तुलन बढाई ठुलो सङ्कट निम्त्याउनु हो । त्यसैले म त्यस्तो कृषि विकासको विपक्षमा छु ।

नेपालमा औद्योगिक विकासको पूर्वाधार छैन भन्नु आफ्नो शक्ति आफैले थाहा नपाउनु हो । उद्योग स्थापना गर्न आवश्यक जमिन नेपालसँग छैदै छ । नेपालीहरूले थोरै थोरै पुँजीबाट धेरै रकम जम्मा गरी लगानी गर्न सक्छन् । त्यसो गर्दा नाफा देशभित्रै रहन्छ । काम गर्नका लागि बेरोजगार मानिस प्रशस्त छन् । नेपालीहरू कृषि भजदुर हुनुभन्दा उद्योगका भजदुर हुन चाहन्छन् । कच्चा पदार्थ पनि यहाँ उपलब्ध हुन्छ । यहाँको पुँजी र जनशक्तिले काम गर्न सकिने अवस्था छ । केवल मेसिन, औजार मात्र आयात गरे पुग्छ ।

नेपाल सगरमाथा र बुद्धको देश भनेर चिनाए जस्तै कृषि विकासको देश भनेर चिनाउन सकिदैन । संसारको कुनै देश कृषि क्षेत्रको विकासले चिनिएको पनि छैन । तर औद्योगिक राष्ट्र भनेर संसारमा चिनिएका देश धेरै छन् । नेपाललाई औद्योगिक राष्ट्र भनेर त्यसैगरी चिनाउन सकिन्छ ।

परिमाण : मात्रा

आर्थिक सामर्थ्य : आर्थिक शक्ति

लगानी : उद्योग व्यापार आदिमा रुपियाँ लगाउने काम

कच्चा पदार्थ : नसुधारिएको प्राकृतिक दुङ्गा, माटो, काठ आदि भौतिक वस्तु

आयात : भित्र ल्याउने काम, पैठारी

(पहिलो घन्टी बज्छ ।)

नेपालको गरिबी निवारण कृषि विकासबाट सम्भव छैन । कृषिले नेपालको कल्याण गर्ने भए त उहिल्यै गरिसक्थ्यो किनकि नेपालमा कृषि त उहिल्यैदेखि थियो । त्यसैले उद्योगको विकासले मात्र राष्ट्रको विकास गर्दछ । हामी त्यसकै विकासमा जुट्नुपर्छ, नत्र पछुताउनुपर्छ । धन्यवाद ।

उद्घोषकले आजको वाद विवादमा प्रतियोगीले बोल्ने कार्यक्रम पुरा भएको जानकारी दिए । त्यसपछि निर्णयक मण्डललाई प्रतियोगिताको निर्णय सुनाउन अनुरोध गरे । निर्णयक मण्डलले नतिजा सुनायो । कक्षा शिक्षकले विजयी विद्यार्थीलाई बधाइसहित छोटो मन्तव्य दिनुभयो । कार्यक्रमको अन्त्यमा सभाध्यक्षले पुरस्कार वितरण गरी मन्तव्यसहित सभा विसर्जन गरिन् ।

मन्तव्य : मनको विचार, भनाइ

सभा विसर्जन : सभा दुइयाउने काम, सभाको समाप्ति

अभ्यास

१. छोटो उत्तर भन :

- (क) वाद विवाद भनेको के हो ?
- (ख) वाद विवाद कसरी सञ्चालन गरिन्दछ ?
- (ग) यो वाद विवाद सञ्चालन र सहभागितामा कति विद्यार्थी संलग्न छन् ?
- (घ) तिमीलाई वाद विवाद प्रतियोगिता मन पर्दछ वा मन पढैन, कारणसहित स्पष्ट पार ।

२. कुन कसको भनाइ हो, जोडा मिलाऊ :

अरुणा तामाङ कसैमाथि व्यक्तिगत आक्षेप लगाउन पाइने छैन ।

रियाज अहमद यो औद्योगिक युग हो ।

रीतिका बस्ते विकसित राष्ट्रहरू उद्योगमा भैँ आधुनिक प्रविधिद्वारा खेती गर्नु ।

चित्रकला यादव नेपालको अर्थतन्त्रको मेरुदण्ड कृषि हो ।

सञ्जय चौधरी कच्चा पदार्थ पनि यर्ही उपलब्ध हुन्छ ।

३. ठिक उत्तरमा ठिक चिनो (✓) लगाऊ :

(क) सभा कसले सञ्चालन गर्दै ?

(अ) सभाध्यक्षले

(इ) उद्घोषकले

(आ) सभाध्यक्षको निर्देशनमा उद्घोषकले

(ई) प्रमुख अतिथिले

(ख) “उद्योगमा धेरै काम मेसिनबाट गरिन्छ” भन्ने वाक्य कसले भनेको हो ?

(अ) सञ्जय चौधरी

(आ) चित्रकला यादव

(इ) रीतिका बस्ते

(ई) रियाज अहमद

(ग) कृषिमा के गर्दा थप रोजगारीको सिर्जना हुन्छ ?

(अ) कृषिलाई उद्योगका रूपमा सञ्चालन गर्दा

(आ) उन्नत जातको बिउ लगाउँदा

(इ) सामूहिक रूपमा खेती गर्दा

(ई) अन्न बालीमा विविधीकरण गर्दा

(घ) गरिब देशले कृषि विकास गर्दा के गर्दै ?

(अ) खेतीको सबै काम मेसिनले गर्दै ।

(आ) थोरै जमिनमा खेती गरेर धेरै उत्पादन गर्दै ।

(इ) कृषि औजारमा सुधार गर्दै ।

(ई) कृषि क्षेत्र विस्तारका लागि वन फँडानी गर्दै ।

४. उत्तर लेख :

(क) पाठमा ‘कृषिलाई जोड दिनुपर्छ’ भन्नेहरूमध्ये कसको तर्क किन राम्रो लाग्यो ?

(ख) पाठमा ‘उद्योगलाई जोड दिनुपर्छ’ भन्नेहरूमध्ये कसको तर्क राम्रा छन् ?

(ग) अरूको कुरा कसले राम्ररी खण्डन गरेको छ ?

(घ) तिम्रो विचारमा नेपालमा कृषिको विकास कि उद्योगको विकास गर्नुपर्छ, किन ?

(ङ) तिमी निर्णायक भएको भए कसलाई किन जिताउँथ्यौ ?

शब्द भण्डार

५. उदाहरणमा देखाए जस्तै गरी तलका शब्दबाट नयाँ शब्द बनाऊँ :

(क) सञ्चालन, उद्घोषण, व्यवस्थापन, उत्पादन, लेखन, सम्पादन

उदाहरण : सञ्चालन = सञ्चालक

(ख) विकास, उत्पादन, सञ्चालन, सम्भावना, आयात, सन्तुलन, प्रोत्साहन, निर्देशन, आधार

उदाहरण : विकास = विकसित

(ग) संलग्न, निर्भर, असफल, कुशल, आवश्यक, विविध, नैतिक, वीर, सुन्दर

उदाहरण : संलग्न + ता = संलग्नता

(घ) उद्योग, प्रकृति, विज्ञान, पक्ष, प्रविधि, जीव, समूह, अर्थ, श्रम

उदाहरण : उद्योग + इक = औद्योगिक

(ङ) वेरोजगार, जिम्मेवार, अनुभव, नेपाल, खेत, उद्योग, बुद्धिमान्, मौसम, सम्बन्ध, जीवन, गरिब

उदाहरण : वेरोजगार + ई = वेरोजगारी

६. तलका शब्दको अर्थ भन्न :

स्रोत, कल्याण, ठोकुवा, उपलब्धि, खाद्यान्न, खण्डन, पुँजी

७. तलका शब्दका अगाडि 'अ' जोडेर विपरीतार्थी शब्द बनाऊँ :

पर्याप्त, ज्ञान, सजिलो, वैज्ञानिक, सहमत, विकसित, सम्भव, पूर्ण

उदाहरण : अ + पर्याप्त = अपर्याप्त

८. उस्तै उस्तै अर्थका शब्दसँग जोडा मिलाई कापीमा लेख :

कल्याण	वक्तव्य	पुँजी	कामदार	ठोकुवा
युग	उन्नति	सङ्कट	सम्पत्ति	मजदुर
समय	हित	भनाइ	विकास	विपत्ति

९. तलको उखान हेरी त्यस्तै अन्य पाँच ओटा उखानको अर्थ खुल्ने गरी वाक्यमा प्रयोग

गर :

आकाशको फल आँखा तरी मर ।

१०. ठिक शब्द छानेर खाली ठाउँ भर :

- (क) वाद विवाद मा हरूले आआफ्ना हरू राखे ।
(तर्क, प्रतियोगी, प्रतियोगिता)
- (ख) सभाध्यक्षको अनुसार ले कार्यक्रम गरें ।
(उद्घोषक, सञ्चालन, निर्देशन)
- (ग) विकसित राष्ट्रका हरू आधुनिक मा सबै काम बाट गर्छन् ।
(कृषि प्रणाली, मैसिन, कृषक)
- (घ) कृषि प्रणालीका हरू कम हुन्छन् । (औजार, वैज्ञानिक, परम्परागत)

११. अर्थ खुल्ने गरी वाक्यमा प्रयोग गर :

आक्षेप, बेरोजगार, जनशक्ति, पूर्ववक्ता, पर्यावरण, कृषि प्रविधि, जैविक विविधता, नगदे बाली, सङ्कट
उच्चारण र हिज्जे

१२. पाठमा जस्तै चिट्ठा हालेर 'उद्योगलाई भन्दा कृषिलाई जोड' वाद विवाद हाउभाउसहित
पालैपालो पढेर सुनाऊ र साथीले पढेको पनि सुन ।

१३. शुद्धसँग उच्चारण गर :

व्यवस्थापन, मध्यम वर्गीय, अर्थतन्त्र, परम्परागत, प्राथमिक, निर्भरता, औद्योगिक, कृषि प्रणाली,
प्राकृतिक स्रोत, सम्भाव्यता, आर्थिक सामर्थ्य, आधुनिकीकरण, अकल्पनीय,
कच्चा पदार्थ, मन्त्रव्य

१४. बोलाइ र लेखाइको फरक बुझ :

बोलाइ	लेखाइ	बोलाइ	लेखाइ
पर्यावरण	पर्यावरण	बिकास	विकास
सञ्चालक	सञ्चालक	निर्देशन	निर्देशन
वाद बिवाद	वाद विवाद	आक्षेप	आक्षेप
खन्डन	खण्डन	मन्डल	मण्डल

१५. क्ष र छ्यको उस्तै उच्चारण हुने भए पनि यी भिन्नाभिन्नै वर्ण हुन् । तलका शब्द
ठिकसँग उच्चारण गर र क्ष, छ र छ्यको भिन्नता बुझ :

पक्ष, विपक्ष, सभाध्यक्ष, दक्ष, आक्षेप, सक्षम, क्षेत्र, क्षेत्रीय, छेत्री, छेपारो, छाता, इच्छा, सदिच्छा,
छत्र, छ्याइङ्ग, छ्यासमिस, छ्याः, छ्यापाछ्याप, छ्याप्नु

१६. तलको अनुच्छेदमा भएका क्षर र छ्य सम्बन्धी त्रुटि सच्चाएर सार :

शिश्वयक सेवा आयोगले दब्य शिक्षक छनोट गर्न विज्ञापन गरेको छ । विज्ञापनअनुसार निवेदकले कसैमाथि आच्छेप नलगाई फाराम भर्नुपर्छ रे । अहिले म दब्य छु भन्नेहरू क्ष्यासक्ष्यासती पाइन्छन् । क्षिरिड र सदिश्या पनि फाराम भर्न लागेका छन् ।

१७. शुद्ध गरेर कापीमा सार :

प्रवीधि, उन्नती, बेवास्था, बैज्ञानीक, आदर्नीय, औद्योगिक, स्वभाविक, अनुशारण, राष्ट्र, बालि, विद्यार्थी ।

कार्यमूलक व्याकरण

१८. पढ र साथीलाई सुनाऊ :

औद्योगिक विकासले नेपालको उन्नति हुन सक्दैन । एक जना मध्यम वर्गीय कृषक थिए । हामीसँग परम्परागत प्रविधि छ । यो औद्योगिक युग हो । नेपालमा मौसमी खेती मात्र गरिन्छ । आधुनिक कृषि प्रणालीमा सबै काम मेसिनबाट हुन्छ । बेमौसमी खेती लंगाई नगदे बाली बढाउनुपर्छ । चिन शक्तिशाली राष्ट्रमा गनिई छ । गरिब देशले कृषिक्षेत्र विस्तारका लागि वन फाँड्ने हो । सबै साथी र गुरु वर्गमा हार्दिक धन्यवाद ज्ञापन गर्दछु ।

माथिका गाढा अक्षरका अधिल्ला शब्दले क्रमशः विकास, कृषक, प्रविधि, कृषि प्रणाली, राष्ट्र, देश, धन्यवाद जस्ता पछिल्ला शब्दको वर्णन गरेका छन् । त्यसैले ती अधिल्ला शब्दहरू विशेषण हुन् र पछिल्ला चाहिँ नाम हुन् ।

१९. तलका वाक्यहरू पढ र विशेषण शब्द खोज :

हिमाली जिल्ला मुस्ताङमा लुलु गाई पाइन्छ । यो गाई सानो र होचो हुन्छ । कुनै गाई कालो हुन्छ, कुनै रातो हुन्छ, कुनै कैलो हुन्छ तर गाईका रौँहरू लामा हुन्छन् । यो गाई थोरै घाँसले अघाउँछ र धेरै दुध दिन्छ । गाईको दुध मिठो र पोसिलो हुन्छ । त्यसैले पशुपालक किसानहरू लुलु गाई पाल्दछन् ।

२०. तलका वाक्यहरू पढ र गाढा अक्षरका शब्दले के काम गरेका छन्, बुझ :

- (क) कृषिमा पूर्वाधार र अनुभव छ ।
- (ख) कुन बिउ कहिले अनि कसरी रोप्नुपर्छ ? यसको ज्ञान र अनुभव छ ।
- (ग) प्राविधिक ज्ञान र तालिम प्राप्त कामदार पाइएनन् अनि उद्योगहरू बन्द भए ।
- (घ) कृषिमा पनि वैज्ञानिकता अपनाइन्छ नत्र अन्न बालीको उत्पादन नै हुँदैनथ्यो ।
- (ङ) जापान र दक्षिण कोरियाले उद्योगलाई रोजे र छिटो विकास गरे ।

- (च) उद्योगमा वैज्ञानिकता अपनाइन्छ तर कृषिमा उद्योगमा जस्तो अपनाइदैन ।
 (छ) उनी टेक्ने न समाउने अवस्थामा पुरे भने त्यहाँका मजदुर पर्नि बेरोजगार भए ।
 (ज) कृषिले नेपालको कल्याण गर्ने भए त पहिल्यै गरिसक्थो किनकि नेपालमा कृषि उहिल्यैदेखि थियो ।
- माथिका गाढा अक्षरका शब्द संयोजक हुन् । संयोजकले शब्द वा वाक्यलाई जोड्छन् ।

२१. तलका वाक्यहरू पढेर संयोजक चिन :

हामीले खेल्ने र पढ्ने अनि घुमफिर गर्ने बहानामा पढाइ छोड्नु हुँदैन । पढ्दा दुःख हुन्छ किनभने यो एउटा तपस्या हो । हामीले दुःख मान्यौं र पढाइ छोड्यौं भने पछि पछुताउनुपर्दै । केही विद्यार्थीहरू यो कुरा ठिक मान्छन् तर बेलामा मिहिनेत गर्दैनन्, अनि पछि चुकचुकाउँछन् । तिमी पनि यसो वा उसो गर्दू भनेर पढाइ छोड्ने विद्यार्थीमा त पर्दैनौ? होस गर है, नत्र पछुताउनुपर्ला ।

२२. तलका कुन कुन वाक्य करण हुन् र कुन कुन वाक्य अकरण हुन् साथीसँग छलफल गर :

- (क) यस्ता उदाहरण देशभर पाइन्छन् ।
 (ख) उद्योगको विकासले नेपालको उन्नति हुन सक्दैन ।
 (ग) पहिलेका तुलनामा उद्योगहरू बढेका छन् ।
 (घ) कृषिमा उद्योगमा जस्तै वैज्ञानिकता अपनाइदैन ।
 (ड) चिन शक्तिशाली राष्ट्रमा गरिन्दै छ ।

माथिका करण वाक्यलाई अकरण र अकरण वाक्यलाई करण वाक्यमा बदल ।

सिर्जनात्मक अभ्यास

२३. कुनै एक विषयमा वाद विवाद गर :

- (क) गाउँले जीवनभन्दा सहरिया जीवन राप्नो
 (ख) विज्ञानले प्रकृतिलाई जित्न सक्छ
 (ग) रूपभन्दा गुण राप्नो

सुनौलो भोलि

- भूषि शेरचन

तिम्रो हाम्रो
जीवन राम्रो
हुने बेला आउदै छ
झ्याउँ झ्याउँ गर्दै झ्याउँकिरीले
मुर्चुङ्गो धुन बजाउदै छ
भल्मल भल्मल जुनकिरीले
पुर्नेको जुन सजाउदै छ.

हाम्रो भोलि
हृदय खोली
हाँस्ने बेला आउदै छ
इन्द्रेणीको रड पोतेर
डाँफेचरीको पडख जोतेर
नीलाम्बरलाई अबिर दल्दै
हिमालयको गाला मल्दै

हाम्रो देशमा राम्रो भेसमा
फिल्के घाम उदाउदै छ

झ्याउँकिरी : वर्षा याममा साँझ बिहान झ्याउँझ्याउँ गर्दै कराउने एक जातको किरो

मुर्चुङ्गे : मुखमा राखी दाँतले च्यापेर औलाले बजाउने एक प्रकारको सानो लोक बाजा

नीलाम्बर : निलो श्याकाश, सफा आकाश

डाँडापारि ढिकैदै छ
 वेदनाको रात कालो
 हिमचुलीमा सलिकैदै छ
 चेतनाको प्रातः उज्यालो
 अब तेरो लौ चमेरो
 रुने बेला आउदै छ
 बादलसँग मित लाएर
 मादलमा गीत गाएर
 धानको खेतमा साहिँला दाइले
 नयाँ नेपाल बसाउदै छ
 जीवन हाम्रो
 भन् भन् राम्रो
 हुने बेला आउदै छ ॥

प्रातः उज्यालो : बिहानको उज्यालो
 चमेरो : राति मात्र आँखा देख्ने स्तनधारी चरो

अभ्यास

१. पाठको गीत लय मिलाई गाएर सुनाऊ ।

२. उत्तर देऊः

- (क) झ्याउँकीरी के गर्दै छ ?
- (ख) देशमा कस्तो घाम उदाउदै छ ?
- (ग) नयाँ नेपाल कसले बसाउदै छ ?

३. उत्तर लेख :

- (क) तिम्रो हाम्रो जीवन राम्रो हुने सङ्केत के हो ?
- (ख) फिल्के घाम कस्तो आकाशमा उदाउन लागेको छ ?
- (ग) वेदना र चेतना के के हुँदै छन् ?

४. गीतका हरफलाई वाक्यमा मिलाएर लेख :

इयाउँइयाउँ गर्दै इयाउँकीरीले
मुर्चुङ्गे धुन बजाउदै छ ।
भल्मल भल्मल जुनकीरीले
पुर्नेको जुन सजाउदै छ ।

५. भाव विस्तार गर :

डाँडापारि ढलिकै छ
वेदनाको रात कालो ।
हिमचुलीमा सलिकै छ
चेतनाको प्रातः उज्ज्यालो ॥

६. गीतकारले भोलिको नेपाल कस्तो हुने कल्पना गरेका छन्, गीतका आधारमा वर्णन गर ।

शब्द भण्डार

७. तलका शब्दको उल्टो अर्थ हुने शब्द पाठबाट खोज र भन :

औंसी, सन्ध्या, हाँस्ने, पुरानो

८. इयाउँइयाउँ जस्तै चार ओटा अनुकरणात्मक शब्द समझेर लेख ।

९. अर्थ खुल्ने गरी वाक्यमा प्रयोग गर :

मुर्चुङ्गा, वेदना, चेतना, हिमचुली, इन्द्रेणी, भल्मल

उच्चारण र हिज्जे

१०. तलका शब्द ठिकसँग उच्चारण गर :

इयाउँइयाउँ, इयाउँकीरी, मुर्चुझ्गे, पुर्ने (पूर्णिमा) हृदय, भलमल (फलमल) इन्द्रेणी

११. कविताको पहिलो अंश रास्ता अक्षरमा सार ।

१२. तलका शब्द शुद्धसँग उच्चारण गर र वर्णको भिन्नताले हुने फरक अर्थ बुझ :

खर/घर	गरी/घरी
छुरा/कुरा	जार/भार
ठाडे/ढाडे	फल/भल
धाक/धाक	छन्न/धन्न
फल/भल	बरबर/भरभर

कार्यमूलक व्याकरण

१३. पढ, बुझ र गर ।

तिम्रो हास्तो जीवन रास्तो हुने बेला आउदै छ । इयाउँइयाउँ गर्दै इयाउँकीरीले मुर्चुझ्गे धुन बजाउदै छ ।

माथिका गाढा अक्षरका क्रियापद जस्तै कुनै पाँच क्रियापद प्रयोग गरेर नजिकै आउन लागेको कुनै चाडको वर्णन गर ।

१४. गीतका सबै क्रियापदहरूलाई उदाहरणमा देखाए जस्तै गरी परिवर्तन गरेर लेख र परिवर्तन गरेको क्रियाले कुन काल बुझाउँछ, छलफल गरी, त्यस्तै अन्य पाँच ओटा वाक्यहरू लेख :

जस्तै : तिम्रो हास्तो जीवन रास्तो हुने बेला आउने छ ।

भ्याउँभ्याउँ गर्दै भ्याउँकीरीले मुर्चुझ्गे धुन बजाउने छ ।

सिर्जनात्मक अभ्यास

१५. भविष्यमा तिम्रो के हुने विचार छ ? आफ्नो विचार समेटी ‘भोलिको म’ शीर्षकमा छोटो कविता लेखेर कक्षामा सुनाऊ ।

घरमा धेरै मुसा भए भने हास्त्रो अन्न भण्डार रित्याउँछन् । घरको भान्सामा साङ्गला भरिए भने खानेकुरा सिध्याउँछन् । त्यसैले हामी मुसा र साङ्गला नाश गर्ने उपाय गछौं । मुसा नियन्त्रण गर्न बिरालो पाल्छौं । वन साङ्गलो ल्याएर घरका साङ्गला हटाउन सहयोग लिन्छौं । बिरालाले मुसा सखाप पारे भै वन साङ्गलाले घर साङ्गलालाई खेदछ । वन साङ्गलाले घर साङ्गलालाई खेदछ भन्ने उखान त तिमीहरूलाई पनि थाहा नै छ होला । यीबाहेक अन्य विधिबाट पनि मुसा र साङ्गला हटाउन नसकिने चाहिँ होइन । एउटा जीवको सहयोगले अर्को जीवको नियन्त्रण गर्ने यस्तो विधि जैविक नियन्त्रण विधि हो । यो प्राकृतिक विधि हो ।

घरमा मुसा र साङ्गलाले दुख दिए भै शरीरमा पनि अनेक किसिमका रोगका परजीवी प्रवेश गर्दैन् । तिनीहरूले हास्त्रो शरीरमा रोग फैलाउँछन् । तिनलाई हटाउन हामीले औषधी गर्नुपर्दै । हिजोआज रोगको उपचार गर्ने विभिन्न औषधी बनेका छन् । यस्ता औषधीमध्ये प्रतिजैविकी औषधी धेरै महत्त्वपूर्ण हुन्छन् । अहिले औषधी विज्ञानले धेरै प्रकारका प्रतिजैविकी औषधीको निर्माण तथा प्रयोग गरेको छ । तर सन् १९२८ अधि कुनै पनि प्रतिजैविकी औषधी बनेको थिएन । पहिलो प्रतिजैविकी औषधी पेनिसिलिन हो । यसका आविष्कारक सर अलेक्जेन्डर फ्लेमिंड हुन् ।

अलेक्जेन्डर फ्लेमिंडको जन्म सन् १८८१ मा बेलायतको असायर भन्ने गाउँमा भएको थियो । उनी आमाबुबाका आठ सन्तानमध्ये सातौं थिए । किसान परिवारमा जन्मेका फ्लेमिंडको बाल्यकाल गाउँमा नै बित्यो । पाँच वर्षमा उनलाई गाउँकै विद्यालयमा पढ्नका निमित्त भर्ना गरियो । त्यहाँ पाँच वर्ष र डान्मेल सहरको विद्यालयमा दुई वर्ष पढेपछि उनी लन्डन गए । लन्डनमा उनका दाजु पनि पढ्दै थिए । गाउँमा हुर्केका फ्लेमिंड लन्डनका चिल्ला र चौडा सडक, अनगिन्ती गाडी तथा ठुला ठुला महल देख्दा छ्वाक परे । उनले दुई वर्ष त्यहाँ बसेर वाणिज्य शास्त्र पढे । यसैबिच आर्थिक कारणले उनको पढाइ रोकियो । त्यसैले सोर वर्षको उमेरमा उनले पढाइ छोडेर लेखा सहायकको जागिर खान थाले ।

नियन्त्रण : रोक्ने कार्य, काबुमा ल्याउने कार्य

सखाप पार्नु : विनाश गर्नु, सिध्याउनु

जैविक नियन्त्रण विधि : एउटा प्राणीको सहयोगले अर्को प्राणीलाई तह लगाउने तरिका

परजीवी : अरूपमा भर परेर बाँच्ने सूक्ष्म जीव, जीवाणु

प्रतिजैविकी : शरीरमा फैलने रोगका जीवाणु माने औषधी

आविष्कारक : आविष्कार गर्ने, नौलो कुरा पत्ता लगाउने

लेखां सहायक : कार्यालयको हिसाब राख्ने कर्मचारी, लेखापाल

खेलकुद, पौडी जस्ता मनोरञ्जन र भ्रमण भनेपछि फ्लेमिड हुरुकक हुन्थे । लेखा सहायक भएपछि कोठामा एकलै बसेर हिसाब गर्नुपर्दा उनलाई दिक्क लाग्यो । उनी यो जागिर खान बाध्य थिए । गाउँमा उनका एक जना काका थिए । काका उनलाई असाध्य माया गर्थे । एक दिन उनले तिनै काकाको मृत्यु भएको समाचार सुने । उनलाई नरमाइलो लाग्यो । तिनै काकाले बैद्धकमा राखेको पैसामध्ये २ सय ५० पाउन्ड भतिजा फ्लेमिडको नाममा इच्छापत्र गरिदिएका रहेछन् । काकाले इच्छापत्र गरिदिएको त्यो पैसाले उनको जीवन अकैतर्फ मोडियो । त्यही पैसाले उनी लन्डनको सेन्ट मेरिज मेडिकल कलेजमा चिकित्सा शास्त्र पढन थाले । सुरुमा उनलाई शल्य चिकित्सा पढने इच्छा भए तापनि पछि उनी जीवाणु शास्त्र पढेर डाक्टर बने ।

हाम्रा आँखाले नदेखिने तर सूक्ष्म दर्शक यन्त्रको सहयोगले देख्न संकिने जीवाणुलाई परजीवी भनिन्छ । कतिपय परजीवीले हाम्रो शरीरमा रोग फैलाउँछन् । फ्लेमिड यस्ता रोग फैलाउने जीवाणु र तिनको नियन्त्रणबारे अध्ययन गर्ने इच्छुक थिए । आफै डाक्टर भएपछि फ्लेमिडले यस सम्बन्धी अध्ययनको थालनी गरे । उनले जीवाणु शास्त्रीहरूको समूह बनाएर अनुसन्धान प्रारम्भ गरे ।

सन् १९१४ देखि १९१८ सम्म संसारमा ठुलो युद्ध चल्यो । यसलाई प्रथम विश्व युद्ध भनिन्छ । यस युद्धमा फ्लेमिड डाक्टर भई बेलायती सेनाको उपचारका निम्ति खटिए । युद्धमा सिपाहीहरू घाइते हुन्थे । घाउमा जीवाणु सङ्क्रमण भई कतिपय सिपाही मर्दथे । कतिपय चाहिँ घाउका जीवाणु मार्ने कडा रासायनिक तत्त्वको असरले मर्दथे । सामान्य सङ्क्रमणको उपचार हुन नसकेर कतिपयका हात, खुट्टा आदि काट्नुपर्थो । उनीहरू अपाङ्गतासहितको जीवन बिताउन बाध्य हुन्थे ।

फ्लेमिड घाउमा फैलने यस्ता जीवाणुको उपचार रासायनिक पद्धतिले नभई जैविक विधिद्वारा गर्न चाहन्थे । त्यसैले उनी यसबारे अनुसन्धान गर्न थाले । अनुसन्धानबाट प्राणीको दुध, रगत, सिंगान

इच्छापत्र	: इच्छाअनुसार कसैलाई कुनै चिज दिनू भनी लेखेको पत्र
चिकित्सा शास्त्र	: औषधी विज्ञान
शल्य चिकित्सा	: चिरफारद्वारा उपचार गर्ने औषधी विज्ञान
जीवाणु शास्त्र	: सूक्ष्म जीवबारे अध्ययन गर्ने विज्ञान
जीवाणु	: आँखाले नदेखिने जीव, प्राण भएको अणु
जीवाणु शास्त्री	: जीवाणु शास्त्रबारे जान्ने
अनुसन्धान	: कुनै विषयबारे गरिने अध्ययन, खोज
विश्व युद्ध	: संसारमा चलेको ठुलो युद्ध
सङ्क्रमण	: फैलने काम, फैलावट, वृद्धि
रासायनिक	: रसायन तत्त्व भएको, रसायन सम्बन्धी
जैविक विधि	: जीवाणुद्वारा जीवाणु नाश गर्ने विधि

र आँसुमा हुने एक प्रकारको शरीर रक्षक तत्त्व पत्ता लाग्यो । उनले त्यस तात्त्वको नाम लेसोजाइम राखे । लेसोजाइम पत्ता लागेपछि उनको उत्साह भन् बढ्यो ।

प्रथम विश्वयुद्धको अन्त्यपछि फ्लेमिङ्डले पनि सैनिक सेवा छोडे । उनी लन्डनको सेन्ट मेरिज मेडिकल क्लेजको अस्पतालमा नै काम गर्न थाले । उनी बिरामीको नियमित उपचारपछि अनुसन्धानमा नै बढी समय लगाउन थाले । उनी प्रयोगशालामा विभिन्न किसिमका जीवाणु विकास गर्दथे । तिनमा अन्य जीवाणु राखेर जीवाणु जीवाणुबिच हुने प्रतिक्रियाको अवलोकन गर्दथे । एक दिन उनले एउटा थाली उठाई परीक्षण गर्न लागेका थिए । उनले त्यस थालीको ढकनी थाहै नपाई खुलै राखेछन् । एक छिनपछि त्यस थालीमा पुनः उनका आँखा परे । उनले त्यहाँ हल्का निलो रड देखे । पहिले पहिले अन्य ब्राह्य जीवाणु पर्द्धन् भनेर उनी थालीको ढकनी एक छिन मात्र खोल्थे । त्यस दिन बिर्सेर केही समय थाली खुलै रहेकाले हावामा उडेर आएको दुसी त्यहाँ जमेको अनुमान उनले गरे । उनले त्यो निलो दुसीलाई सूक्ष्म दर्शक यन्त्रले हेरे । आश्चर्य । त्यस दुसीबाट निस्किएको रसले थालीका जीवाणुलाई चराले चारो टिपे फैं कपाकप खाई थिए । उनी आफै जुन कुराको अन्वेषण गर्दै थिए, त्यही कुरा उनका आँखा अगाडि देखियो । उनी हर्ष बिभोर भए । उनले त्यस हल्का निलो दुसीको नाम पेनिसिलियम नोटाटम राखे । त्यस दुसीबाट निस्केको रसको नाम पेनिसिलिन राखे । यसरी प्रतिजैविकी औषधी पेनिसिलिन पत्ता लाग्यो ।

पेनिसिलिन पत्ता त लाग्यो तर यसको शुद्ध सार फिक्न भने उनी सफल भएनन् । यही समयमा उनका भाइ जोनलाई निमोनिया भयो । निमोनियाका जीवाणुलाई पेनिसिलिनले नष्ट गर्दै भन्ने उनलाई थाहा थियो तर दुसी खानु हुँदैनथ्यो । त्यसको अपरिष्कृत रस सुइद्वारा शरीरमा दिन पनि मिल्दैनथ्यो । औषधी पत्ता लागेर पनि उनका भाइ जोनको उपचार हुन सकेन । उनी निमोनियाले नै मरे । यस घटनाले फ्लेमिङ्ड सारै दुखी भए ।

लेसोजाइम	:	प्राणीको दुध, रगत, सिंगान, आँसु आदिमा हुने शक्ति
प्रयोगशाला	:	परीक्षण र प्रयोग गर्ने ठाउँ
प्रतिक्रिया	:	एक अर्कामा हुने द्वन्द्व, परिवर्तन आदि
अवलोकन	:	हेर्ने काम, निरीक्षण
दुसी	:	दुँडी
अन्वेषण	:	खोज, अनुसन्धान
हर्ष बिभोर	:	हर्षले अत्यन्त खुसी, दद्दु
शुद्ध सार	:	चोखो तत्त्व, फोहोर र विकार नभएको तत्त्व
निमोनिया	:	छातीमा जीवाणु सङ्क्रमण हुँदा लाग्ने रोग
अपरिष्कृत	:	अशुद्ध
नेपाली कक्षा ७		

उनले पेनिसिलिनको महत्त्वबारे एउटा लेख प्रकाशित गरे । उनको त्यो लेख अक्सफोर्ड विश्व विद्यालयमा अनुसन्धानरत डाक्टरहरू फ्लोरी र चेनले पढेक्छन् । त्यो लेख पढेर उनीहरूले पेनिसिलिनको महात्मावारे बुझे । उनीहरूले सार मिक्ने तरिका पत्ता लगाएर एउटा पत्रिकामा खबर छपाए । पत्रिकामा यो खबर पढनासाथ फ्लेमिङले ती दुवै डाक्टरलाई भेटे । फ्लेमिङ, फ्लोरी र चेन तिनै जनाको प्रयासले मिकिएको पेनिसिलिनको सार चार जना सिकिस्त बिरामी बालकमाथि प्रयोग गरियो । ती चारै जना बाँचे । यसपछि त यो जीवनदायी औषधीको उत्पादन, प्रचार र प्रयोग संसारभर भयो ।

यस्तो मानव जीवन रक्षक औषधीको आविष्कार गरेकाले फ्लेमिङलाई सन् १९४४ मा बेलायत सरकारले नाइट उपाधिले सम्मान गयो । सन् १९४५ मा फ्लेमिङ, चेन र फ्लोरी विश्व प्रसिद्ध नोबेल पुरस्कारबाट सम्मानित भए । औषधी विज्ञानको क्षेत्रमा पेनिसिलिनको आविष्कार युगान्तकारी देन हुनपुगयो । यस्ता महान् वैज्ञानिक फ्लेमिङ सन् १९५५ मा अचानक हृदयाघात भई यस संसारबाट सर्वैका लागि बिदा भए । उनी आज यस संसारमा नरहे पनि पेनिसिलिनको आविष्कारले अमर बनेका छन् ।

अनुसन्धानरत	:	अनुसन्धानमा लागेको
जीवनदायी	:	जीवन दिने, ज्यान बचाउने
नाइट	:	बेलायत सरकारले दिने सबैभन्दा ठुलो उपाधि
नोबेल पुरस्कार	:	स्विडेनका वैज्ञानिक अल्फ्रेड नोबेलद्वारा स्थापित अन्तर्राष्ट्रीय पुरस्कार
युगान्तकारी	:	युगको अन्त्य गर्ने, नवयुगको प्रारम्भ गर्ने
हृदयाघात	:	मुटुमा लाग्ने धक्का

अभ्यास

१. उत्तर भन :

- (क) मुसा र साङ्गलालाई कसरी नियन्त्रण गर्न सकिन्छ ?
- (ख) अलेकजेन्डर फ्लेमिङको जन्म कहिले र कहाँ भएको थियो ?
- (ग) फ्लेमिङले कसरी पाएको पैसाले पढेर डाक्टर भए ?
- (घ) लेसोजाइम के हो र यो केमा पाइन्छ ?
- (ङ) प्रथम विश्व युद्ध कहिलेदेखि कहिलेसम्म भयो ?
- (च) जोन को हुन् र उनको मृत्यु कुन रोगबाट भयो ?
- (छ) फ्लेमिङको मृत्यु कहिले भयो ?

२. ठिक उत्तरमा ठिक चिनो (✓) लगाऊ :

- (क) जैविक नियन्त्रण विधि भनेको के हो ?
(अ) जीवजन्तुलाई मार्ने विधि
(आ) जीवाणु संरक्षण गर्ने विधि
(इ) एउटा जीवको सहयोगले अर्को जीवलाई नियन्त्रण गर्ने विधि
(ख) प्रथम विश्व युद्धमा फ्लेमिडले के भएर काम गरे ?
(अ) सेनापति भएर
(आ) बेलायतको प्रधानमन्त्री भएर
(इ) घाइते बेलायती सेनाको उपचार गर्ने डाक्टर भएर
(ग) पेनिसिलिनको शुद्ध सार कसले किक्यो ?
(अ) अलेकजेन्डर फ्लेमिडले
(आ) फ्लोरी र चेनले
(इ) फ्लेमिड, फ्लोरी र चेनले

३. पाठका आधारमा मिल्दो शब्द राखेर खाली ठाउँ भर :

- (क) पहिलो औषधी हो ।
(ख) पेनिसिलिनका अलेकजेन्डर फ्लेमिड हुन् ।
(ग) सन् देखि सम्म संसारभर चलेको युद्धलाई प्रथम भनिन्छ ।
(घ) तिनै जनाको प्रयासले तयार पारेको को चार जना सिकिस्त बिरामी बालकमाथि प्रयोग गरियो ।
(ड) सन् मा फ्लेमिड, चेन र फ्लोरी बाट सम्मानित भए ।

४. उत्तर लेख :

- (क) जैविक नियन्त्रण विधि भनेको के हो ?
(ख) काकाले 'इच्छापत्र' नगरिदिएको भए फ्लेमिड के बन्धे होला ?
(ग) अलेकजेन्डर फ्लेमिड कसरी डाक्टर भए ?
(घ) पेनिसिलिनको आविष्कार कसरी भयो ?
(ड) पेनिसिलिन आविष्कार नभएको भए के हुन्थ्यो होला ?

शब्द भण्डार

५. मिल्ने शब्दहरूबिच शब्द र अर्थको जोडा खोजेर मिलाउँ :

सखाप	मन खुसी हुने काम	असर	पदवी
अनुसन्धान	इच्छा गर्ने	उत्साह	अशुद्ध
मनोरञ्जन	घायल	ढकनी	प्रभाव
इच्छुक	विनाश	अपरिष्कृत	बिर्को
घाइते	अन्वेषण	उपाधि	हौसला

६. तलका शब्दको विपरीतार्थी शब्द लेख :

महत्त्वपूर्ण, इच्छुक, नियमित

७. तलका शब्दको ठिक अर्थ छान :

(क) इच्छापत्र

- (अ) इच्छा नभए पनि लेखेको पत्र (आ) इच्छुकलाई लेखेको पत्र
 (इ) इच्छाअनुसार लेखेको पत्र

(ख) सूक्ष्म दर्शक यन्त्र

- (अ) ससाना सामान देखिने यन्त्र (आ) आँखाले नदेखिने वस्तु हेर्ने यन्त्र
 (इ) ठुला सामान नदेख्ने, साना मात्र देख्ने यन्त्र

८. ठिक शब्द छानेर खाली ठाउँ भर :

- (क) खेलकुद, पौडी र भ्रमण भनेपछि फ्लेमिङ.....हुन्थे । (खुनुकक, हुरुकक, भुतुकक)
 (ख) दुसीबाट निस्केको रसका जीवाणुले थालीका जीवाणुलाईखाई थिए ।
 (धमाधम, कपाकप, सपासप)
 (ग) पेनिसिलिनले निमोनियाका जीवाणुलाई गर्दै । (नियन्त्रण, नष्ट, वृद्धि)
 (घ) पेनिसिलिन प्रतिजैविकी औषधी हो । (जीवनप्रेमी, जीवनदायी, जीवन रक्षक)

९. अर्थ स्पष्ट हुने गरी वाक्यमा प्रयोग गर :

गगनचुम्बी, हिसाब, हर्ष बिंभोर, सहक्रमण, हृदयाघात, जीवाणु

१०. स्वास्थ्य क्षेत्रमा प्रयोग हुने तलका प्राविधिक शब्द पढेर अर्थ बुझ :

जैविक नियन्त्रण विधि, प्रतिजैविकी, लेसोजाइम, रासायनिक, निमोनिया, जीवाणु, शल्य चिकित्सा, जीवाणु शास्त्र, परजीवी

उच्चारण र हिज्जे

११. कक्षामा माथिको पाठ पालैपालो पढेर सुनाऊ ।

१२. तलका शब्दलाई ठिकसँग उच्चारण गर :

आविष्कार, अलेक्जेन्डर, अपरिष्कृत, जीवाणु शास्त्री, सइक्रमण, हृदयाधात

१३. पाठको पहिलो अनुच्छेद शिक्षकबाट सुनेर लेख ।

१४. पाठबाट श, ष, ण हुने शब्द खोजेर लेख ।

१५. पाठको दोस्रो अनुच्छेद पढेर सुनाऊ ।

कार्यमूलक व्याकरण

१६. तलका वाक्यमा प्रयोग भएको 'तँ' को सट्टा 'तपाईँ' राखेर वाक्य पुनर्लेखन गर :

तँ मुसा र साङ्गा नाश गर्न चाहन्छस् । तँ मुसा नियन्त्रण गर्न बिरालो पाल् । के तँ घर साङ्गलाले हैरान भएको छस् ? तँ वनमा जा र वन साङ्गलो लिएर घरमा आइज । वन साङ्गलाले घर साङ्गलालाई खेदछ, भन्ने तँलाई थाहा नै छ । रोग लाग्यो भने तँ के गर्दछस् ? पक्कै पनि तँ अस्पताल जान्छस् होला नि । तँ डाक्टरलाई भेट्छस् र उपचार गराउँछस् होला होइन त !

१७. तलका वाक्यका गाढा अक्षर भएका शब्दको सट्टामा कोष्ठकमा दिइएको शब्द राखेर उदाहरणमा दिए जस्तै गरी आदरं र पुरुष परिवर्तन गर :

- (क) हामी बिरामी हुँदा औषधी गछ्नौ । (तिमीहरू)
- (ख) उनले दुई वर्ष वाणिज्य शास्त्र पढे । (म)
- (ग) उनीहरूले पेनिसिलिनको सार फिक्ने विधि पत्ता लगाए । (तपाईँहरू)
- (घ) यस दृश्यले उनी हर्ष बिभोर भए । (तिमी)
- (ड) उनी बिरामीको उपचार र अनुसन्धानमा बढी समय खर्चिन्थे । (तिमी)

(च) उनले त्यसमा हल्का निलो रड देखे । (ताँ)

(छ) उनले पढाइ छोडेर लेखा सहायकको जागिर खान थाले । (हामी)

उदाहरण : उनले दुई वर्ष वाणिज्य शास्त्र पढे । (म)

मैले दुई वर्ष वाणिज्य शास्त्र पढँ ।

सिर्जनात्मक अभ्यास

१८. तलका बुँदाहरूका आधारमा छोटो जीवनी लेख :

नाम : गुटेन वर्ग

जन्मस्थान : मैंज सहर, जर्मनी

जन्ममिति : सन् १३९५

पेसा : जौहरी, जुहारतको व्यापारी

- नयाँ नयाँ किसिमका गहना, चित्र तथा जनावरको दुरुस्त आकृति उतार्न सिपालु
- एक दिन काठको फलेकमा मानिसको चित्र कपेर त्यसमा मसी लगाएर छापेको
- सन् १४४० तिर उनको यो छापाको जर्मनीभर प्रचार
- अक्षर कपेर पुस्तक छाप्ने सोच
- धातुका बेरलाबेरलै अक्षर मिलाएर छाप्ने तरिकाको विकास
- सन् १४५४ मा छापाखानाको आविष्कार गरी बयालिस हरफको बाइबल प्रकाशन
- यस बाइबलको युरोपभरि प्रचार
- साथीहरू पिटर, स्कुफर र फस्टको मद्दतले अझ राम्रो छापाखानाको विकास
- सानो निहुँमा साथीहरू अलमिगएपछि आफूनै प्रयासले नयाँ छापाखानाको निर्माण
- फ्रान्स र बेलायतमा यस छापाखानाको प्रचार
- वर्तमान छापाखाना गुटेन वर्गको देन
- सन् १४६८ मा उनको निधन
- छापाखानाको आविष्कारले उनी अमर

१९. तिमीले चिनेको कुनै एक वैज्ञानिकको बारेमा जीवनी लेख ।

भगवान् बुद्ध जन्मनुअधिको कुरा हो । नेपालको पहाडी क्षेत्रको कुनै गाउँमा एक जना सम्पन्न मानिस बस्थे । उनको घरमा एक शिशुको जन्म भयो । शिशुको नाम बोधिसत्त्व राखियो । शिशु बोधिसत्त्व बढ्दै गए । आफ्ना साथीसँग खेल्दा उनी कहिल्यै भगडा गर्दैनथे । कसैलाई नराम्भो कुरा भन्दैनथे । बिस्तारै उनलाई अक्षर चिनाउने बेला भयो । अक्षरारम्भकै दिन उनले सबै अक्षर चिनेको देखेर गुरु छक्क परे । उनले सानो उमेरमा नै आवश्यक सम्पूर्ण ज्ञान र विद्या लिए । ज्ञान र विद्याभन्दा पनि उनको व्यवहार अनौठो थियो । उनी अर्काको भलाइ मात्र सोच्दथे ।

बोधिसत्त्व युवा भए तर उनको मन घर व्यवहारतर्फ कहिल्यै गएन । उनी लोभ लालचमा कहिल्यै लागेनन् । मनमा लोभ लालच नहुनाले उनी कहिल्यै रिसाउँदैनथे । उनको मनमा दया, माया, स्लोह, मित्रता र करुणा मात्र थियो । सेवा गर्दै मानवलाई सही बाटो देखाउनु उनको एक मात्र उद्देश्य थियो । उनी सधैं सबैले ज्ञान र सुख पाऊन् भन्ने चाहना राख्ये ।

मानिस र पशुपन्थीहरूको दुःख देखेर बोधिसत्त्व धेरै दुःखी हुन्ये । सबैले सुख पाऊन् भनेर सधैं मनमनै मैत्री ध्यान गरिरहन्ये । त्यसैले उनलाई दुःखले छुैनथ्यो । उनी बसेको ठाउँ वरिपरि हिस्क जन्तुले हिंसा गर्नसमेत छोडेका थिए ।

अक्षरारम्भ : अक्षर सिकाउने कार्यको सुरु

हिस्क : अरु जन्तुलाई मार्ने

मैत्री ध्यान : सबैको भलो होस् भनी गरिने ध्यान

यो देखेर धेरै मानिसहरूले उनलाई आदर गर्न थाले । त्यहाँ ज्ञान र ध्यान सिक्न मानिसहरू आउन थाले । उनको सत्सङ्गले समाजमा आपसी वैरभाव घट्दै गयो । मानिसहरू आफ्नोभन्दा अरूको हितलाई महात्त्व दिन थाले । समाजमा सुखशान्ति फैलिन थाल्यो ।

एक दिन बोधिसत्त्वलाई त्यो ठाउँ छोडेर अन्यत्र घुम्न जान मन लाग्यो । उनका अजित नामका एक जना चेला थिए । उनी बोधिसत्त्वसँग ज्ञान, ध्यान र व्यवहार सिक्दै थिए । गाउँ छोडेर जाँदा गुरु बोधिसत्त्वले आफूलाई लैजादैनन् कि भनेर उनी चिन्तित भए । यही पिरले उनले बोधिसत्त्वसँग बिन्ती गर्दै भने,

“हे बोधिसत्त्व ! करुणा र दया अपार

मैत्री र सद्गुणहरू त सयौं हजार ॥

सिक्ने खुबै रहर लाग्छ सधैं मलाई

लग्नोस् सँगै म पनि जान्छु न सिक्नलाई ॥”

बोधिसत्त्वलाई अजितको मन स्वच्छ छ भन्ने लाग्यो । यस्ता शिष्यलाई ज्ञान सिकाउनु राम्रो हुने ठानी उनले साथमा लाने निधो गरे । गुरुचेला काभ्रे जिल्लाको धुलिखेलभन्दा पूर्वतर्फको जङ्गलमा पुगे । त्यो ठाउँ धेरै रमाइलो थियो । एकान्त भएकाले ध्यान गर्नका लागि उपयुक्त थियो ।

घुर्दै जाँदा त्यहाँ एउटा गुफा भेटियो । त्यस गुफाको मुखनिर एउटी बुढी बघिनी लम्पसार परेकी थिई । नजिकै भखैरै जन्मेकां दुई ओटा डमरु माउको दुध चुस्न खोज्दै थिए । सुत्केरी बघिनी भोकी र धेरै कमजोर थिई । ऊ हिँड्डुल रान नसक्ने अवस्थामा थिई । खानेकुरा नपाएर आफैँ मर्न लागेकी थिई । डमरुहरू दुध चुस्ने आसले लड्डैपड्डै माउको नजिकमा जान्ये । बघिनी झक्को मान्दै द्यारार्द्यार गर्दै तिनीहरूलाई मुखले झम्टन्थी । भोकले कमजोर भएकाले हलचल गर्न भने सकिदनथी ।

बोधिसत्त्व र अजितले यो दुःखदायी दृश्य देखे । बोधिसत्त्वलाई करुणा जाग्यो । उनी डमरु र बघिनी दुवैको दुर्दशा देखेर छटपटाउन थाले । सज्जन व्यक्तिहरू आफ्नो दुःख सहन सक्छन् तर अरूको दुःख भने देखन पनि सक्तैनन् । दुवैले हेर्दहेदै एउटा डमरु बघिनीको मुखनेर आइपुग्यो । त्यसलाई देखेर बघिनीले मुखमा च्याल काढ्न थाली । अब यो बघिनीले आफैले आफ्नो बच्चा खाने भई भन्ने कुरा बोधिसत्त्वले बुझिहाले । उनलाई सारै दुःख लाग्यो । उनले मनमनै सम्भके, “भनिन्छ, संसारमा कुपुत्रहरू जन्मन्थन् तर कुमाता हुैदैनन् । यहाँ त कुमाताको व्यवहार पो देखिन थाल्यो ।” मनमा यति सोचेर उनी ती डमरुलाई आमाको नजिक पर्न नदिने उपाय गर्न थाले ।

सत्सङ्ग : सज्जन व्यक्तिको सङ्गत, र लम्पसार : हातगोडा पसारेर सुत्दाको स्थिति, लमतन्न
प्रो सङ्गत दुर्दशा : ठुलो सङ्कट, बेहाल

वैरभाव : शत्रुता कुमाता : खराब आमा, सन्तानको कुभलो सोञ्जे आमा

बोधिसत्त्वले आफ्ना शिष्य अजितलाई भने, “हेर बाबु, संसारमा कस्तो दुःख छ । भोक्ले छटपटाएर सन्तानप्रतिको माया ममता तोडेर आमा आफैनै बच्चा खान तयार छे । एउटा पशुले पनि आफ्नो मर्यादा उल्लङ्घन गर्दैन । यहाँ यो बघिनी भोक्ले हार खाइसकी । यसले ती बच्चा खाई भने पापकी भागिनी हुन्छे । त्यसैले जाऊ, जड्गलमा कतै मरेको जन्तु फेला पर्दै कि चाँडै खोजेर ल्याऊ । त्यतिन्जेलसम्म म यी डमरूलाई अलमल्याइ राख्नु ।” हवस् भनी अजित हिँडे । यता बोधिसत्त्वले विचार गरे, “मरेको जन्तु फेला पर्न कठिन छ । एउटा जन्तुलाई बचाउन अर्कालाई मार्नु पनि भएन, के गर्ने होला ?” उनले सोचे, “बरु मेरो आयु कति छ, हेर्नुपच्यो ।”

ध्यान दृष्टिले गहिरएर हेर्दा बोधिसत्त्वले आफ्नो मृत्यु नजिकै देखे । यो थाहा पाएपछि उनलाई दुक्क लाग्यो र खुसी भए । मृत्यु नजिकै आइसकेको छ भने किन आफैनै शरीर यसको आहारा नबनाउने ? मेरो शरीर यसका लागि दुई चार दिनको आहारा त भइहाल्छ । यति सोचेर उनले शिष्य नफकैदै आफूलाई बघिनीको सामु सुम्पने विचार गरे । उनले अरूको हित गर्ने आदत बसालिसकेका थिए । त्यसैले उनलाई मृत्युको पनि डर थिएन । उनी दुःखदेखि त भन् कहिल्ये आतितदैनथे । उनी गुफाको मुखमा गए र मनमनै प्रार्थना गर्दै भने, “मेरो यो शरीरबाट बघिनीले आहारा पाओस् । यसको भोक शान्त भई आफ्ना बच्चा खाने इरादा छोडिदेओस् । मनुष्यहरूले पनि आफ्नो दुःखको परवाह नगरी यसरी नै अरूको दुःख हटाएर रमाउन सिकून् ।” मनमा यति प्रार्थना गरेर उनले आफ्नो शरीर बघिनीलाई समर्पण गरे । बघिनी आफैनै अगाडि सिकार देखेर खुसी भई र खान थाली ।

तत्कालै बोधिसत्त्वको प्राण गयो । भोक्ले मर्न लागेर सन्तान हत्या गर्न तम्सेकी बघिनी र उसका बच्चा बाँचे । त्यसबेला आकाशबाट पृथ्वी वृष्टि भयो । देवता, यक्ष, गन्धर्व आदिले धन्य धन्य बोधिसत्त्व ! धन्य धन्य तपाईंको करुणा ! भन्दै जय जयकार गरे ।

वनमा बघिनीको आहारा नपाएपछि अजित त्यसै फर्के । त्यसबेला बघिनी मासु खाइरहेकी थिई । त्यसले बोधिसत्त्वलाई नै खाएकी हो भन्ने अजितले बुझिहाले । अजितको मन पहिले त खिन्न भयो तर उनले गुरुको उपदेश र व्यवहार सम्भक्षण गर्ने उपराक्षण अकस्मात् धन्य हो बोधिसत्त्वको त्याग भन्ने वाक्य निस्कियो । उनी मनमनै बोधिसत्त्वलाई प्रणाम गर्दै त्यहाँबाट गाउँतिर हिँडिहाले ।

मर्यादा	: अनुशासन, नियम	पुष्ट वृष्टि	: फुलको वर्षा
उल्लङ्घन	: नाघ्ने काम, तोड्ने काम	यक्ष	: देवताको एक जाति
पापकी भागिनी	: पाप भोगनुपर्ने, पापिनी	गन्धर्व	: स्वर्गमा नाचगान गर्ने एक जाति
ध्यान दृष्टि	: ध्यानद्वारा हेर्ने काम, ध्यानको हेराइ	जय जयकार	: जय जय भन्ने आवाज
इरादा	: इच्छा	त्याग	: अरूका निमित्त कुनै वस्तु दिने काम, समर्पण

गाउँमा आएर अजितले बोधिसत्त्वका बारेमा आफ्ना साथीहरूलाई सुनाए । गाउँले र बोधिसत्त्वका भक्तहरू गुफामा हेर्न गए । त्यहाँ बधिनी थिइन, डमरु लिएर भागिसकेकी रहिछ । गुफाको मुखमा बोधिसत्त्वका हाडहरू छरिएका रहेक्छन् । शिष्यहरूले सोचे, “यस्ता त्यारी महात्माका अस्थिहरू पवित्र र पूज्य हुन्छन् ।” यति सोचेर सबै जना मिली अस्थि सङ्कलन गरी खाल्टो खनी गाडे । हुङ्गो र माटाको अग्लो स्तूप बनाए । फुल अबिर चढाएर सम्मानपूर्वक पूजा गरे । बोधिसत्त्वको स्तूप भएको यस ठाउँलाई हिजोआज नामबुढा (नमोबुद्ध) भनिन्छ । तामाङ भाषामा यस ठाउँलाई ‘ताम्मो लुजिन’ भन्दछन् । यो ठाउँ धुलिखेलभन्दा केही पूर्वपटटि छ । बुद्ध धर्मविलम्बीहरू यस ठाउँलाई पवित्र तीर्थस्थल मान्छन् । देश विदेशबाट आएका बुद्ध धर्मविलम्बी पर्यटकहरू यहाँ गएर श्रद्धा प्रकट गर्दछन् ।

भनिन्छ, जीवनमा यस्ता धेरै परोपकारी काम गरेकाले बोधिसत्त्व मरेपछि स्वर्ग गए । अर्को जन्ममा उनी नै सिद्धार्थ गौतम भएर जन्मिए । तिनै सिद्धार्थले पछि बुद्ध भएर संसारलाई शान्तिको बाटो देखाए । बोधिसत्त्वको यो कथा बुद्ध धर्मग्रन्थ जातक मालाअन्तर्गत व्याघ्री जातक नामले प्रसिद्ध छ ।

अस्थि	:	हाड
सङ्कलन	:	जम्मा गर्ने काम, बटुलबाटुल
व्याघ्री जातक	:	बधिनीको जन्म र जीवनसँग सम्बन्धित

अभ्यास

१. उत्तर भन :

- (क) बोधिसत्त्वसँग गुरु किन छक्क परे ?
- (ख) बोधिसत्त्व के चाहन्ये ?
- (ग) बोधिसत्त्वले गर्ने ध्यानको नाम के हो ?
- (घ) बोधिसत्त्वका चेला को थिए ?
- (ङ) बोधिसत्त्व र अजित कहाँ गए ?
- (च) बधिनीको छेउमा के थिए ?
- (छ) डमरुलाई देख्दा बधिनीले किन च्याल काढी ?
- (ज) बोधिसत्त्वले ध्यानदृष्टिले के हेरे ?
- (झ) गाउँले र अजितले के बनाए ?
- (ञ) बोधिसत्त्व अर्को जन्ममा को भएर जन्मिए ?

२. उत्तर लेख :

- (क) बालक कालमा बोधिसत्त्व कस्तो स्वभावका थिए ?
- (ख) बोधिसत्त्वकहाँ मानिसहरू किन आउन थाले ?
- (ग) वनको गुफामा कंस्तो दृश्य देखियो ?
- (घ) बोधिसत्त्वले अजितलाई के खोज्न लगाए ?
- (ङ) मर्न लागेकी बघिनी कसरी बाँची ?
- (च) बोधिसत्त्वको स्तूप भएको ठाउँको के महत्त्व छ ?

३. भाव विस्तार गर :

सज्जन व्यक्तिहरू आफ्नो दुःख सहन सक्छन् तर अरूको दुःख भने देख्न पनि सक्छैनन् ।

४. पाठको साताँ अनुच्छेद पढ र तल सोधिएका प्रश्नको उत्तर भन :

- (क) गुफाको मुखनिर के थियो ?
- (ख) बघिनीले डमरुहाई किन दुध चुस्न दिइन ?
- (ग) बघिनी कस्ती थिई ?
- (घ) डमरुहरू केको आसले माउको नजिक जान्थे ?
- (ङ) बघिनीले डमरुहाई कस्तो व्यवहार गरी ?

५. बोधिसत्त्वको कथाका मुख्य मुख्य घटनाको सूची बनाऊ ।

६. 'बोधिसत्त्व परोपकारी महात्मा हुन्' पाठका आधारमा यस भनाइलाई प्रस्तु पार ।

शब्द भण्डार

७. तल्लो हरफका उही अर्थ हुने शब्दसँग जोडा मिलाई कापीमा लेख :

करुणा	इरादा	खिन्न	शिष्य	गुफा	नजर
दुःखी	आँखा	चेलो	दया	ओडार	इच्छा

८. उल्टो अर्थ हुने शब्दसँग जोडा मिलाई कापीमा लेख :

कुपुत्र	अनुपयुक्त	मित्रता	कर
दैरभाव	दुरात्मा	रहर	दुरुण
उपयुक्त	सुपुत्र	सद्गुण	पालना
महात्मा	अपवित्र	दुर्जन	शत्रुता
पवित्र	मैत्रीभाव	उल्लङ्घन	सज्जन
नेपाली कक्षा ७			

९. पढ र केको शब्दलाई के भनिन्छ, कापीमा लेख :

मानिसको	- शिशु	मृगको	- शावक	कुखुराको	- चल्लो
बाघको	- डमरु	गैँडाको	- केटो	चराको	- बचेरो
कुकुरको	- छाउरो/छाउरी	हाँसको	- टिउरो	गाईको	- बाल्धो/बाल्धी
बाखाको	- पाठो/पाठी	घोडाको	- बघेडो	भेडाको	- बलेखो

१०. अर्थ खुल्ने गरी तलका शब्दलाई वाक्यमा प्रयोग गर :

ध्यान दृष्टि, दुर्दशा, लम्पसार, सुत्केरी, अलमल्याउनु, हित, स्तूप, झ्यारंझ्यार

उच्चारण र हिज्जे

११. पाठको कथा पालैपालो पढेर सुनाऊ ।

१२. तलका शब्द ठिकसँग उच्चारण गर :

हिँड्हुल, डमरु, अन्यत्र, मर्यादा, कुपुत्र, बोधिसत्त्व, करुणा, हिंसक, एकान्त, अस्थि

१३. पाठबाट ण, श, ष, स, त्र, झ भएका शब्द खोज र लेख ।

१४. वृष्टि, कृपा जस्ता 'कृ' भएका पाँच ओटा शब्द साथीसँग छलफल गरी लेख ।

कार्यमूलक व्याकरण

१५. गाढा अक्षरका शब्द उच्चारण गरी 'य' र 'ए' बिचको फरक बुझ :

शिशु बोधिसत्त्व बढ्दै गए ।

एकान्त भएकाले ध्यान गर्नका लागि उपयुक्त थियो ।

धन्य ! धन्य ! तपाईंको करुणा भन्दै जयजयकार गरे ।

माथिका वाक्यमा गाढा अक्षरका शब्दमा आएका य र ए को उच्चारण एउटै जस्तो लाग्छ तर ती फरक छन् ।

१६. तलका शब्दलाई ठिकसँग उच्चारण गर र कापीमा शुद्धसँग सार :

ल्य, गयल, मयल, भय, जय जय, नभए, एउटा, यशोदा, एक दिन, यतातिर, यसरी, एकोहोरो, भए

१७. तलका वाक्यका 'य' र 'ए' सम्बन्धी अशुद्धि सच्चाएर लेख :

सए रुपियाँको नोटमा गैँडाको तस्विर हुन्छ । तिमी चितवन गयका छौ ? म तिन पटक त्यहाँ पुगेको छु । देवघाटको मन्दिरमा भक्तजनहरू जएजाए भन्दै थिय । एताउता नहेरी हामी पनि तर्हीं गयर फुल चढाएँ ।

१८. तलका वाक्यहरू उदाहरणमा देखाए जस्तै दुई किसिमले परिवर्तन गरेर कापीमा लेख :

शिशु बोधिसत्त्व बढौ गए । उनी कहिल्यै झगडा गर्दैनथे । कसैलाई नराम्रो कुरा भन्दैनथे । उनले सानै उमेरमा आवश्यक ज्ञान र विद्या लिए । उनी अर्काको भलाइ मात्र सोच्दथे । उनी लोभ लालचमा कहिल्यै लागेनन् । उनी कहिल्यै रिसाउदैनथे । उनी सबैले ज्ञान र सुख पाउन् भन्ने चाहना राख्ये ।

उदाहरण एक : बोधिसत्त्व बढौ गयो । ऊ कहिल्यै झगडा ।

उदाहरण दुई : बोधिसत्त्व बढौ जानुभयो । उहाँ कहिल्यै झगडा ।

१९. तलका वाक्यमा रहेको बधिनीका सटटा बाघ शब्द राखेर वाक्य परिवर्तन गर :

एउटी बुढी बधिनी लम्पसार परेकी थिई । बधिनी भोकी र कमजोर थिई । ऊ हिँडुल गर्ने नसक्ने अवस्थामा थिई । बधिनी ढ्यार्ड्यार्ग गर्दै डमरुहरूलाई मुखले भम्टन्थी । ऊ हलचल गर्न सकिनन्थी । बधिनीले मुखमा च्याल कादन थाली । बधिनीले भोकले हार खाइसकी ।

२०. तलका वाक्यलाई उदाहरणमा देखाए जस्तै गरेर लेख :

उदाहरण : उनी लोभ लालचमा कहिल्यै लागेनन् ।

उनी लोभ लालचमा सधै लागे ।

(क) उनी लोभ लालचमा कहिल्यै लागेनन् ।

(ख) उनलाई मृत्युको पनि डर थिएन ।

(ग) उनी दुःखदेखि आतितदैनथे ।

(घ) उनी कहिल्यै झगडा गर्दैनथे ।

(ङ) उनलाई दुःखले छुँदैनथ्यो ।

२१. तलको चिह्न प्रयोग भएका वाक्यहरू पढ र त्यस्तै तिन वाक्य लेख :

धन्य धन्य बोधिसत्त्व !

धन्य धन्य तपाईंको करुणा !

धन्य हो बोधिसत्त्वको त्याग !

सिर्जनात्मक अभ्यास

२२. अगाडिको कोष्ठकमा १, २, ३ राखेर वाक्यक्रम मिलाई कथा बनाऊ र तल सोधिएका प्रश्नको जवाफ देउ :

- () आफ्नो मरेको बालकलाई बोकेर उसलाई जीवित पारिदिन अनुरोध गर्दै घर घर हिँडिन्।
- () पागल भैं हिँडिरहेकी ती महिलालाई बुद्धका एक शिष्यले देखे।
- () धेरै समय अगाडिको कुरा हो।
- () कुनै युवती बालक छोराको मृत्युका कारणले बहुलाइन्।
- () उनी मरेको बालक लिएर भगवान् बुद्धकहाँ गइन् र बचाइदिन अनुरोध गरिन्।
- () ती महिला मृत्यु प्रवेश नगरेको घर खोज्दै हिँडिन् तर त्यस्तो घर पाइनन्।
- () कसैले न त उनको छोरालाई बचाउन सके न त उनलाई सम्भाउन नै सके।
- () उनले महिलालाई भने, “भगवान् बुद्ध जेतवनमा बस्नुहुन्छ । तपाईंले उहाँलाई भेट्नुहोस् । उहाँले तपाईंलाई सहयोग गर्नुहुने छ ।”
- () बुद्धले उनलाई सहानुभूतिपूर्वक भन्नुभयो, “बालकलाई बचाउन मानिस नमरेको घरको चार पाँच दाना तोरी चाहिन्छ, त्यो लिएर आऊ ।”
- () उनले बालकको मृत शरीरलाई गाडिन् र बुद्धकी शिष्या भएर बसिन्।
- () उनले बुद्ध वचनको अर्थ बुझिन् र उनी बुद्धकहाँ फर्किङ्गन्।

प्रश्नहरू

(क) यस कथाको उपयुक्त शीर्षक के हुन्छ ?

(ख) यस कथाको सन्देश (शिक्षा) के हो ?

२३. आफूले जानेको कुनै एक कथा लेखेर ल्याई कक्षामा सुनाऊ ।

म सौर्य ऊर्जा हूँ

म सूर्य हूँ । मलाई घाम पनि भन्छन् । म ताप र प्रकाशको पिण्ड हुँ । म पृथ्वीलाई ताप र प्रकाश दिन्छु । म नभएको भए पृथ्वी अन्धकारमय र अत्यन्त चिह्नो हुने थियो । यहाँ न कुनै प्राणी हुन्थ्यो न कुनै बनस्पति हुन्थ्यो । तिमी नै विचार गर त । प्राणी तथा बनस्पति नभएको अन्धकारमय पृथ्वीको रूप कस्तो हुन्थ्यो होला ? मेरो ताप र प्रकाशबाट प्राप्त ऊर्जाबाट प्राणी र बनस्पतिको जीवन बचेको छ । संसार हराभरा भएको छ ।

ए ! तिमीले ऊर्जाको अर्थ बुझेनै क्यार । ऊर्जा भनेको शक्तिको स्रोत हो । मानव जातिलगायत संसार का सबै प्राणी ऊर्जा नभई बाँच्न सबैदैनन् । त्यसैले मानिसहरू सधैँ ऊर्जाका नयाँ स्रोतहरूको खोजीमा छन् । प्रकृतिका अनेक स्रोतबाट ऊर्जा प्राप्त हुन्छ । दाउरा, कोइला, मटितेल, पेट्रोल, डिजेल आदि वस्तु ऊर्जाका प्रचलित स्रोत हुन् । यिनीहरूलाई एक पटक प्रयोग गरेपछि फेरि प्रयोग गर्न सकिदैन । कुनै चिज तताउन आगो बाल्नुपर्छ । आगो बाल्न दाउरा, मटितेल, कोइला, ग्यास वा बिजुलीमध्ये कुनै एक चाहिन्छ । दाउरा बाल्दा खरानी हुन्छ । ग्यास, पेट्रोल, डिजेल जस्ता खनिज वस्तु धुवाँ र ध्वाँसो भएर उड्छन् । मानिसहरू आपूर्ले प्रयोग गरेको ऊर्जाको सबैभन्दा पुरानो स्रोत दाउरा हो भन्छन् । उनीहरूले प्रयोग गरेको सबैभन्दा पुरानो ऊर्जाको स्रोत म नै हुँ । सौर्य ऊर्जा सबैभन्दा पहिले उनीहरूले प्रयोग गरेको ऊर्जा हो । करोडौं बर्षदेखि मैले अटुट रूपमा ताप र प्रकाशको माध्यमले ऊर्जा प्रदान गर्दै आएको छु । सधैँ ऊर्जा दिँदा पनि मेरो ऊर्जा घट्दैन । त्यसैले म अक्षय र नवीकरणीय ऊर्जाको अनन्त भण्डार हुँ । अक्षय र नवीकरणीय ऊर्जा भन्नासाथ तिमी जिल्ल पञ्चौ नि । अर्थ नबुझे जस्तो लाग्यो । ल सुन ! अक्षयको अर्थ कहिल्यै नसकिने हो । नवीकरणीयको अर्थ फेरि फेरि प्रयोग गर्न सकिने हो । सूर्य, हावा, खोलानाला, समुद्री छाल आदिबाट प्राप्त हुने ऊर्जा अक्षय हुन्छ । अक्षय ऊर्जालाई नवीकरणीय ऊर्जा भनिन्छ ।

तिमीले थाहै नपाई मेरो ऊर्जाको प्रयोग गरिरहेका छौ । तिमीले विचार गरेका छैनौ क्यार ! तिमी जाडो हुँदा दिँसो घाममा बस्छौ र न्यानो अनुभव गर्दछौ । तिमीलाई राति उज्यालोका लागि बत्ती बाल्नुपर्छ । बत्ती बाल्न दियालो, मटितेल, बिजुली आदि केही चाहिन्छ तर बिहानदेखि साँफसम्म मैले तिमीलाई सित्तैमा उज्यालो दिएको छु ।

पिण्ड : खोदिलो र गोलो ठोस बस्तु, डल्लो
अन्धकारमय : अँध्यारोले भरिएको
खनिज : खानीबाट भिकेको, खानीमा
पाइने

अक्षय : कहिल्यै नसकिने, नाश नहुने
नवीकरणीय : फेरि फेरि बनाउन सकिने
अनन्त : कहिल्यै नसकिने वा अन्त्य नहुने

तिमीले थाहा पाएका छौं कि छैनौ ? मानवले प्रयोग गर्ने मटितेल, डिजेल, पेट्रोल, कोइला, ग्यास आदिको भण्डार सीमित छ । पछिल्लो समयमा यी सम्पूर्ण स्रोतहरू घट्दै जान्छन् । यसरी नै वन विनाश भयो भने केही वर्षभित्र दाउराको स्रोत जड्गल पनि सिद्धिन्छ । त्यसैले वैज्ञानिकहरू ऊर्जाको वैकल्पिक स्रोतको खोजाउभा लागेका छन् । ऊर्जाको भरपर्दा वैकल्पिक स्रोतमध्ये म पनि एक हुँ ।

नेपाल जलस्रोतको धनी देश हो । त्यसैले जल विद्युत ऊर्जा पनि भरपर्दो विकल्प हुन सक्छ । यहाँका नदीनालाबाट ८३ हजार मेगावाट बिजुली निकाल्न सकिने अनुमान छ तर अहिलेसम्म तिमीहरूले ६ सय ४५ मेगावाट बिजुली मात्र उत्पादन गरेका छौं । त्यो बिजुली अठचालिस प्रतिशत नेपालीहरूले मात्र उपभोग गर्ने पाएका छन् । बाउन्न प्रतिशत जनता अन्धकारमै जीवन बिताइरहेका छन् । अठचालिस प्रतिशतमा पनि आठ प्रतिशत मात्र गाउँले जनताले पाएका छन् । जल विद्युत योजना सञ्चालन गर्न धेरै पैसा चाहिन्छ । धेरै धन खर्चेर उत्पादित बिजुली पनि देशभरका पहाडी गाउँमा पुऱ्याउन अरु खर्च लाग्छ । डाँडा डाँडाका पातला बस्तीहरूमा बिजुली पुऱ्याउन कठिन पनि हुन्छ । त्यसैले वैज्ञानिकहरूले अहिले मेरो ताप र प्रकाशबाट पाइने ऊर्जाको उपयोग गर्न थालेका छन् ।

तिमीले मात्र होइन, तिम्रा पितापुर्खाले समेत मेरो तापको प्रयोग गर्दै आएका थिए । तिमीहरू चिसो अन्न, भिजेका वा धोएका लुगा मेरै प्रकाश र तापमा सुकाउँछौं नि ! हिजोआज वैज्ञानिकहरूले मेरो ऊर्जाको उपयोग गर्ने आधुनिक प्रविधिको विकास गरेका छन् । सौर्य ऊर्जाबाट चिसो अन्न, फलफुल आदि सुकाउन सोलार ड्रायर पनि बनाएका छन् । खाना पकाउने सौर्य चुलो र पानी तताउने सोलार हिटर आदिको आविष्कार गरेका छन् । यस प्रविधिको उपयोग गरेर नेपालमा मेरो ऊर्जाबाट अथाह बिजुली निकालन सक्छौं । कति बिजुली निस्कन्छ भन्ने जान्ने इच्छा छ ? ल थाहा पाइराख । मेरो ऊर्जाबाट २ करोड ६६ लाख मेगावाट बिजुली निकाल्न सकिने अनुमान छ । अब बुझ त, कससँग कति बिजुली उत्पादन गर्ने क्षमता रहेछ ?

तिमीहरूले जल विद्युत उत्पादन गर्न अथाह धनराशि र धेरै वर्ष लाग्छ । यसरी निकालेको बिजुली पनि जनताका घर घरसम्म पुऱ्याउन धेरै खर्च लाग्छ । पहाडी मुलुक नेपालमा एउटा डाँडामा दस बार

वैकल्पिक	: विकल्प भएको, सट्टामा प्रयोग हुने
विकल्प	: सट्टा, त्यस्तै अर्को
जल विद्युत योजना	: पानीबाट बिजुली निकाल्ने कार्यक्रम
उत्पादित	: उत्पादन भएको, बनेको
सोलार ड्रायर	: सूर्यको तातोबाट सुकाउने यन्त्र
सौर्य चुलो	: धामको तापबाट खाना पकाउने चुलो
अथाह	: थाहा पाउन नसकिने, अपार

घर भएको वस्ती हुन्छ । अर्को डाँडामा बिस घर जति भएको सानो गाउँ हुन्छ । त्यहाँ खर्चिलो जल विद्युतको सट्टा घरका छाना छानामा ससाना सौर्य बिजुली प्रणाली राखेर तिमी बत्ती बाल्न सक्छौ । तिमीहरू आफ्नो गाउँ फिलिमिली पार्न, ब्याटी चार्ज गरेर रेडियो बजाउन र टिभी हेर्न सक्छौ । यसैका माध्यमबाट गाउँमा चेतना जगाउन सक्छौ । त्यति भाव कहाँ हो र । जल विद्युत आयोजनामा जस्तै ठुला उपकरण राखेर सौर्य ऊर्जाबाट धेरै बिजुली निकाल्न पनि सक्छौ । यसरी उत्पादित बिजुली टाढा टाढासम्म तार टाँगेर वितरण गर्न पनि सक्छौ ।

यसरी निकालिएको बिजुलीबाट तिमी खाना पकाउन सक्छौ । सिँचाइका लागि पानी तान्न र गर्मीमा पद्धखा चलाउन सक्छौ । गहिरो खोलामा बगेको पानी तानेर खानेपानीको आवश्यकता पुरा गर्न सक्छौ । सुख्खा जमिनलाई हरियालीयुक्त बनाउन सक्छौ । हिमाली क्षेत्रका फलफुल सुकाएर निर्यात गर्न सक्छौ । फोटो धुलाउन तथा दूर सञ्चार केन्द्र सञ्चालन जस्ता कामहरू गर्न सक्छौ ।

अर्को कुरा थाहा छ ? पेट्रोल, डिजेल, मटितेल, दाउरा, कोइला आदिको प्रयोगले वातावरण प्रदूषित हुन्छ । यिनीहरूको अत्यधिक प्रयोगले प्राकृतिक सन्तुलन बिगिन्छ तर मेरो ऊर्जाले वातावरण स्वच्छ राख्न सक्छाउँछ । पृथ्वी र पृथ्वीबासीलाई ऊर्जाका परम्परागत स्रोतबाट निस्क्ने धुवाँबाट मुक्त मिल्छ । उज्यालोका लागि दियालो वा दाउरा नै बाल्नुपर्ने परिस्थितिको अन्त्य हुन्छ । वन संरक्षण हुन्छ र हरियाली बढ्छ । त्यसै भूक्त्य र बाढी पहिरो कम हुन्छ । वातावरण स्वच्छ र रमणीय बन्छ । अहिले नेपालमा सौर्य बिजुली बत्ती करिब तिन लाख गाउँले घरमा बलिरहेको छ । यसको प्रयोग दिनानुदिन बढ्दो छ ।

मानव र अन्य प्राणी तथा वनस्पतिले प्रयोग गर्ने ऊर्जाको स्रोत पनि म नै हुँ । बोट बिरुवाहरू मेरै ताप र प्रकाश पाएर हुक्न्छन् । लाखौं वर्षसम्म जमिनमुनि पुरिएका बोट बिरुवाहरूबाट नै मटितेल, कोइला, डिजेल, पेट्रोल जस्ता वस्तु बनेका हुन् । तिमीहरूको खानेकुरामा रहेको ऊर्जा पनि मबाटै प्राप्त भएको त हो नि ! मेरो आफ्नो प्रणाली छ । त्यसलाई वैज्ञानिकहरूले सौर्य मण्डल नाम राखेका छन् । विज्ञानको किताबमा तिमीले सौर्य प्रणालीबारे पढेका अवश्य छौ होला । सौर्य प्रणालीको प्रारम्भ भएदेखि नै मैले ऊर्जा प्रदान गर्दै आएको छु । म अहिले पनि ऊर्जा प्रदान गरिरहेको छु र अनन्त कालसम्म गरिरहने छु । त्यसैले म ऊर्जाको अनन्त स्रोत र भण्डार मानिएको हुँ ।

सौर्य बिजुली प्रणाली	: सौर्यको शक्तिबाट बिजुली निकाल्ने तरिका
चार्ज गर्नु	: ऊर्जा भर्नु
उपकरण	: औजार, साधन
दूरे सञ्चार केन्द्र	: आकाश वाणी तथा टेलिफोन आदि सञ्चालनका लागि बनाइएको ठाउँ
भूक्त्य	: जमिनको माटो बगैर खेर जाने प्रक्रिया
सौर्य मण्डल	: सौर्यका वरिपरि घुम्ने ग्रहहरूको समूह

१. उत्तर भने :

- (क) ऊर्जा भनेको के हो ?
- (ख) ऊर्जाको सबैभन्दा पुरानो स्रोत कुन हो ?
- (ग) कुन ऊर्जाको भण्डार सीमित छ ?
- (घ) कति नेपालीले विजुली बाल्न पाएका छन् ?
- (ङ) कुन ऊर्जाको सहयोगले बोट विरुद्धा हुर्कन्छन् ?

२. ठिक बेठिक छुट्याऊ :

- (क) जल विद्युत् विकासका लागि अथाह धनराशि खर्च हुन्छ ।
- (ख) सौर्य ऊर्जाले वातावरण स्वच्छ राख्न सघाउदैन ।
- (ग) ऊर्जा भनेको शक्तिको स्रोत हो ।
- (घ) हावा, खोला, ताल आदि स्रोतबाट प्राप्त ऊर्जा अक्षय हुँदैन ।
- (ङ) सौर्य ऊर्जाको प्रयोग दिनानुदिन बढ्दो छ ।

३. उत्तर लेख :

- (क) ऊर्जाका प्रचलित स्रोतहरू के के हुन् ?
- (ख) ऊर्जा कति प्रकारका हुन्छन् ?
- (ग) कस्तो ऊर्जालाई नवीकरणीय ऊर्जा भनिन्छ ?
- (घ) नेपालका नदीनालाबाट कति विजुली उत्पादन भएको छ ?
- (ङ) सौर्य ऊर्जा किन सस्तो मानिएको हो ?
- (च) सौर्य ऊर्जा उपभोगका फाइदाहरू के के छन् ?

४. भाव विस्तार गर :

म (सूर्य) अक्षय र नवीकरणीय ऊर्जाको अनन्त भण्डार हुँ ।

५. सौर्य ऊर्जाबाट कुन कुन काम गर्न सकिन्छ, दस वाक्यमा वर्णन गर ।

शब्द भण्डार

६. शब्द र अर्थको जोडा बनाऊँ :

भूक्षय	अति धेरै
सोलार हिटर	हारियाली
अत्यधिक	उत्पादन वा नाफाका लागि गरिने खर्च
हराभरा	सूर्यको तापले तताउने साधन
लगानी	जविनको माटो बग्नु वा खिङ्नु

७. पाठका आधारमा तलका शब्दको अर्थ भने :

वितरण, वातावरण, दियालो, ध्वाँसो, परम्परागत, सीमित, आधुनिक, संरक्षण, दिनानुदिन, धनराशि

८. उदाहरणमा देखाए जस्तै गरी तलका शब्दबाट नयाँ शब्द बनाऊँ :

उदाहरण : पहाड + ई = पहाडी

हिमाल, परिश्रम, मिहिनेत, उद्योग, समुद्र, जङ्गल, उपयोग, किताब, मधेस

९. तलका शब्दका अगाडि 'अ' जोडेर शब्द बनाऊँ :

सभ्यता, प्रचलित, क्षय, वैज्ञानिक, बेला, शक्त, सन्तुलन, काल

१०. अर्थ खुल्ने गरी वाक्यमा प्रयोग गरे :

नवीकरणीय, खनिज, उपकरण, हराभरा, सौर्य मण्डल, विकल्प

उच्चारण र हिज्जे

११. कक्षामा माथिको पाठ आलोपालो गरी पढेर सुनाऊँ र साथीले पढेको पनि सुन ।

१२. ठिकसँग उच्चारण गरे र कापीमा सार :

पेट्रोल, सौर्य ऊर्जा, व्याट्री, चार्ज, अक्षय, वैकल्पिक, समुद्री छाल, सोलार ड्रायर, सौर्य मण्डल, सौर्य बिजुली प्रणाली, दूर सञ्चार केन्द्र, भूक्षय, परिस्थिति, जल विद्युत, सभ्यता, नवीकरणीय

१३. बोलाइको र लेखाइको फरक बुझे :

बोलाइ	लेखाइ	बोलाइ	लेखाइ
मन्डल	मण्डल	प्रदुस्ण	प्रदूषण
बैग्यानिक	वैज्ञानिक	भन्डार	भण्डार
अद्युय्य	अक्षय	सक्षितसालि	शक्षितशाली

१४. ठिक हिज्जे भएको शब्द छानेर लेख :

अत्यधिक	अत्यधिक	अत्यधीक	अतधिक
दुर सन्चार	दूर सञ्चार	दूर संचार	दूर सन्चार
प्रकृतिक	प्राकृतिक	प्राकृतिक	प्राकृतिक
प्रतीशत	पर्तिशत	प्रतिसत	प्रतिशत

१५. पाठको अन्तिम अनुच्छेद कापीमा सार ।

कार्यमूलक व्याकरण

१६. पाठको पहिलो अनुच्छेदबाट पाँच ओटा नाम र छैटौँ अनुच्छेदबाट पाँच ओटा विशेषण शब्द खोजेर लेख ।

१७. तलको अनुच्छेदमा प्रयोग भएको तिमी शब्दका सट्टामा कोष्ठकमा दिएका सर्वनाम प्रयोग गरी पुरुष र आदर परिवर्तन गरेर पुनर्लेखन गर :

(म, हामी, ऊ, उनी, उनीहरू, उहाँ, तपाईं, तै)

उदाहरण : यसरी निकालिएको बिजुलीबाट म खाना पकाउन सक्छु ।

यसरी निकालिएको बिजुलीबाट तिमी खाना पकाउन सक्छौ । सिँचाइका लागि पानी तान्न र गर्मीमा पढ्खा चलाउन सक्छौ । गहिरो खोलामा बगेको पानी तानेर खानेपानीको आवश्यकता पुरा गर्न सक्छौ । सुख्खा जमिनलाई हरियालीयुक्त बनाउन सक्छौ । हिमाली क्षेत्रका फलफुल सुकाएर निर्यात गर्न सक्छौ । फोटो धुलाउन तथा दूर सञ्चार केन्द्र सञ्चालन जस्ता कामहरू गर्न सक्छौ । हिमाली क्षेत्रका फलफुलहरू सुकाएर निर्यात गर्न पनि सक्छौ ।

१८. तालिकाबाट वाक्य बनाऊ :

पेट्रोल	हो	जल विद्युत्	हो ।
घाम	नवीकरणीय ऊर्जा	होइन	भने
दाउरा		डिजेल	नवीकरणीय

सिर्जनात्मक अध्यास

१९. तलका शीर्षकमा प्रबन्ध लेख :

(क) म पानी हुँ (ख) म हावा हुँ (ग) म दाउरा हुँ

सिंह र राक्षस

एक दिन श्रीकृष्ण, बलराम र सात्यकि वन विहारका निमित्त जड्गलतिर लागे । साथमा केही सेना पनि थिए । तिनै जना ऐटै रथमा थिए । सात्यकिले रथ हाँकेका थिए । सिपाहीहरू जड्गलमा सिकार देखिन्छु कि भनेर चनाखो भएर हेवर्थे । यस्तैमा ऐटा मृगको हुल देखियो । सिपाहीहरू त्यसको पछि लागे । सात्यकिले पनि रथलाई त्यतै मोडे । श्रीकृष्णले भने, “सात्यकि ! हामी किन सिपाहीका पछि लाग्ने ? एक छिनमा मृगलाई लखेट्दै सिपाहीहरू यतै आउँछन् ।” उनले अगाडि नदी देखाउँदै भने, “बहु नदीमा जल विहार गराँ, हुन्न ?”

श्रीकृष्णको प्रस्ताव बलरामले पनि माने । तिनै जना रथबाट ओर्लिएर जल विहार गर्न लागे । यस्तैमा साँझ पन्यो । सेनाहरू आउलान् र खाने, बस्ने प्रबन्ध गर्लान् भनेर बाटो हेदहिँदै रात छिप्पियो तर सेना आएनन् । मृग लखेट्दै गएका सेनाले बाक्लो झाडीमा चित्तल, घोरल र जरायोका बथान भेटे । उनीहरू छारिएर केही चित्तल, केही जरायो र घोरलका पछि लागे । अलमलिएर उनीहरू फर्क्न सकेनन् ।

रात छिप्पिसकेकाले नजिकैको इयाम्म परेको रुख देखाउँदै श्रीकृष्णले भने, “दाजु, सेना चाँडै फर्कलान् जस्तो छैन । अब बाटो हेरेर काम छैन, बहु रात कटाउन त्यो रुखमुनि बसौँ । सात्यकि तिमी के भन्दौ ?” बलराम र सात्यकि दुवैले श्रीकृष्णको भनाइ माने । तिनै जना रुखमुनि बसे ।

भोक र जल विहारको थकाइले उनीहरू व्याकुल थिए । खानेकुरा थिएन । निद्राले पनि झपझप हुन लागेका थिए । यस्तैमा श्रीकृष्णले भने, “हामी रातको समयमा निर्जन वनमा छौँ । जड्गली हिंसक जन्तुले हामीलाई आक्रमण गर्न सक्छन् । यहाँ राक्षसहरू पनि घुम्छन् रे ! तिनीहरूले पनि दुःख दिन सक्छन् । त्यसैले राति पालैपालो एक जना जागै बसौँ । कसो दाइ ? मेरो भनाइ कस्तो लाग्छ ?” श्रीकृष्णको भनाइ बुद्धिमानीपूर्ण भएकाले दुवैले सहमति जनाए । रातको पहिलो प्रहर सात्यकि, दोस्रो प्रहर बलराम र तेस्रो प्रहरमा श्रीकृष्ण पाले बस्ने निधो भयो ।

श्रीकृष्ण र बलराम रुखको फेदमा ढुङ्गो सिरान लगाएर सुते । दुवै सुल्नासाथ भुसुकै निदाए । सात्यकि हातमा धनुष र बाण लिएर जागै बसे । जुन टहटह लागेको थियो । अकस्मात् नदीको पानीमा छप्ल्याडछुप्लुड आवाज आएकाले सात्यकिले त्यतै आँखा लगाए । ऐटा सानो फुच्चे राक्षस आउँदै गरेको उनले देखे । राक्षस बाउन्न अड्गुल जतिको पुढके थियो । राक्षस कालो अनुहार, जड्गड्डु कपाल र बाहिर निस्केका दाराले डरलागदो देखिन्थ्यो । राक्षसले सरासर आएर बलराम र श्रीकृष्णलाई उठाउन खोज्यो ।

वन विहार : वनमा गर्ने भ्रमण

निर्जन : सुनसान, मान्छे नभएको

जल विहार : पौडी खेल्ने काम

बुद्धिमानीपूर्ण : बुद्धिले भरिएको, बुद्धियुक्त

रात छिप्पिनु : रात बढ्दै जानु

प्रहर : करिब तिन घण्टाको समय

व्याकुल : भोक र थकाइले दुःखी

सात्यकिले रिसाएर गजैदै राक्षसलाई ठेलेर लडाए । लडनासाथ राक्षस अलि ठुलो भयो । उसले सात्यकिलाई एक मुक्का हान्यो । सात्यकि भन् के कम ? उनले रिसाएर दुई मुक्का दिए । मुक्का खानासाथ राक्षस भन् अजङ्गको देखियो । उसले सात्यकिलाई मुक्कैमुक्काले बजायो । सात्यकिलाई भन् रिस उठ्यो । उनले राक्षसको कपाल च्याप्प समातेर भुइँमा पछारे । अचम्म ! भुइँमा पछारिएको राक्षस त भन् भीमकाय भयो । उसले सात्यकिलाई कहिले मुझ्कीले कहिले लात्तीले हान्न थाल्यो । दुवैको धमासान चल्दाचल्दै सात्यकि गलेर लोथ भए । उनी उठ्नै सकेनन् । यस्तैमा राक्षस अलप भयो । पहिलो प्रहर बितेकाले सात्यकि सुते ।

बलराम उठेर आँखा मिच्छै पाले बसे । एक छिनमा उही घटना दोहोरियो । बाउन्ने राक्षसले मस्त निदाएका श्रीकृष्ण र सात्यकिलाई उठाउन खोज्यो । बलरामले यत्रो फुच्चेको दुस्साहस भन्दै रिसाएर एक हातले च्याप्प समाते । उनले राक्षसलाई आकाशतिर फुत्त फ्याँके । फुच्चे राक्षस पुल्टुड बाजी गर्दै पछारियो ।

अजङ्ग :	विशाल काय, ठुलो शरीरको	अलप हुनु :	हराउनु, अदृश्य हुनु, विलाउनु
भीमकाय :	अत्यन्त ठुलो, डरलागदो	बाउन्ने :	बाउन्ने अद्भुत उचाइको, धेरै पुङ्को
धमासान :	डरलागदो	दुस्साहस :	अनुचित साहस, व्यर्थको चेष्टा
लोथ हुनु :	गलेर लखतरान पर्नु	पुल्टुड बाजी :	पल्टौंदै लड्ने

तिन बलद्याङ्ग लड़ा ऊ पहिलेभन्दा दोब्वर अगलो, मोटो र बलियो भएको थियो । उसले सोझै बलरामलाई आएर धकेल्यो । बलराम खुब रिसाए । उनले राक्षसलाई जुरुक्क उचालेर फेरि आकाशतिर फूँयाँके । झन्नै एक बाँसमाथि उछिटिएको राक्षस भुइँमा खस्दा पहाड जत्रै भयो । उसले सात्यकिलाई भैं बलरामलाई पिटनुसम्म पिट्यो । सात्यकि भैं बलराम पनि घायल भए । उनी जति रिसाएर राक्षसमाथि प्रहार गर्थे, राक्षस झन्झन् भीमकाय हुन्थ्यो र उनीमाथि जाइ लाग्थ्यो । थकित बलराम के गर्ने भनेर सोचमा ढुवे । उनी चुपचाप हुनासाथ राक्षस पनि चुपचाप नदी पारितिर लाग्यो । घायल र थकित बलराम श्रीकृष्णलाई उठाएर केही नबोली डुग्गडु लडे र भुसुकै निदाए । श्रीकृष्ण पाले बसेपछि पनि राक्षस आयो । उसले सात्यकि र बलरामलाई उठाउन खोज्यो । श्रीकृष्णले रिसाएर एक पटक हेर्दा राक्षस अलि ठुलो भयो । उनले यो राक्षस रिसाउँदा बढेर शक्तिशाली हुन्छ भन्ने थाहा पाइहाले । त्यसैले उनले भने, “राक्षस, मेरा साथी निदाएका छन् । तिमी जस्तो असल व्यक्तिले निदाएको मानिसलाई उठाउनु उचित छैन ।” राक्षस किन टेर्थ्यो । उसले श्रीकृष्णलाई ठेलेर लडायो । श्रीकृष्णले उठेर नरिसाई भने, “राक्षस भाइ, तिमी त धेरै बलिया रहेछौ । म तिमी जस्तो शक्तिशाली छैन ।” राक्षस श्रीकृष्णलाई रिस उठाउन खोज्यो । श्रीकृष्ण भने हाँस्तै उसको तारिफ गर्थे । तारिफ गर्न थालेपछि राक्षसको आकार घट्टै गयो तर पनि ऊ आक्रमण गर्न खोज्यो । श्रीकृष्ण भने उसले गरेका काम र उसको खुब प्रशंसा गर्थे । यस्तैमा राक्षसको आकार घटेर खेलौना जत्रै भयो । श्रीकृष्णले त्यसलाई च्याप्प समातेर हत्केलामा राह्दै भने, “राक्षस भाइ, म तिमीलाई साथी बनाएर आफैसँग राख्नु ल ।” राक्षस बोलेन । श्रीकृष्णले त्यसलाई धोतीको छेउमा बाँधेर राख्ये ।

पूर्वी आकाश अलि अलि उज्ज्यालो देखियो । विहान भएकाले चरा चिरबिराउन लागे । सात्यकि र बलराम उठे । दुवैका शरीरभरि घाउ नै घाउ थिए । श्रीकृष्णले भने, “होइन दाइ, के भयो ? किन शरीरभरि घाउ ?” उनले सात्यकिलाई पनि त्यसरी नै सोधे । दुवैले राति फुच्चे राक्षस आएर भीमकाय भई आक्रमण गरेको कुरा सुनाए । यस्तैमा श्रीकृष्णले धोतीको छेउको गाँठो फुकाएर एउटा आकृति निकाले । त्यो रातमा उनीहरूलाई झम्टने राक्षस थियो । त्यो त्यति सानो देख्दा सात्यकि र बलराम छाक्क परे । बलरामले श्रीकृष्णलाई भने, “श्रीकृष्ण, यो त्यंही राक्षस हो जो मसँगको भिडन्तमा बढौ बढौ पहाड जत्रै भएको थियो । यसले मलाई मुक्केमुक्काले हानेको थियो तर तिमीले यसलाई कसरी यति सानो पारेर धोतीको छेउमा बाँध्यौ हैं ?”

श्रीकृष्णले भने, “दाइ, यसले तपाईंहरूलाई उठाउन खोज्यो । मैले रिसाएर हेनसाथ यो अलि ठुलो देखियो । यसपछि मैले यसलाई नरिसाई निदाएको मानिसलाई बिउँझाउनुहुन्न भनी सम्भाएँ । यसले मलाई झम्टन खोज्दा उल्टै प्रशंसा गरेँ, रिसाएर गाली गरिनँ । यो राक्षस रिसाउँदा शक्तिशाली हुन्छ भन्ने मैले पहिले नै थाहा पाएको थिएँ । त्यसैले मैले मनमा रिसलाई आउन दिइनँ ।

जाइ लाग्नु : आक्रमण गर्नु

यो राक्षस भने मलाई रिस उठाउन अनेक उपाय गर्थ्यों। म उसको प्रशंसा गरेर उसको प्रयास विफल पारिदिन्यैँ। यसो गर्दागर्दै यो राक्षस पहिलेभन्दा भन् सानो हुँदै गयो। अन्तिममा यत्रो भएपछि भाग्न खोज्दा मैले फकाएर समातैँ र तपाईंहरूलाई देखाउन धोतीको छेउमा बाँधेर राखैँ।”

श्रीकृष्णका कुरा सुनेर बलराम र सात्यकि जिल्ल परे। राक्षस श्रीकृष्णका हत्केलाबाट हाम फालेर भाग्यो।

अभ्यास

१. उत्तर भन :

- (क) बलराम, श्रीकृष्ण र सात्यकि किन जडगलतफ गएका हुन्?
- (ख) पहिलो, दोस्रो र तेस्रो प्रहरमा को को पाले बसे?
- (ग) बलरामसँगको लडाईमा राक्षस कत्रो भयो?
- (घ) श्रीकृष्ण राक्षससँग लडे कि लडेनन्?
- (ङ) श्रीकृष्णले राक्षसलाई कहाँ राखे?

२. कसले कसलाई भनेको हो? लेख :

- (क) बरु नदीमा जल विहार गराँ, हुन्?
- (अ) सात्यकिले श्रीकृष्णलाई
- (आ) श्रीकृष्णले बलरामलाई
- (इ) श्रीकृष्णले सात्यकिलाई
- (ख) अब बाटो हेरेर काम छैन, बरु रात कटाउन त्यो रुखमुनि बसाँ।
- (अ) बलरामले सात्यकि र श्रीकृष्णलाई
- (आ) श्रीकृष्णले बलराम र सात्यकिलाई
- (इ) बलराम र सात्यकिले श्रीकृष्णलाई
- (ग) म तिमीलाई साथी बनाएर आफैसँग राख्दू ल।
- (अ) श्रीकृष्णले राक्षसलाई (आ) राक्षसले श्रीकृष्णलाई
- (इ) श्रीकृष्णले सात्यकि र बलरामलाई

(घ) तिमीले यसलाई कसरी यति सानो पारेर धोतीको छेउमा बाँध्यौ हँ ?

(अ) सात्यकिले श्रीकृष्णलाई

(आ) बलरामले श्रीकृष्णलाई

(इ) श्रीकृष्णले बलरामलाई

३. उत्तर लेख :

(क) किन श्रीकृष्ण, बलराम र सात्यकि सेनाका पछि लगेनन् ?

(ख) तिनै जनाले रातमा पालैपालो जागा बस्ने निधो किन गरे ?

(ग) फुच्चे राक्षस कसरी भीमकाय बन्यो ?

(घ) श्रीकृष्णले कसरी फुच्चे राक्षसलाई खेलौना मानिस जत्रो बनाए ?

(ड) राक्षस के गर्दा बद्दो र के गर्दा घट्दो रहेछ ?

(च) यस कथाबाट के शिक्षा पाइन्छ ?

४. राक्षस बढेर भीमकाय हुनुको कारण र घटेर खेलौना जत्रो हुनुको कारणबारे छ सात वाक्यमा व्याख्या गर ।

५. यस कथाका मुख्य मुख्य घटना कापीमा टिपेर कक्षामा सुनाऊ ।

शब्द भण्डार

६. तल्लो हरफका उही अर्थ हुने शब्दसँग जोडा भिलाई कापीमा लेख :

सिपाही सहमति डरलाग्दो अचम्म धायल प्रशंसा

भयझकर आश्चर्य धाइते सेना तारिफ समर्थन

७. तल्लो हरफका उल्टो अर्थ हुने शब्दसँग जोडा भिलाई कापीमा लेख :

प्रशंसा भीमकाय विफल बाक्लो सहमति

पातलो असहमति निन्दा सानो सफल

८. छप्पाडछप्पुड, च्याप्प जस्ता अरू तिन तिन अनुकरणात्मक शब्द साथीहरूसँग छलफल गरेर लेख ।

उच्चारण र हिज्जे

९. कक्षामा माथिको पाठ पालैपालो पढेर साथीलाई सुनाऊ ।

१०. तलका शब्द ठिकसँग उच्चारण गर र कापीमा लेख :

हिंसक, राक्षस, जड्ग्रद्ड, अजड्ग, पुलटुड वाजी, बल्ड्याड, डड्ग्रद्ड, बुद्धिमानीपूर्ण, शक्तिशाली, अड्गुल, प्रहार, प्रहर, आक्रमण

११. टहटह, भीमकाय जस्ता अजन्त उच्चारण हुने र छप्ल्याडछुप्ल्ड, अनुहार जस्ता अजन्त लेखिए पनि हलन्त उच्चारण हुने पाँच पाँच शब्द पाठबाट खोज ।

१२. पाठबाट जड्गल, मुड्की जस्ता बिचमा खुट्टा काटेका शब्द खोजेर गुरुलाई देखाउ ।

१३. पाठको चौथो अनुच्छेद राम्रा अक्षरमा कापीमा सार ।

१४. मृग, श्रीकृष्ण जस्ता 'ऋ' लागेका अरू पाँच शब्द कक्षामा छलफल गरेर लेख ।

कार्यमूलक व्याकरण

१५. तलका वाक्यलाई उदाहरणमा देखाए भैं अज्ञात र अभ्यस्त पक्षमा परिवर्तन गर :

सात्यकिले रिसाएर गजै राक्षसलाई ठेलेर लडाए । लड्नासाथ राक्षस अलि ठुलो भयो । उसले सात्यकिलाई मुक्का हान्यो । सात्यकिले रिसाएर दुई मुक्का दिए । मुक्का खानासाथ राक्षस भन् अजड्गको देखियो । उसले सात्यकिलाई मुक्कैमुक्काले बजायो । सात्यकिले रिसाएर गजै र राक्षसलाई ठेलेर लडाए ।

उदाहरण १. सात्यकिले रिसाएर गजै राक्षसलाई ठेलेर लडाएछन् ।

उदाहरण २. सात्यकिले रिसाएर गजै राक्षसलाई ठेलेर लडाउँथे ।

१६. तलका वाक्यलाई सामान्य भविष्यत् कालमा परिवर्तन गर :

श्रीकृष्ण पाले बसेपछि पनि राक्षस आयो । उसले सात्यकि र बलरामलाई उठाउन खोल्यो । श्रीकृष्णले रिसाएर हेर्दा राक्षस अलि ठुलो देखियो । रिसाउँदा राक्षस शक्तिशाली हुने कुरा श्रीकृष्णले थाहा पाए ।

१७. तलका वाक्यमा आएको 'म' को स्थानमा 'तपाइँ' राखी वाक्य परिवर्तन गर :

मैले निदाएको मानिसलाई बिउँभाउनुहुन्न भनी राक्षसलाई सम्झाएँ । राक्षसले मलाई झम्टन खोज्दा उल्टै प्रशंसा गरेँ । मैले रिसाएर गाली गरिनँ । मैले यो राक्षस रिसाउँदा शक्तिशाली हुन्छ भन्ने थाहा पाएको थिएँ । त्यसैले मैले मनमा रिसलाई आउनै दिइनँ ।

सिर्जनात्मक अभ्यास

१८. आफूले जानेको कुनै कथा कक्षामा सुनाउ ।

१९. पाठको चित्रको वर्णन गर ।

मिति - २०७०/०१/०२

श्रीमान् प्रधानाध्यापक,
खुम्जुङ माध्यमिक विद्यालय
खुम्जुङ, सोलुखुम्बु ।

विषय : सिफारिस गरिएने बारेमा ।

महोदय,

सोलुखुम्बु जिल्लाव्यापी अन्तरविद्यालय छात्रा खेलकुद प्रतियोगिता आगामी महिना हुँदै रहेछ । हामीले सो प्रतियोगिता सम्बन्धी जानकारी पायौं । प्रतियोगितामा विभिन्न खेलहरू समावेश गरिएका रहेछन् । तीमध्ये भलिबल खेल पनि रहेछ । गत महिना हास्रो विद्यालयमा भिन्न भिन्न कक्षाका छात्राहरूका बिचमा भलिबल प्रतियोगिता भएको थियो । सो प्रतियोगितामा हास्रो समूह रास्रो खेल प्रदर्शन गरेर प्रतिस्पर्धामा आएको थियो । रास्रो खेलकै कारणले हास्रो कक्षाको समूह प्रथम भएको कुरा यहाँलाई अबगत नै छ । जिल्लाव्यापी प्रतियोगितामा पनि त्यही समूहले विद्यालयका तर्फबाट खेल पाए हास्रो जित हुने विश्वास रहेकी छ । त्यसैले उक्त प्रतियोगितात्मक भलिबल खेलमा हास्रो कक्षाको छात्रा समूहलाई पठाउन सिफारिसका लागि सादर अनुरोध गर्दछौं ।

आज्ञाकारी

कक्षा सातका सम्पूर्ण विद्यार्थीहरू

जिल्लाव्यापी	: जिल्लाभरका	प्रतियोगितात्मक	: प्रतियोगिताका लागि
अन्तरविद्यालय	: विद्यालयहरूका बिचको		तयार गरिएको
प्रतियोगिता	: अको प्रकार सँग जितका लागि सिफारिस		: स्वीकृतिका लागि
	गरिने होडबाजी		गरिने अनुरोध
प्रतिस्पर्धा	: कुनै क्षमताको काममा सादर		: आदरपूर्वक
	उछिन्ने होड		

१. उत्तर भन :

- (क) यो निवेदन कसले कसलाई लेखेको हो ?
- (ख) निवेदनमा के कुराको माग गरिएको छ ?
- (ग) निवेदकहरूले मागको आधार के पेस गरेका छन् ?
- (घ) विद्यालयले खेल खेलउँदा हुने फाईदा के होला ?
- (ड) विद्यालयहरूले खेलकुद प्रतियोगिता किन सञ्चालन गरेका होलान् ?

२. तलको निवेदनको ढाँचा हेर र माथिको निवेदनसँग रुजु गर :

सिति: २०...../...../.....

सम्बोधन र पद				
कार्यालयको नाम र ठेगाना				
विषय:				
प्रशस्ति				
पेटबोली (निवेदनको व्यहोरा)	<table border="1"> <tr> <td>सम्बन्ध जापन</td> </tr> <tr> <td>निवेदकको नाम</td> </tr> <tr> <td>ठेगाना</td> </tr> </table>	सम्बन्ध जापन	निवेदकको नाम	ठेगाना
सम्बन्ध जापन				
निवेदकको नाम				
ठेगाना				

३. तलका विषयमा निवेदन लेख :

- (क) आफू गरिब र प्रतिभाशाली भएको व्यहोरा अनुरोध गरेर विद्यालयबाट दिइने गरिब तथा जेहेनदार छात्रवृत्ति पाउन अनुरोध गरी प्रधानाध्यापकलाई निवेदन लेख ।
- (ख) खेलकुद सप्ताहमा आफुलाई मन परेको खेलमा भाग लिन खेलकुद शिक्षकलाई सम्बोधन गरेर निवेदन लेख ।

शब्द भण्डार

४. जिल्ला + व्यापी = जिल्लाव्यापी र प्रति + स्पर्धा = प्रतिस्पर्धा जस्तै तलका शब्दमा
व्यापी र प्रति जोडेर शब्द बनाउँ :

(क) सप्ताह, देश, उपत्यका, विद्यालय (ख) लिपि, शत्रु, निधि, दिन

५. तलका शब्दको विपरीतार्थी शब्द लेख :

महिला, जित, प्रथम, छात्रा, विश्वास

६. अर्थ खुल्ने गरी वाक्यमा प्रयोग गर :

सिफारिस, प्रतियोगिता, समावेश, प्रतिस्पर्धा

उच्चारण र हिज्जे

७. कक्षामा पाठको निवेदन पढ्नेर साथीहरूलाई सुनाउँ ।

८. ठिकसँग उच्चारण गर र कापीमा सार :

जिल्लाव्यापी, प्रतियोगिता, प्रदर्शन, प्रतियोगितात्मक

९. पाठको चिठी राम्रा अक्षर बनाएर कापीमा सार ।

कार्यमूलक व्याकरण

१०. भएको थियो, आएको थियो जस्ता पूर्ण पक्षका क्रियापदहरू प्रयोग गरेर तिमीले
देखेको कुनै खेलको वर्णन गर ।

सिर्जनात्मक अभ्यास

११. तिम्रो विद्यालयमा सुधार नगरी नहुने कुरा के के छन् ? विचार गर र ती
कुराको सुधारका लागि प्रधानाध्यापकलाई निवेदन लेख ।

- विष्णुराज कुसम

मानिस जन्मन्धन्, मर्घन्, संसारखाट हराउँछन् । कोही मरेर पनि अमर हुन्छन् । यस्तालाई युगपुरुष भनिन्छ । युगपुरुषले समाजलाई नयाँ दिशामा ढोन्याएका हुन्छन् । यस्ता मानिस एक शताब्दीमा थोरै मात्र हुन्छन् ।

आबाल ब्रह्मचारी षडानन्द यस्तै युगपुरुष थिए । उनलाई बालागुरु र गुरु महाराज पनि भनिन्छ । उनका सन्तान थिएनन् तर उनलाई कैयौं मानिसहरूले श्रद्धाले सम्भिन्नन् । उनको जन्म जयन्ती वर्सेनि मनाइन्छ ।

भोजपुर जिल्लाको उत्तरी भेगमा दिङ्गला भन्ने रमणीय ठाउँ छ । त्यहाँ बाहुन, क्षेत्री, राई, तामाङ, नेवार आदिको बसोबास छ । त्यसै ठाउँमा गढीगाउँ भन्ने मन मोहक गाउँ छ । त्यहीं विक्रम संवत् १८९२ मझसिर महिनाको विवाह पञ्चमीका दिन षडानन्दको जन्म भएको थियो । उनका पिताको नाम लक्ष्मीनारायण तथा माताको नाम रुक्मणीदेवी हो । उनी चार दाजु र तिन दिदीका भाइ थिए । उनी आमाको पेटमै छँदा उनका पिताको निधन भयो । त्यसैले उनी गर्भे टुहुरा थिए ।

षडानन्द दुधे बालक छँदा नै उनकी आमा रुक्मणी विरामी भएर थला परिछ्न । षडानन्दलाई बाचाउन हम्मे भएछ । आमाको मन आतितएछ । उनले बोधनकी आमालाई बोलाएर आफू निको नहुन्नेल षडानन्दलाई दुध खुवाउन लगाइछन् ।

आठ वर्षको उमेरमा षडानन्दको ब्रतबन्ध भएको थियो । ब्रतबन्धपछि अन्त गएर विद्याध्ययन गर्नुपर्दै भन्ने त्यतिखेरको मान्यता थियो । त्यसैले उनी पनि तीर्थयात्रीहरूका पछि लागेर अध्ययनका लागि जनकपुर पुगे । त्यहाँ उनले संस्कृतको साधारण अध्ययन गरे । अध्ययनको प्रबल आकाङ्क्षाले उनी जनकपुरमा मात्र सीमित रहेनन् ।

युगपुरुष	: लामो समयावधिमा समाजलाई प्रभावित पार्ने महान् व्यक्तित्व
दिशा	: मार्ग, बाटो
शताब्दी	: सय वर्षको समय
जन्म जयन्ती	: संस्था वा मृत व्यक्तिको जन्म दिनमा मनाइने उत्सव
गर्भे टुहुरो	: आमाको गर्भमा रहेको टुहुरो
आकाङ्क्षा	: इच्छा, चाहना

षडानन्द बनारस गए । त्यहाँ उनले संस्कृत व्याकरण, कर्मकाण्ड, ज्योतिष आदि पढे । साथै गीता, वेद र उपनिषद्को पनि गहन अध्ययन गरे । साधुसन्तहरूको सङ्गत गरे । भारतका प्रमुख तीर्थहरूको भ्रमण गरे । यसरी उनी विद्वान् र ज्ञानी बने ।

विद्याध्ययनपछि षडानन्द नेपालको राजधानी काठमाडौं आए । काठमाडौंमा उनले कहिले गोकर्ण, कहिले पचलीघाट र कहिले पशुपति क्षेत्रमा वसर गायत्रीको उपासना गरे । उनले चौबिस पटक गायत्री पुरश्चरण गरेका थिए । देवघाट हुँदै पोखराको सेती किनारमा गएर योग साधना गरे । यसरी उनले गायत्री उपासना र योग साधनाबाट सिद्धि प्राप्त गरे । षडानन्दले वि.सं. १९३२ चैत्र शुक्ल राम नवमीमा दिछला भन्ज्याउँको कैलाशमा नम्बदेश्वर शिव मन्दिर निर्माण गरे । त्यसै वर्ष त्यहीं विद्यालय पनि स्थापना गरी पठन पाठन आरम्भ गरे । विद्यालयलाई उनले नै वि.सं. १९५५ मा भन्ज्याउँको समतल ठाउँमा सारे । यस सत्कार्यमा स्थानीय जनताको सक्रिय सहभागिता थियो । यो जनस्तरबाट सञ्चालित नेपालको पहिलो विद्यालय हो । यस विद्यालयमा वेद, व्याकरण, साहित्य, ज्योतिष आदिको अध्यापनका लागि छुट्टाछुट्टै कोठाको व्यवस्था थियो । विद्यार्थीका निमित्त छात्रावास भवन समेत निर्माण गरिएको थियो । त्यसै विद्यार्थी र शिक्षकका लागि घप अध्ययन गर्ने पुस्तकालयको पनि स्थापना गरिएको थियो । षडानन्दले त्यस विद्यालयमा सबै जातजातिले पढ्न पाउने बातावरणसमेत बनाए । विद्यालयमा छेत्री, राई, नेवार आदि जातिका विद्यार्थीले पनि पढ्न थाले । यसरी संस्कृत शिक्षा बाहुनको मात्र हो भन्ने दृष्टिकोणमा परिवर्तन आयो ।

व्याकरण	:	भाषाको बनोट अध्ययन गर्ने शास्त्र
कर्मकाण्ड	:	गृहस्थीहरूले गर्नुपर्ने धार्मिक कार्य
ज्योतिष	:	ग्रह नक्षत्रको शुभ अशुभ वर्णन गर्ने शास्त्र
गीता	:	महाभारतको युद्धमा कृष्णले अर्जुनलाई दिएको उपदेश
वेद	:	आर्यहरूको प्राचीन ग्रन्थ
उपनिषद्	:	वेदको व्याख्या गरिएको ग्रन्थ
गायत्री	:	बिहान बेलुका जपिने वेदको प्रसिद्ध मन्त्र, वेदको मन्त्रकी देवी
गायत्री पुरश्चरण	:	चौबिस लाख पटक गायत्री मन्त्र जप्ने काम
योग साधना	:	शरीर र मनलाई तन्तुरस्त राख्न एवम् श्वास प्रश्वासलाई अधीनमा राख्न उपयोगी एक प्रकारको अभ्यास
गायत्री उपासना	:	गायत्री मन्त्र जपेर गरिने ध्यान
सिद्धि	:	योग साधना वा तपस्याबाट प्राप्त हुने अलौकिक शक्ति
वातावरण	:	ऋग्या, पर्वास्याति
दृष्टिकोण	:	दृष्टिकोण
नेपाली कक्षा	३	

त्यस विद्यालयमा नेपालको पश्चिममा प्युठान, गुल्मी, नुवाकोटदेखि पूर्वमा इलामसम्मका विद्यार्थीहरू थिए । त्यसैगरी नेपाल बाहिरबाट भुटान तथा भारतको सिक्किम र आसामसम्मका विद्यार्थीहरू पढन आउँथे । विद्यालयमा कसैलाई गर्ने यो विषय पढनुपर्छ भनिन्दैनय्यो । तत्कालीन आवश्यकताअनुसार जो जे पढन चाहन्छ, त्यही विद्या पढने व्यवस्था मिलाइएको थियो ।

विद्यालय सञ्चालन भएपछि षडानन्दले मन्दिरहरू पनि बनाए । उनले षडेश्वर शिवलिङ्ग र सीतारामको मूर्ति स्थापना गरे । स्थानीय व्यक्तिहरूको सहयोगमा अरू मठ मन्दिरहरू पनि निर्माण गराए । भित्री र बाहिरी बगैँचा बनाए । तेलिया इँटको पर्खालले घेरी करिब दस रोपनी जमिनमा भित्री बगैँचा लगाए । बगैँचामा अनेक जातिका बोट बिस्ता रोपेर सुन्दर फुलबारी बनाए । जमिनमा नाला खनेर पानी ल्याई सीता कुण्ड, पार्वती कुण्ड र हनुमान् कुण्ड बनाए । राम धारा र लक्ष्मण धारा निर्माण गरे । पुराण मण्डप, होम कुण्ड, धर्मशाला र पाटीपौवा बनाए । साथै मन्दिर र विद्यालय आउजाउ गर्न ढुङ्गा छापेको फराकिलो बाटो पनि बनाए ।

बालागुरुले मन्दिरहरूमा नित्य पूजाको व्यवस्था मिलाए । धार्मिक पर्वहरूमा विशेष पूजाका साथै चौमासा पुराणको व्यवस्था गरे । राम नवमी तथा बाला चतुर्दशीमा मेला लाग्ने परम्परा बसाए । यसरी दिल्ला त्यस क्षेत्रको मात्र नभएर टाढा टाढासम्मको शैक्षिक, धार्मिक तथा व्यापारिक केन्द्र बन्यो ।

षडानन्दले दाताहरूबाट जग्गा प्राप्त गरे । साथै आफ्नो तर्फबाट समेत जग्गा खरिद गरी षडानन्द सीताराम गुठीको स्थापना गरे । त्यसबाट उनले पाठशाला र पूजापर्वको खर्चको प्रबन्ध मिलाए । विद्यार्थीहरूलाई छात्रवृत्ति दिने व्यवस्था भयो । गुठीको व्यवस्थापनका सम्पूर्ण कुरा शिलालेख, ताम्रपत्र, धर्म पत्रिका आदिमा लेखिएको पाइन्छ ।

तेलिया इँट : तेल लगाए जस्तो चिल्लो इँट

पुराण मण्डप: पुराण भन्नका लागि तयार गरिएको मञ्च

होम कुण्ड : होम गर्न बनाइएको खाल्डो

धर्मशाला : यानुहरू बस्न बनाइएको घर

पाटीपौवा : बटुवाहरूका लागि बास र पानीको व्यवस्था भएको ठाउँ

चौमासा : आषाढ शुक्ल एकादशीदेखि कार्तिक शुक्ल एकादशीसम्मको चार महिनाको समय

गुठी : शैक्षिक, धार्मिक आदि गतिविधिको सञ्चालन र संवर्धनका लागि राखिएको घर, जग्गा वा अन्य सम्पत्ति

शिलालेख : ढुङ्गामा लेखिएको पुरानो सामग्री

ताम्रपत्र : तामाको पातामा खोपेर लेखिएको सामग्री

धर्म पत्रिका : गुठी सञ्चालन गर्ने नियम

षडानन्दले रुद्राक्ष र अन्य जातका रुख विश्वासमेत रोपी बनको संरक्षण, संवर्धन गरे । उनले लगाएको र जगेडा गरेको त्यस बनलाई अहिले पनि 'जगेडाको बन' भनिन्छ । यसरी उनले पर्यावरण जोगाउने काम पनि गरे । अहिले पनि त्यस क्षेत्रमा वार्षिक करोडौं रुपियाँको रुद्राक्षको व्यापार हुन्छ । यो पनि उनकै देन हो ।

पडानन्दले समाज सुधारका कामहरू पनि भए । उनले त्यस क्षेत्रमा सर्ताग्रभाका अन्य चाराण् देशमाट सतीप्रथा र दासप्रथा हटाउन तत्कालीन शासकलाई उनले सुझाव दिए । उनकै प्रयासले त्यस क्षेत्रमा छुबाछुत प्रथामा कमी आयो । उनले त्यस क्षेत्रको र देशकै शैक्षिक तथा सामाजिक उन्नतिका लागि अनुकरणीय काम गरे ।

विक्रम संवत् १९७३ ज्येष्ठ शुक्ल ऋयोदशीका दिन काठमाडौंको पचलीघाटमा उनी स्वर्गे भए । उनले स्थापना गरेको विद्यालय अहिले षडानन्द संस्कृत माध्यमिक विद्यालयका नाममा सञ्चालित छ । त्यहाँ षडानन्द उच्च माध्यमिक विद्यालय र षडानन्द बहुमुखी क्याम्पस पनि खुलेका छन् । उनलाई अहिलेसम्म पनि दिङ्लामा मात्र नभएर देश र विदेशमा समेत सम्झन्छन् । श्रद्धाले शिर झुकाउँछन् । उनका सालिकहरू निर्माण भएका छन् । अनेक संस्थाहरूले उनका कृति र कीर्तिलाई जोगाउने, फैलाउने काम गरिरहेका छन् । उनका नाममा राष्ट्रिय पुरस्कार र छावनीवृत्ति राखिएका छ । विद्वत्वृत्ति स्थापना गरिएको छ र उनको योगदानका बारेमा अध्ययन हुन थालेको छ ।

तत्कालीन नेपालमा शिक्षा र चेतनाको ज्यादै कमी थियो । देशमा राणा शासन थियो । राजधानी काठमाडौंमा नै साधारण जनताज्ञा लागि विद्यालय थिएनन् । राणा शासकलाई सहमत गराएर जनतालाई शिक्षित पार्न विद्यालय स्थापना गर्नु ठुलो चुनौतीको विषय थियो । षडानन्द त्यस्ता चुनौती पन्छाउन सफल भए । उनले पूर्वको विकट ठाउँ दिङ्लामा पाठशाला स्थापना मात्र गरेनन्, सबै जातका मानिसका लागि शिक्षाको होका खोले ।

रुद्रादा : जप्तमाला बनाउने फूल फल्ने एक प्रकारको बनस्पति

पर्यावरण : बातावरण

सतीप्रथा : पतिको लाससंगै जिउदै जलाइने चलन

दासप्रथा : मानिसलाई पशु जस्तै किनबेच गरेर दास बनाउने प्रथा

अनुकरणीय : नक्कल गर्न लायक

कृति : षडानन्दले निर्माण गरेका भौतिक संरचना र संस्था

राष्ट्रिय पुरस्कार : राष्ट्रो कामले राष्ट्रमा चिनिएको व्यक्तिलाई दिइने पुरस्कार, इनाम

विद्वत्वृत्ति : गुजाराका लागि विद्वान्लाई दिइने रकम वा सुविधा

राणा शासन : राणा हरूको एउटा परिवारले सञ्चालन गरेको शासन व्यवस्था

यसरी नेपालमा शिक्षा, संस्कृति र समाज सुधारका क्षेत्रमा षडानन्दको ठुलो योगदान रहेको छ । शून्यमा संरचना खडा गर्ने काम महापुरुषले मात्र गर्दछन् । हासी त्यसै महापुरुष र प्रेरक व्यक्तित्वका रूपमा षडानन्दलाई पाउँदूँ ।

महापुरुष : ठुला मानिस, पूज्य व्यक्तित्व

प्रेरक व्यक्तित्व : अरूलाई उत्साह वा प्रेरणा दिन सबने विशेष गुण वा क्षमता भएको व्यक्ति

अभ्यास

१. एक वाक्यमा उत्तर भन :

- (क) षडानन्दलाई किन युगपुरुष भनिएको हो ?
- (ख) उनको जन्म कहाँ र कहिले भएको थियो ?
- (ग) पढिसकेपछि षडानन्दले के गरे ?
- (घ) षडानन्दले विद्यालयको स्थापना कहिले र कहाँ गरे ?
- (ङ) षडानन्दले स्थापना गरेको विद्यालयको मुख्य विशेषता के थियो ?
- (च) गुठीको सञ्चालनको कुरा केमा लेखेको पाइन्छ ?
- (छ) षडानन्द कहिले र कहाँ स्वर्ग भए ?

२. जोडा मिलाऊ :

षडानन्द सीताराम गुठीको व्यवस्थापन

राष्ट्रिय पुरस्कारको स्थापना

पर्यावरणको संरक्षण

मेला

षडानन्दको कीर्ति फैलाउने काम

सिद्धि प्राप्ति

राम नवमी र बाला चतुर्दशी

षडानन्द संस्कृत माध्यमिक विद्यालय

गायत्री उपासना र योग साधना

धर्म पत्रिका

जनस्तरबाट स्थापित नेपालको पहिलो विद्यालय

जगेडाको बन

३. ठिक उत्तरमा ठिक चिनो (✓) लगाऊ :

(क) षडानन्दले गरेका समाज सेवाका कामहरूमध्ये मुख्य काम कुन हो ?

(अ) पर्यावरण संरक्षण

(आ) सतीप्रथाको अन्त्य

(इ) विद्यालयको स्थापना

(ई) मठ मन्दिरको निर्माण

(ख) त्यसबेला विद्यालय स्थापना गर्न मुख्य कठिनाइ के थियो ?

(अ) देशमा राणा शासन थियो ।

(आ) राणा शासकहरूबाट स्वीकृति लिन सजिलो थिएन ।

(इ) शिक्षा र चेतनाको कमी थियो ।

(ई) राजधानी काठमाडौंमा नै विद्यालय थिएन ।

४. सद्भित उत्तर लेख :

(क) दुधे बालक छँदा षडानन्दको जीवनमा घटेको घटना के थियो ?

(ख) षडानन्दले कहाँ कहाँ गएर के के पढे ?

(ग) षडानन्दको समयमा विद्यालय स्थापनाको कुरा किन चुनौतीपूर्ण थियो ?

(घ) षडानन्दले स्थापना गरेको विद्यालय कस्तो थियो ?

(ड) विद्यालय स्थापनाबाहेक षडानन्दले गरेका मुख्य काम के के हुन् ?

(च) षडानन्दका बारेमा के कस्ता कामहरू हुँदै छन् ?

५. आबाल ब्रह्मचारी षडानन्दले गरेका कामहरूको वर्णन गरी एक अनुच्छेदमा लेख ।

शब्द भण्डार

६. तलका शब्दको पर्यायवाची शब्द लेख :

निधन, मन, समतल, बगैँचा, बाटो, जँगा, प्रथा

७. तल विपरीतार्थी शब्दहरू छ्यासमिस पारेर राखिएका छन्, मिल्ने शब्द जोडी छानेर एकै ठाउँमा लेख :

खरिद, सक्रिय, उत्तरी, दुर्बल, दास, साँगुरो, बिक्री, दक्षिणी, प्रबल, फराकिलो, मालिक, निष्क्रिय

८. तलका शब्दको अर्थ भन :

अमर, गहन, अध्यापन, नित्य, केन्द्र, कीर्ति, शासक

९. सर्वभूत्वा मिले शब्द छानेर खाली ठाउँ भर :

(क) नेपालीहरू षडानन्दको जीवन कालमा राणाहरूबाट थिए।

(शासन, शासित, शासक)

(ख) समाजमा व्यक्तिहरू अत्यन्त थोरै हुन्छन्। (प्रेरित, प्रेरक, उत्प्रेरित)

(ग) दुइगामा लेखिएको लेखलाई भन्दछन्। (शिला, शिलालेख, शिलान्यास)

(घ) पहिले पहिले संस्थाहरूको दिगो सञ्चालनका लागि को व्यवस्था गरिएको हुन्यो। (जग्गा, गुठी, अक्षय कोष)

१०. अर्थ खुल्ने गरी बाक्यमा प्रयोग गर :

धर्मशाला, रुद्राक्ष, दृष्टिकोण, दासप्रथा, अनकन्टार, छुवाछुत, चुनौती

उच्चारण र हिज्जे

११. कक्षामा माथिको पाठ पालैपालो पढ र साथीले पढेको पनि सुन।

१२. ठिकसँग उच्चारण गर :

दृष्टिकोण, ताप्रपत्र, धर्म पत्रिका, रुद्राक्ष, पर्यावरण, व्यवस्थापन, धर्मशाला, राष्ट्रिय पुरस्कार, प्रेरक व्यक्तित्व; विद्याध्ययन, पुराण मण्डप, चतुर्दशी

१३. ठिक हिज्जे भएको शब्द छान :

विद्याध्ययन विद्याध्ययन विद्याध्ययन विद्याध्ययन

राष्ट्रिय राष्ट्रिय राष्ट्रिय रास्ट्रिय

अनुकरणीय अनुकरनीय अनुकरणीय अनुकरणीय

अन्कन्टार अनकन्टार अनकण्टार अनकन्टार

१४. पाठको दोसो अनुच्छेद शिक्षकबाट सुनीर लेख।

कार्यमूलक व्याकरण

१५. तल्लो हरफका नामसँग माथिल्लो हरफका विशेषणको जोडा मिलाई कापीमा लेख :

रमणीय	गर्भे	जहानियाँ	दुधे	सामाजिक	प्रबल
शासन	बालक	ठाउँ	आकाङ्क्षा	दुहरो	उन्नति

१६. तलका वाक्यलाई उदाहरणमा देखाए जसरी दुई किसिमले लेख :

उदाहरण : सामान्य पक्ष - रुकिमणी थला परिन् ।

अभ्यस्त पक्ष - रुकिमणी थला पर्थिन् ।

रुकिमणी विरामी भएर थला परिछ्न् । षडानन्दलाई बचाउन हम्मे भएछ् । आमाको मन आतिएछ् ।

सिर्जनात्मक अभ्यास

१७. तलका बुँदाका आधारमा छोटो जीवनी लेख :

नाम	:	तुलसीमेहर श्रेष्ठ
जन्म स्थान र मिति	:	ललितपुर, वि.सं. १९५३ पुस ७ गते
पिता र माता	:	कैलाशमेहर श्रेष्ठ र नानीथाँकु

... दस वर्षको उमेरमा आमाको निधन... घरमै साधारण शिक्षा... विभिन्न कामले भारतमा आउजाउ... आर्य समाजी दयानन्द सरस्वतीको छुवाछ्युत र कुरीति हटाउने विचारबाट प्रभावित... काठमाडौंमा मलाई गुठी भन्ने संस्था खोली कुरीतिको अन्त्यका लागि काम... चन्द्रशमशेरबाट बार वर्षका लागि देश निकाला... भारतमा शरण, बार वर्षपछि काठमाडौं फिर्ता... भारतमा रहेदा महात्मा गान्धीको विचार र व्यवहारबाट प्रभावित... व्यक्तिको सिप विकास गरी आत्म निर्भर बनाउने उद्देश्य... त्यसका लागि 'चर्खा प्रचारक महागुठी' को स्थापना... आफ्ना तर्फबाट २ सय थान चर्खा र कपास वितरण... महिलाहरूलाई कपडा बुन्ने तालिम... महिला आश्रम र गान्धी आदर्श स्कुल सञ्चालन... १९९० सालको भूकम्प पीडितहरूलाई सहयोग... २०३५ सालमा भारतीय रुपियाँ १,००,०००- को गान्धी पुरस्कारबाट सम्मानित... त्यस रकमबाट असहायहरूको उद्धारका लागि अक्षय कोषको स्थापना... २०३५ साल असोज १० गते निधन... कर्म नै पूजा र परिश्रम नै धर्म भन्ने शिक्षा उनले दिएका

किन यति फितलो औ सभ्य संसार हास्तो
परजन किन रास्ता, लाघु आफै नरास्तो ।
अब कति दिन उड्ने ? नवकली प्वाँख जोडी
तनमन त स्वदेशी वेशभुषा विदेशी ॥

पर पर किन रोदी ? खँजडी लाग्छ खोटो
गुनिउँ पनि हरायो मिर्झ को आज भोटो ?
धड धड धड डिस्को नाज्ज कल्ले सिकायो ।
रसमय घर पोल्यो औ खरानी बिकायो ॥

चहलपहल नौलो सभ्यताले बढायो
समय जति त खाने लाउनेमै बितायो ।
मन मगज छ खोक्रो बाहिरी भव्य बोक्रो
मलिन छ ऋषि वाणी धर्म संस्कार थोक्रो ॥

तरतर पसिनाले कोट निशुक्क पार
लुग लुग लुग काम्दा पातलो वस्त्रजाल ।
समयसित नहिँड्ने बन्धु पाखे गंवार
अब मनन गरौं है सभ्यताको कमाल ।

फितलो	: कमजोर, दुर्बल	खँजडी	: भजन कीर्तनमा बजाउने एक प्रकारको तालबाजा
सभ्य	: भद्र शिष्ट	खोटो	: खोट भएको, दोषी
परजन	: पराई मानिस, अन्य जन	डिस्को	: ढुलो आवाजको सङ्गीतमा नाच्नेटाउँ
रोदी	: गुरुङ जातिका ठिटाठिटीहारा गरिने नाचगान	रसमय	: रसैरसले भरिएको, रसिलो

बिकाउनु	: बेचाउनु
सभ्यता	: सभ्य व्यक्तिमा हुने गुण, भद्रता, शिष्टता
भव्य	: आकर्षक, सुन्दर
मलिन	: प्रकाश कम भएको, निस्तेज
ऋषि वाणी	: ऋषिका वचन, उपदेश
संस्कार	: परम्परा, शिक्षा आदिले पर्ने प्रभाव
वस्त्रजाल	: जालोका रूपमा रहेको पातलो कपडा
गँवार	: पाखे, असभ्य
कमाल	: चमत्कार, अद्भुत् काम

अध्यायसँग

१. 'सभ्यता' कविता लय हालेर पढ ।
२. छोटो उत्तर लेख :
 - (क) कवियत्रीले केलाई नक्कली प्वाँख भनेकी छिन् ?
 - (ख) नेपाली मनम गजलाई किन खोक्रो भनिएको हो ?
 - (ग) घर पोलेर स्वरानी बिकाउनु भनेको के हो ?
३. कविताको पहिलो श्लोकलाई वाक्यमा लेख ।
४. भाव विस्तार गर :

चहलपहल नौलो सभ्यताले बढायो
 समय जिति त खाने लाउनेमै बितायो ।
 मन मगज छ खोक्रो बाहिरी भव्य बोक्रो
 मलिन छ ऋषि वाणी धर्म संस्कार थोत्रो ॥
५. सभ्यता कविताको सन्देश के हो, पाँच वाक्यमा लेख ।

शब्द भण्डार

६. तलका शब्दको विपरीतार्थी शब्द लेख :

स्वदेशी, परपर, हरायो, थोत्रो, पातलो

७. तलका शब्दका दुई दुई ओटा पर्यायवाची शब्द खोज :

उदाहरण : संसार = विश्व, जगत्

संसार, घर, तन, नौलो, मराज, वस्त्र, समय

८. कोष्ठकका शब्दको विपरीतार्थी शब्द राखेर खाली ठाउँ भर :

(क) परदेशमा रहाँदा को सम्फना धेरै हुन्छ । (परजन)

(ख) बुझ्नेहरू बोक्रो फालेर लिन्छन् । (बोक्रो)

(ग) बजारमा सामानको मूल्य बढी छ । (नक्कली)

९. शब्द छानेर खाली ठाउँ भर :

(क) घरमा रास्तो पाएको व्यक्तिको व्यवहार शिष्ट हुन्छ ।
(संस्कृति, संस्कार, सन्देश)

(ख) आज तिम्रो अनुहार किन देखिन्छ ? (मैलो, मयल भरिएको, मलिन)

(ग) संवादमा उनको प्रस्तुति थियो । (आकर्षण, भव्य, सौन्दर्य)

१०. अर्थ खुल्ने गरी वाक्यमा प्रयोग गर :

रोदी, खैंजडी, खोटो, सभ्यता, कमाल

११. निश्चुक जस्तै तिन ओटा अनुकरणात्मक शब्द समिक्षाएर लेख ।

उच्चारण र हिज्जे

१२. ठिकसँग उच्चारण गर र कापीमा सार :

प्वाँख, खैंजडी, गुनिउँ, खोक्रो, भव्य, ऋषिवाणी, संस्कार, निश्चुक, वस्त्रजाल,

१३. कविताको दोस्रो श्लोके रास्ता अक्षरमा कापीमा सार ।

१४. पाठबाट 'ब' बोलेर 'ब' लेखिने, 'ब' बोलेर 'ब' लेखिने, 'ब' बोलेर 'ब' लेखिने शब्दहरू खोज ।

कार्यमूलक व्याकरण

१५. कविताका चारै श्लोकबाट सबै विशेषण शब्द टिप र कुनै तिन विशेषण शब्दलाई वाक्यमा प्रयोग गर ।
१६. 'सभ्य' बाट 'सभ्यता' बने जस्तै तलका शब्दमा 'ता' लगाएर नाम बनाउँ :
मित्र, शत्रु, दास, कवि, मूर्ख, विशेष, सुन्दर, नवीन

सिर्जनात्मक अभ्यास

१७. मिल्दा शब्दले कविताका हरफ पुरा गर :

समय, व्यर्थमा, भन्दू, धन, यदि, फेरी

टिक टिक टिक गर्दै बेला बताई

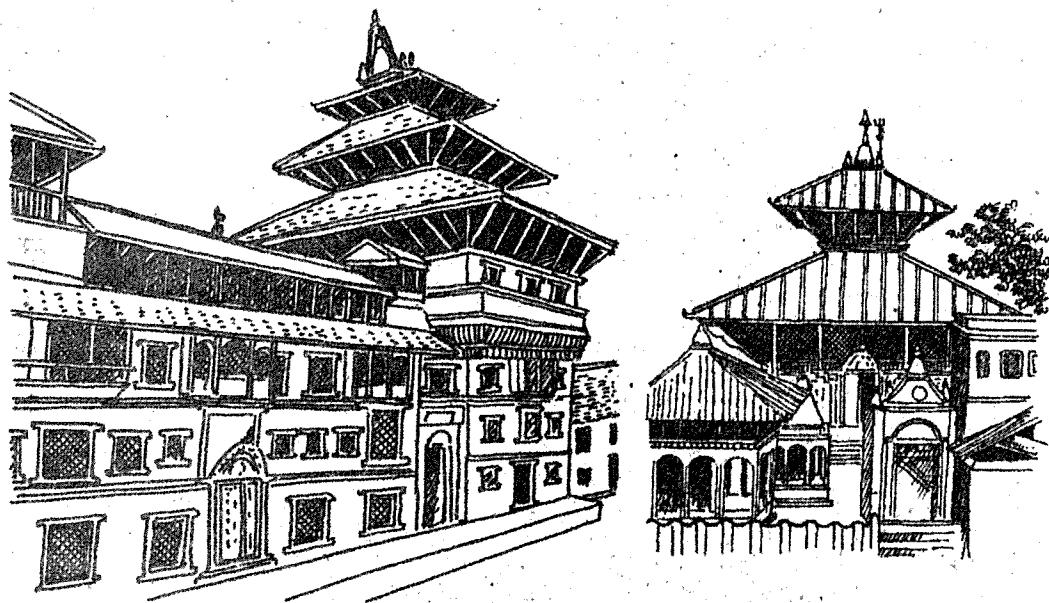
..... नगर कैचै नष्ट भई

समय गरेमा व्यर्थमा नष्ट ऐले

दिई पछि पाइने छैन कैले ॥

१८. आफ्नो संस्कृति सम्बन्धी शीर्षकमा कविता लेखी कक्षामा सुनाउ ।

- डा. जीवराज पोखरेल

मानिसलाई मुग्ध बनाउने कुनै पनि आकृतिलाई कला भन्दछन् । यो प्राकृतिक तथा मानव सिर्जित दुवै हुन्छ । फुलबारीमा फुलेको फुल प्राकृतिक कला हो । चित्रकारले बनाएको फुलको हेरूँ हेरूँ लाग्ने चित्र चाहिँ मानव सिर्जित कला हो । खोटाडको हलेसी गुफा प्राकृतिक कला हो भने त्यहाँको गुम्बा मानव सिर्जित कला हो । मानव सिर्जित चित्र, सङ्घीत, साहित्य, मूर्ति, भवन, देवालय, धरहरा आदि मानव सिर्जित कला हुन् । कलाका धेरै भेद छन् । तीमध्ये वास्तुकला पनि एक हो । घर, दरबार, धरहरा जस्तै देवालयहरू पनि वास्तुकलाका उदाहरण हुन् ।

नेपालमा सत्तल वा पगोडा, शिखर र गुम्बज शैलीका हिन्दु तथा बौद्ध देवालय छन् । त्यस्तै कलात्मक शैलीमा इस्लाम र इसाई देवालय पनि रहेका छन् । हिन्दु धार्मिक वास्तुकलामा मन्दिर नै धेरै छन् ।

मुग्ध : लद्ध परेको, मोहित

सिर्जित : सिर्जना गरेको

वास्तुकला : घर, दरबार, देवालय आदि निर्माण गर्ने सिप

सत्तल शैली : तलैतला छानो भएको मन्दिर निर्माण गर्ने शैली

शिखर शैली : छानो शिखर (पहाडको चुचुरो) जस्तै हुने मन्दिर बनाउने शैली

गुम्बज शैली : छानो अर्ध गोलाकार आकृतिको हुने मन्दिर निर्माणको शैली

बौद्ध वास्तुकलामा स्तूप, चैत्य, गुम्बा, विहार आदि छन् । त्यसैगरी इस्लाम धार्मिक वास्तुकलाअन्तर्गत मस्जिद र इसाई धर्मअन्तर्गत गिरजाधर रहेका छन् । यिनीहरू रहेको स्थान, निर्माण सामग्री, शैली आदिसे तिनको कलात्मक स्वरूप तयार हुन्छ । यसबाट हेरू हेरू लाग्ने सौन्दर्य प्रकट हुन्छ । नेपालका पुराना अधिकांश देवालयहरू दुझ्गा, इँट, माटो तथा काठले बनेका छन् । ती बहुमूल्य जुहारत, सुनचाँदी जस्ता अनमोल धातुले निर्माण भए जस्ता भन मोहक देखिन्छन् ।

मन्दिर दुझ्गा या इँट छापेको प्राढ्गण्डामा बनेको हुन्छ । मन्दिरसामु स्तम्भ र स्तम्भको टुप्पामा देवी देवताका बाहनको मूर्ति हुन्छ । प्रवेशद्वारसम्म पुन विभिन्न तहमा डबलीहरू बनाइएका हुन्छन् । माथिलो डबलीमा चारों खुट्किलाका दुवैतिर हात्ती, बाघ आदिका आकर्षक मूर्ति सजाइएका हुन्छन् । चारैतरबाट उठाइएको डबलीको बिचमा मन्दिर बनाइएको हुन्छ । मन्दिरको टुप्पामा आकर्षक गजुर हुन्छ । भुइँदेखि गजुरसम्मको यस्तो संरचनाले अनुपम सौन्दर्यको सिर्जना गरेको हुन्छ ।

सत्तल शैली नेपाली देवालय वास्तुकलाको मौलिक शैली मानिन्छ । यस शैलीको मन्दिरको छानो तलैतला भएको हुन्छ । त्यसैले करिपय मानिसहरू यस शैलीलाई तले शैली पनि भन्दछन् । मन्दिरको छानो सबैभन्दा तल फराकिलो हुन्छ र जति माथि गयो त्यसि सानो हुई जान्छ । सबैभन्दा माथि गजुर रहन्छ ।

यस शैलीका धेरैजसो मन्दिरहरू बगाकार, चतुर्भुजाकार तथा गोलाकार हुन्छन् । साथै अष्ट तथा षट्भुजात्मक पनि पाइन्छन् । मन्दिरमा काठका थाम, निदाल, भ्याल तथा ढोकामा कुँदिएका आकर्षक बुटाहरू हुन्छन् । छानाको सबैभन्दा तल काठको बुटादार पट्टी राखिएको हुन्छ ।

स्तूप	: अर्ध गोलाकार आकृतिमाथि प्रज्ञा चक्र १३ लोक जनाउने सिँडी, छत्र र गजुर हुने बौद्ध देवालय
चैत्य	: विभिन्न तहको चारपाटे जगमाथि दुझ्गामा बुद्धमूर्तिहरू कुँदिएको बौद्ध देवालय
गुम्बा	: लामा बुद्ध धर्मको देवालय
विहार	: चारैतर मन्दिरके सत्तल वा घर र बिचमा स्तूप, चैत्य वा मन्दिर भएको क्षेत्र
मस्जिद	: इस्लाम धर्म मान्नेहरूले ईश्वरको प्रार्थना गर्ने घर
गिरजाधर	: इसाई धर्म मान्नेहरूले ईश्वरको प्रार्थना गर्ने घर
जुहारत	: मोती, मणि आदि बहुमूल्य रत्न
अनमोल	: धेरै मूल्य पर्ने, दामी
मोहक	: मोहित वा मुग्ध पार्ने
प्राढ्गण्ड	: आँगन
स्तम्भ	: थाम
डबली	: अख्लो र फराकिलो चौतारो वा मञ्च
बगाकार	: लम्बाइ चौडाइ बराबर भएको आकार
चतुर्भुजाकार	: चौडाइभन्दा लम्बाइ बढी भएको आकार, आयताकार
षट्भुजात्मक	: छ भुजा (कुना)
नेपाली कक्षा	७

यसमा भुन्द्याइएका ससाना घन्टहरू हावा आउंदा भुल्छन् । घन्टबाट जिसको मधुर ध्वनिले सङ्गीतमय वातावरणको सिर्जना गर्छ । छानाको चारै कुनामा चरा आकारका एक एक मोहक आकृति राखिएका हुन्छन् । छानो थेग्न बनाइएका काठका ढुङ्डालहरूमा देवता, मानिस र जीवजन्मुका आकर्षक मूर्तिहरू कुँदिएका हुन्छन् । मन्दिरको छानो फिँगटी वा धातुका पताको हुन्छ ।

गजुरदेखि छानोसम्म धातुको सुन्दर पट्टी भारिएको हुन्छ । गजुरदेखि प्राङ्गणसम्म रहेका यी अवयवले समग्र मन्दिर एउटा सुन्दर कलाका रूपमा स्थापित हुन्छ । भक्तपुरको न्यातपोल र काठमाडौंको पशुपतिनाथको मन्दिर काष्ठकला र सत्तल शैलीका उत्कृष्ट नमुना हुन् ।

नेपालका कठिपय मन्दिर शिखर र गुम्बज शैलीमा पनि बनेका छन् । शिखर शैली पहाड जस्तै तल ठुलो अनि मास्तिर सानो हुँदै गजुरमा ढुङ्गाने शैली हो । पाटनको कृष्ण मन्दिर यस शैलीको बेजोड नमुना हो । एकाइस ओटा शिखर र गजुर भएको यो मन्दिर ढुङ्गाढुङ्गाले बनेको छ । कला पारखीहरू यसलाई ढुङ्गामा लेखिएको कविता पनि भन्छन् । त्यसैगरी गुम्बज शैलीमा गुम्बजको प्रभु भूमिका रहन्छ । गुम्बज अर्ध गोलाकार हुन्छ । गुम्बजको टुप्पामा गजुर रहन्छ । काठमाडौं त्रिपुरेश्वरको कालमोचन मन्दिर गुम्बज शैलीको राश्नो उदाहरण हो ।

स्तूप बौद्ध देवालय हो । यो अर्ध गोलाकार पृष्ठभूमिमा ठुलो आकारमा बनेको हुन्छ । स्तूपमा आठ दस मिटर अग्लो विशेष किसिमको गुम्बज संरचना निर्माण गरिएको हुन्छ । यसका वरिपरि प्रदक्षिणा गर्दा घुमाउने मानेहरू राखिएका हुन्छन् । यसका चारैतर खोपामा विभिन्न बुद्धका मूर्तिहरू स्थापना गरिएका हुन्छन् । स्तूप सामान्यतः सेतो रड्ले पोतिएको हुन्छ । गुम्बजमाथि केन्द्रमा प्रज्ञाचक्षुको आकृति रहेको हुन्छ । त्यसमाथि तेर लोकलाई दर्शाउने तलबाट माथि सानो हुँदै गएको धातुको श्रेणी हुन्छ । त्यसमाथि भल्लर भएको छन र छन्माथि पद्म (कमल) अनि त्यसमाथि सुन्दर गजुर रहन्छ । यिनै अवयवले स्तूपलाई कलात्मक स्वरूप प्रदान गरेका छन् । काठमाडौंको स्वयम्भू र बौद्धनाथ स्तूप वास्तुकलाका उत्कृष्ट नमुना हुन् ।

ढुङ्डाल	: पुराना घर मन्दिर आदिको छानो अड्याउन छुड्के पारेर राखिएको काठ वा फलाम
अवयव	: कुनै वस्तुको अड्गा, भाग वा अंश
न्यातपोल	: भक्तपुरमा रहेको नेपालको प्रसिद्ध पाँचतले मन्दिर
कला पारखी	: कलाको विशेषता पहिल्याउने, पारख गर्ने
पृष्ठभूमि	: कुनै वस्तु रहने मूल आधार
प्रदक्षिणा	: घुम्ने काम, परिक्रमा
माने	: 'उँ मणि पद्मे हुँ' लेखिएको घुमाउने वस्तु
प्रज्ञाचक्षु	: ज्ञानको आँखा
श्रेणी	: सिँडी
छन्न	: छाता

चैत्य पनि बौद्ध वास्तुकलामा पर्छ । यो दुइगाले मात्र बनेको र अलि सानो पनि हुन्छ । दुइगाबाट निर्मित चारपाटे जगमाथि चैत्यको संरचना खडा गरिएको हुन्छ । जगमाथि चारै पाटामा दुइगामा बुद्धका मूर्तिहरू कुँदिएका हुन्छन् । यसमाथिको भाग स्तूपकै आकृतिमा बनाइएको हुन्छ । सामान्यतः स्तूप, विहार आदिका वरिपरि चैत्यहरू निर्माण गरिएका हुन्छन् । चैत्य प्रस्तर कलाको उत्कृष्ट नमुना मानिन्छ ।

लामा बुद्ध धर्मको देवालय गुम्बा हो । गुम्बामा विभिन्न बुद्धको आराधना हुन्छ । गुम्बाको प्रवेशद्वारको माथि बिचमा धर्मचक्र सजाइएको हुन्छ । धर्मचक्रको दायाँ बायाँ एक आपसमा हेँ गरेका एक जोडी मृगका मूर्ति हुन्छन् । गुम्बाको मूलद्वारको दायाँ बायाँ भवचक्र र चारै दिशामा रहने देवताका रड्गीन चित्रहरू हुन्छन् । ढोकाको माथितिर कमलको चित्रमाथि भगवान् बुद्धको उपदेश र ज्ञानका प्रतीक पुस्तकका आकृतिहरू कुँदिएका हुन्छन् । मूलद्वारको चौकोसमा कलात्मक बुट्टाहरू हुन्छन् । गुम्बाभित्र भगवान् बुद्धको एउटा विशाल सुनौलो मूर्ति हुन्छ । सो मूर्तिको दायाँ बायाँ विभिन्न बुद्धका ससाना मूर्तिहरू राखिएका हुन्छन् । गुम्बाभित्रको भित्ताभरि बुद्धका चित्रहरू कोरिएका हुन्छन् । भक्तजनहरू गुम्बामा बुद्धको पूजा, दर्शन, प्रार्थना तथा ध्यान गर्दछन् । पहाड तथा हिमाली क्षेत्रमा गुम्बा देखन सकिन्छ । विभिन्न रडका ध्वजा पताकाले गुम्बालाई सजाइएको हुन्छ । तला तलाका छानाका छेउमा राखिएका ठुला ठुला मानेले गुम्बाको सौन्दर्य बढाएका हुन्छन् । काठमाडौंको बौद्धमा रहेको सेचेन गुम्बा यस वास्तुकलाको सुन्दर नमुना हो ।

मस्जिद इस्लाम देवालय हो । यसमा चुच्चा चापाकारका झाल तथा प्रवेशद्वार हुन्छन् । मस्जिदमा चारैतिर धरहरा आकारका अगला कलात्मक मिनारहरू हुन्छन् । मिनारको टुप्पो प्याज आकारको हुन्छ । हरेक मिनारको टुप्पामा चाँद र चम्किलो ताहा सजाइएको हुन्छ । मस्जिदको भित्र नमाज पढ्ने विशाल प्रार्थना स्थल हुन्छ । त्यहाँ बसेर भक्तजनहरू नमाज पढ्छन् । प्रवेशद्वार, मिनार आदिले मस्जिदलाई कलात्मक स्वरूप प्रदान गरेका हुन्छन् । काठमाडौंको घण्टाघर नजिकको कसिमी जामे मस्जिद नेपालमा धेरै प्रसिद्ध छ ।

प्रस्तर कला	: दुइगो कुँदने कला
धर्मचक्र	: धर्मको निरन्तरता देखाउने चक्र वा चिह्न
भवचक्र	: संसारमा प्राणीको जन्म मरणको कुरा देखाउने चक्र
चुच्चा चापाकार	: चुच्चो परेको अर्ध वृत्त
मिनार	: धरहरा आकारको कलापूर्ण संरचना
चाँद	: चन्द्रमा
नमाज	: इस्लाम धर्म मान्नेहरूले गर्ने प्रार्थना

गिर्जाघर इसाई देवालय हो। यसको प्रवेशद्वार अंडाकारका हो। बुद्धो निभुजाकारको हुन्दू। भित्रपट्टि एउटा मण्डप तथा दुवा देखक हुन्दू। यसी बसेर भक्तजनहरू प्रार्थना गर्दून्। मण्डपको भित्तामा इस्थित्स्तको आकारक आनेमा गाँधिएको हुन्दू। यसमां द्वारा अघि हुइयो आकारका सामग्रीले बनाइएकाले रमणीय देखिन्दू। बाहिर चूनाको विजमा जारापत्रे वा ऐली आकारको भित्तिर (टावर) हुन्दू। शिखरको झुप्पामा कल्प त गाँधिएको हुन्दू। यी अवयवको युनियन मध्येजनले गिर्जाघर कलात्मक देखिन्दू। पाखराकी रामधाटको गिर्जाघर साधारण भएर पनि सुन्दर छ।

नेपालमा धार्मिक वास्तुकलाको विशिष्ट स्थान छ। प्राचीन नेपाललाई मानिसभन्ना बढी मूर्ति र धरमन्दा बढी मन्दिर भएको देखा भनिन्दू। अहिले धेरै मन्दिरहरू र मन्दिर क्षेत्रका पाटीपौवाहरू मत्के बिंगोको अवस्थामा रीखिन्दून्। त्यसैले तिनको सरक्षण र सञ्चालन गर्नु हास्रो दायेत्व हो।

बुद्धो निभुजाकार : बुद्धो परेको निभुजको आकार
स्थापन : दुई वा दझमन्दा बढी तत्त्व मिल्ने काम

अध्यात्म

१. उत्तर भन्ने

- कला केलाई भन्दून्?
- हलेसीको गुफा र गुम्बा कस्ता कला हुन्?
- नेपालका पुराना देवालयहरू कैन कैन वस्तुबाट बनेका छन्?
- हिन्दु धार्मिक वास्तुकलामा के के पर्दून्?
- हिन्दु देवालयहरू कैन कैन जैनीमा बनेका छन्?
- बौद्ध देवालयमा के के पर्दून्?
- गुम्बा कैन धर्मको देवालय हो?
- इस्लाम धार्मिक देवालयनाई के भनिन्दू?
- इसाई धार्मिक देवालयको नाम के हो?

२. जोड़ा मिलाऊ :

हिन्दु धर्म	स्तूप, चैत्य	मिनार	गुम्बा
बौद्ध धर्म	गुम्बा	शिखर (तात्र)	स्तूप
इस्लाम धर्म	गिरजाघर	धर्मचक्र	मन्दिर
इसाई धर्म	मन्दिर	प्रज्ञाचक्षु	मस्जिद
लाभा बौद्ध	मस्जिद	गजुर	गिर्जाधार

३. उत्तर लेख :

- (क) कस्तो कलालाई मानव सिर्जित कला भनिन्छ ?
- (ख) नेपालका हिन्दु र बौद्ध देवालयहरू कुन कुन शैलीमा बनेका छन् ?
- (ग) सत्तल शैलीलाई किन तले शैली भनिएको हो ?
- (घ) गुम्बज शैली र शिखर शैलीमा के फरक छ ?
- (ङ) सत्तल शैलीका मन्दिरलाई कलात्मक बनाउने कुरा के के हुन ?
- (च) गुम्बामा कस्तो कला हुन्छ ?
- (झ) मस्जिदलाई परैबाट चिनाउने वास्तुकलाको मुन्दर वस्तु कुन हो ?
- (ज) कुन कुन कुराले गिर्जाधारलाई वास्तुकलाको चिनारी दिन्छन् ?

शब्द भण्डार

४. तल्लो हरफका विपरीतार्थक शब्दसंग जोड़ा मिलाई कापीमा लेख :

जोडी	शिखर	उत्कृष्ट	फेद	रड्गीन
टुप्पो	एकलो	सादा	फेदी	निकृष्ट

५. तल पर्यायिकाची शब्दहरू छ्यासमिस राखिएका छन् चिनेर जोड़ा मिलाई कापीमा लेख

दुहुरो	स्तम्भ	प्रकार	स्थल	ढोका
भेद	द्वार	थाम	पत्थर	स्थान

६. तलका शब्दको फरक अर्थ बुझ :

विहार : धुम्न	विहार : बौद्ध देवालय
काल : समय	काल : मृत्युको देवता
माने : अर्थ	माने : स्तूप वा गुम्बामाथि राखिएको धुमाउने बर्ते

७. ठिक अर्थमा ठिक चिनो (✓) लगाऊ :

(क) विहार

- (अ) चारैतिर निजी घरहरू भएको ठुलो चोकको बिचमा चैत्य वा मन्दिर भएको क्षेत्र
- (आ) चारैतिर मन्दिरकै सत्तल वा घर र बिचमा स्तूप, चैत्य वा मन्दिर भएको क्षेत्र
- (इ) विभिन्न तहको जगमाथि दुड्गामा बुद्ध मूर्तिहरू कुँदिएको बनोट

(ख) वर्गाकार

- (अ) चौडाइभन्दा लम्बाइ बढी भएको आकार
- (आ) लम्बाइ चौडाइ बराबर भएको आकार
- (इ) कुनै वस्तु, ठाउँ आदिले लिने वरिपरिको घेरो

८. तलका शब्दको अर्थ भन्न :

देवालय, प्रवेशद्वार, अनुपम, निर्माण सामग्री, आराधना, प्रार्थना, उत्कृष्ट, बेजोड, धैर्य, धातु, संरक्षण, संवर्धन, खोपो, गोलाकार

९. उदाहरण देखाए जस्तै गरी तलका शब्दबाट शब्द बनाऊ :

उदाहरण : वास्तु + कला = वास्तुकला

चित्र, मूर्ति, सङ्गीत, काव्य, नाट्य, ललित, प्रस्तर

उदाहरण : फराकिलो (फराक + इलो)

तेज, चम्क, जोस, ओस, स्वाद, रस, मल, साहस, तागत, जाँगर, फुर्ति

१०. अर्थ खुल्ने गरी वाक्यमा प्रयोग गर :

स्तूप, चैत्य, गुम्बा, मिनार, सत्तल शैली, वास्तुकला

उच्चारण र हिज्जे

११. कक्षामा माथिको पाठ पालैपालो पढ र साथीले पढेको पनि सुन ।

१२. बोलाइ र लेखाइको फरक बुझ :

बोलाइ	लेखाइ	बोलाइ	लेखाइ
बिसिस्ट	विशिष्ट	मन्डप	मण्डप
सङ्गीत	सङ्गीत	सैलि	शैली
घन्टाघर	घण्टाघर	प्रर्याँ	प्रज्ञा

१३. तलका शब्दहरू ठिकसँग उच्चारण गरे :

गुम्बज, प्राङ्गण, गिर्जाघर, मस्जिद, चतुर्भुजाकार, वर्गाकार, न्यातपोल, पृष्ठभूमि, प्रदक्षिणा, धर्मचक्र, भवचक्र, त्रिभुजाकार, स्तम्भ, संयोजन, प्रश्ना चक्र, विशिष्ट, जहारत, अष्ट, पटभुजाताम्ब

१४. शिक्षकबाट सुनेर लेख :

स्तूप, चैत्य, गुम्बा, सत्तल शैली, टुँडाल, वास्तुकला, गुम्बज, विहार, वर्गाकार

कार्यमूलक व्याकरण

१५. तलका वाक्यहरूलाई उदाहरणमा देखाए जस्तै गरी एक बचनमा बढ़त :

उदाहरण : देवालय पनि वास्तुकलाको उदाहरण हो ।

देवालयहरू पनि वास्तुकलाका उदाहरण हुन् ।

मन्दिरहरू दुख्गा वा इँट लापेको प्राङ्गणमा बनेका हुन्छन् ।

पुराना देवालयहरू हुख्गा, इँट, काठ आदिबाट बनेका छन् ।

ती मन मोहक देखिन्छन् ।

प्रवेशद्वारसम्म पुग्ने डबलीहरू बनाइएका हुन्छन् ।

खुट्किलाका दुवैतर जीवजन्तुका मूर्तिहरू सजावटका हुन्छन् ।

१६. तलका वाक्यलाई उदाहरणमा देखाए जस्तै गरी बहु बचनमा परिवर्तन गरे :

रुख थियो । रुखमा चरो बसेको थियो । त्यहाँ चशको गुँड थियो । गुँडमा बचरो थियो । बचरो भोकाएको थियो । बचरो चीर्ची गरेर कराउदै थिए । बचराको माउ आयो । माउले चारो छ्वायो । बचरो कराउन छोड्यो ।

उदाहरण : रुखहरू थिए ।

सिर्जनात्मक अभ्यास

१७. तिमीले देखेको मन्दिर, स्तूप, गुम्बा, मस्जिद, गिर्जाघरमध्ये कुनै एकको वर्णन गरे ।

“बुझ्नु भो मामा म पनि अबदेखि बाकलो दाल खाने भएँ नि !” एकाबिहानै मेरो छिमेकी मित्र हारिहर आएर मलाई खबर सुनाउँछ । उ मलाई सधै मामा भन्ने गर्दै । सम्बोधन हो, प्रिय लाग्ने जुनसुकै शब्दको प्रयोग गरे पनि स्वीकार्य छ ।

“हो र ? बधाई छ ।” म सहज रूपमा उत्तर दिन्दू तर मेरो मामा च्वास्स बिझ्नु बाकलो दालले । हाम्रो समाजमा बाकलो दाल खाने रहर धेरैमा बढ्दो छ । समयको प्रवाहले हो वा मानसिक आरोह अवरोहले हो, बाकलो दालतर्फ हामी आकृष्ट हुदै छौं ।

बाकलो दाल खानु : ठुलो परिवारबाट छुट्टिएर सानो परिवारमा बस्नु

सम्बोधन : बोलाउने काम, बोलावट

स्वीकार्य : स्वीकार गर्नुपर्ने, मान्युपर्ने

च्वास्स बिझ्नु : मन दुख्नु

प्रवाह : बहाव, बहने गति वा चाल

आरोह अवरोह : उत्तार चढाव

आकृष्ट : खिचिएको, तानिएको

हामीमा व्यक्तिवादी मनोवृत्ति बदलो छ, किन हो कुन्ति ? हासी जल्लो संयुक्त परिवारिक संस्कार रहेको समाजमा यो अझे सहज स्वीकार्य हुन सकेको छैन । त्यसमा पनि यसले एकलो छोरा भएका आमाबुबाको मनस्थिति द्वियाङ्गिया तै पारिदिइको हुन्छ ।

“के हो मामा ! किन टोलाउनु भो ?” उसको प्रश्नले म फसद्य हुन्छ ।

“शुभेच्छा छ मित्र, बाक्लो दाल मिठै बनोस् । कहिलै नमिठो जहोस् ।” सहज हुन थिए भन्नु । हरिहर एक क्षण अलमलिन्छ, सायद मेरो बिग्रँदो आकृति देखेर होला ।

“धन्यवाद, शुभेच्छाका लागि तर तपाईंको अनुहार ?” ऊ मेरो अनुहारतार्फ लक्ष्य गरेर सोच्छ ।

“के भएको छ र मेरो अनुहार ?” म सहज हुन खोज्छ ।

“किन त कालोनिलो, ग्रहण लागेको जस्तो ?” ऊ मेरो भावुकतालाई लक्ष्य गर्दै पुनः प्रश्न गर्दै ।

“हेर न मित्र, आज के भो के, तिसी बाक्लो दाल भन्ने शब्दले मेरी मथिल्गल तै रिंगाइदियो । बाक्लो दाल खाने प्रलोभनले मेरो एक परम मित्र आज पातलो दालसमेत खान भस्क्ने अवस्थामा पुगेको कुरा पो झलझली सम्झन पुगें । म बिनसिति संवेदनशील हुन पुगेहु, क्षमा गर ल !” म स्पष्टीकरण दिन खोज्छु ।

“केही छैन मामा, कहिलेकाहीं यस्तै हुन्छ तर त्यो साथीको किन त्यस्तो अवस्था भो ? भन्नुहोस्, बहु फटाफट !” उसले बातावरण सामान्य पार्न खोज्दै ठट्योली पारामा जिज्ञासा पोछ्यो ।

व्यक्तिवादी	: व्यक्ति (आँख) लाई महत्त्व दिने
मनोवृत्ति	: मनको वृत्ति, आचरण, व्यवहार
संयुक्त परिवार	: आमाबुबासँग नछुटटिई बसेको एउटै भान्सामा खाने परिवार
मनस्थिति	: मनको स्थिति, मानसिक अवस्था
शुभेच्छा	: शुभ कामना
आकृति	: स्वरूप, हुलिया
लक्ष्य गर्नु	: ताक्नु, तेस्याउनु
ग्रहण लाग्नु	: अँध्यारो हुनु
भावुकता	: भावनामा बगेको स्थिति
प्रलोभन	: लोभ
संवेदनशील	: भित्री पीडालाई बुझन खोज्ने
स्पष्टीकरण	: प्रस्त वा खुलस्त गर्ने काम
जिज्ञासा	: जान्ने इच्छा

“छोड यी कुरा । पछि भन्दै गरौला । बह के छ अरू हालचाल ?” म गम्भीरताबाट उम्कन खोज्दै बाक्लो दालको प्रसङ्गबाट बाहिर निस्कने प्रयास गर्न खोज्छु । भर्खर मात्र मित्रले बाक्लो दाल खाने चाँजोपाँजो मिलाएर आएको बेलामा यो प्रसङ्ग निकाल्नु हुने थिएन । निस्किहाल्यो, बहभित्र गुम्मिसएको सत्य यस्तैबेला त बाहिर निस्कँदो रहेछ नि । के सोच्यो होला उसले ? म उसको मुख पुलुकक हेह्ज । ऊ जिज्ञासु अनुहार लिएर मलाई नै हेरिरहेको रहेछ ।

“भन्नुहोस् न, किन भन्नु हुैन ?” ऊ कर गर्न थाल्छ ।

“भन्नु त हुन्छ तर आजै तिमीलाई यस्तो कुरा कसरी सुनाउँ ? भयो, तिम्रो मन केरि खल्लो होला । जाऊ, बह नयाँ जीवन सुरु गर ।” म फेरि आलटाल गर्न खोज्छु ।

“मामा भन्नोस् न ! म सुनैरै जान्छु ।” ऊ ढिपी गर्न थाल्यो ।

“ल, त्यसो भए सुन ।” म आफ्नो कुरा अगाडि बढाउँछु ।

“ऊ मेरो स्कुल पढाको खुब मिल्ने साथीमध्येको एक हो । गाउँमा उसको घर र मेरो घर सँगसँगै छ । म उसको घरमा धेरै पटक गएको छु । घरमा उसका आमा, बुबा र एउटी बहिनी बस्थे । आमाबुबाले खेती किसानी गरेर ऊ र उसकी बहिनीलाई पढन पठाउँथे । हामी सँगै पढ्यौ ।”

“तर उसले धेरै पढन सकेन । आठ कक्षामै उसले पढाइ छाइयो र खेती किसानी गर्नतर्फ लाग्यो । आफूसँग भएको जायजेथामा दस नड्गा खियाएर काम गर्दा चार जनाको परिवारलाई पुगीसरी थियो । केही वर्षपछि उसको बिहे भयो । बहिनीलाई पनि बिहे गरेर पठाइसकेको थियो । हासीले हेर्दा परिवार सुखी नै देखिन्थ्यो । नियमित नभए पनि पछिसम्म उससँग मेरो सम्पर्क हुन्थ्यो ।”

“म त बाक्लो दाल खाने भएँ नि !” एक दिन ज्ञासुले प्रति अहिले तिमीले सुनाए जस्तै सगौरव सुनाएको थियो ।

त्यतिबेला त तिन छक्क परेको थिएँ । उसको भनाइमा म विश्वास नै गर्न सकिरहेको थिइनँ । त्यसैले सोधेको थिएँ, “के भनेको ? मैले बुझिनँ ।”

बह : भित्री दुःख

जिज्ञासु : जान्न उत्सुक

जायजेथा : धन सम्पत्ति

दस नड्गा खियाउनु : हातका दसै औलाले काम गर्नु

पुगीसरी : धन सम्पत्ति पुगेको अवस्था

नियमित : ठिक ठिक समयको

सगौरव : गौरवका साथ, फुर्तीका साथ

“हो, म आमाबुबाबाट छुट्टिएर बसिसकें। बस्नै पच्यो, के गद्दौं?” उसले स्पष्ट भनेको थियो। यो शब्दले मेरो कानमा भिरले रोपे झैं भयो र मुटुसम्म पोल्न थाल्यो।

“साँच्चै तैले आमाबुबालाई छुट्टियाइदिइस्? किन? के पन्यो त्यस्तो? बुढेस कालको लट्ठी भन्थिस् नि आफूलाई पहिले, अहिले के भयो? तेरो धर्म यही हो? कुन ठुलो परिवार थियो र तेरो? दाजुभाइ धेरै भए त लौ ठिकै गरिस् भन्ने थिएँ तर बुढाबुढी दुई जनालाई पनि पाल्न सकिनस्। के नामर्द भएको हाँ तैं? धिक्कार छ तैलाई!” मेरो भावुकताको विस्फोट भयो। सायद अरुलाई भए म त्यतिसारो भन्न सकिनदर्थे हुँला तर ऊ त मेरो सिंगाने साथी। मैले आफूलाई थाम्नै सकेको थिइनैँ।

“त्यसो नभन्, मैलै छुट्टिनै पन्यो। म विवश छु यार। मेरो पनि आफूनो जीवन छ। परिवारका आफूनै मागहरू छन्। म संयुक्त परिवारमा बसेर यी कुरा धान्नै नसक्ने भएँ। त्यसैले मात्र बाक्लो दाल खाने रहर गरेको हाँ। बुझिदे न मेरो समस्या पनि।” उसले आफूनो तर्फबाट स्पष्टीकरण दिने प्रयास गरेको थियो तर मैले उसको कुरा आधा बुझ्न सकें, आधा बुझ्न सकिनैँ। मेरो मस्तिष्क बाक्लो दालले रिंगाउन थालिसकेको थियो।

“खुब गरिस् भाइ, खुब राम्रो काम गरिस्। छोराको कर्तव्य राम्रैसँग पुरा गरिस्। जा, अब बाक्लो दाल पकाएर आफू पनि खा स्वास्नीलाई पनि खान दिएस्।” मेरो रुचे तर कठोर स्वरले उसलाई बिदा गच्यो। ऊ गएपछि उसका वृद्ध आमाबुबाका कारुणिक अनुहार सम्झँदा दुई थोपा आँसु अनायास भरेका थिए।

“अहिले सुन्छु, उसको आर्थिक अवस्था ज्यादै कमजोर भएको छ। उसकी स्वास्नी दीर्घरोगी भएकी छे। ऊ स्वयम् पनि स्वस्थ छैन। उसका छोराछोरीहरूले पनि पढ्न पाएनन्हन्। छोरो त कुलतमा समेत लागेको छ रे! दुई ओटी छोरी विवाह योग्य भइसकेका छन्। खै, कसरी व्यवहार धान्ने हो उसले?” म सुस्केरा हाल्न पुगेछु।

“कसरी त्यस्तो भएछ त मामा?” हरिहरले कारण बुझ्न खोज्यो।

“कारण के हुनु र त्यही बाक्लो दालकै करामत त हो। आकाङ्क्षा ठुलो भएपछि यस्तै हुँदो रहेछ।”

कानमा भिरले रोप्नु: भित्रसम्म ढुङ्गे गरी घोच्नु

विस्फोट : फुट्टु

विवश : बाध्य

कारुणिक : दयालाग्दो, करुणा भएको

अनायास : बिना कोसिस, आँफै

दीर्घरोगी : लामो समयसम्म लागिरहने रोग भएको

कुलत : खराब आदत, बानी

करामत : चमत्कार, कमाल

नेपाली कक्षा ७

“तैपनि !” हरिहरले जिज्ञासा पोछ्यो ।

“खै अरू के हुनु ? उसले घर व्यवहार धान्न सकेन । बद्दो खर्चलाई उसको सीमित आयस्ताले थेग्न सकेन । भएको खेतबारी पनि दुई हिस्सा लाग्निको थियो । सगोलमा अतिरिक्त व्यक्तिलाई केही मुठी चामल थपे मात्र पनि छाक टर्थ्यो होला । दुई चुलो भएपछि दोहोरो खर्च हुने नै भयो । त्यसमा पनि छुट्टिएको केही महिनापछि नै आमाबुबा बिरक्तिए । उनीहरूले बिरक्तिएर आफ्नो भागमा परेको सबै खेतबारी बेचेर तीर्थ गर्न गए । उनीहरू आजसम्म फर्केनन् । मेरे बाँचे केही पत्तो भएन । यसरी एकातिर आमाबुबाको बिचली अकोंतर्फ आफै दुर्दशा ।

मित्र ! लौ भन, बाल्लो दाल मिठो बन्ध्यो त ?” म हरिहरलाई आफ्नो कुरामा सहमत गराउन प्रश्न गर्दू ।

हरिहर सोझै सहमत हुन नसके पनि सहानुभूति जनाउँछ ।

पहिलै नै बुद्धि पुऱ्याउन सकेको भए यस्तो हुने थिएन होला । बुद्धि आमाबुलाई बोझ सम्भियो । “आमाबुबाको एकलो छोराको बुद्धि बिग्रेपछि कसको के लाई ? मिलिजुली बसेका भए त्यस्तो हुँदैनयो कि ?” कुरा दुइराउदै म हरिहरलाई पुलुकक हेर्दू । उसको अनुहारमा कालो बादल सलबलाएको अनुभव गर्न पुग्नु । झट्ट सम्भक्ष्य, हरिहर पनि त आमाबुबाको एकलो छोरो हो ।

“तिमी पनि आमाबुबाको एकलो छोरो होइनौ र ?” म अनायासे हरिहरलाई सोधन पुग्नु, कुनै बिचारै नगरी । ऊ कुनै प्रत्युत्तर दिईन । ऊ अँध्यारो अनुहार लगाएर जुरुकक उद्धर । म ऊ गएको हरिहरन्दू ।

नीयिन : थोरै मात्राको, सीमामा बाँधिएको

आयस्ता : आम्दानी

हिस्सा : भाग

सशोल : भिन्न नभई एउटै ठुलो परिवारमा बसेको

अतिरिक्त : भएकामा थप

बिरक्तिनु : बिरक्ता हुनु, खिन्न हुनु

सहानुभूति : अरूको पीडामा हुने दुःखको अनुभव

कालो बादल सलबलाउनु : अँध्याराको प्रभाव बढ्नु

१. उत्तर भने :

- (क) बाबलो दाल खाने कुरा कसले कोसँग गुरेको छ ?
- (ख) व्यक्तिवादी मनोवृत्ति भनेको के हो ?
- (ग) बाबलो दाल शब्द सुन्दा मामा किन संवेदनशील हुन पुगे ?
- (घ) मामाका मित्रको परिवारको मिथिति पहिले कस्तो दियो ?
- (ड) बाबलो दाल स्पष्टाहिं मित्रको परिवारको मिथिति कस्तो भएछ ?

२. तलका भनाई कसका हुन्, लेख :

- (क) शुभेच्छा छ मित्र, बाबलो दाल मिठै बनोस् । कहित्यै नमिठो नहोस् ।
- (ख) केही छैन मामा कहिलेकाही यस्तै हुन्दै तर त्यो साथीको निन त्यसो भन्नाया जो भन्नुहोस्, वरु फटाफट ।
- (ग) हो, म आमाबुबासँग छूटटिएर बसिलकै । बस्तै पन्यो के पछौ ?

३. ठिक उत्तरमा ठिक चिनी (✓) लगाऊ

- (क) सयुक्त परिवार भनेको केंद्रो ।
 - (अ) एकै धरमा बर्षेको परिवार
 - (आ) अलग अलग भान्ना भएको एक दूलो परिवार
 - (इ) आमाबुबासँग नक्कटिई रहउँचै भन्नाया खाले भईबाट
 - (ई) अंशबन्हा नभएको तर भातभान्ना छूटटिएको परिवार
- (ख) 'बाबलो दाल' कथाको मुख्य आश्रय के हो ।
 - (अ) हरिहर र मामाका मित्रले सरको आग न्याइ सीधै छ होइना ।
 - (आ) व्यक्तिवादी सोचका कारण एकल परिवारतिरको झुकाव रुदूनो जा ।
 - (इ) एकलो छांरो पनि आमाबुबासँग छूटटिएर बसे काम ढासो सामाजिक संस्कृति विपरीत छ ।
 - (ई) आजकलका मानिमहरू आफ्ना आमाबुबालाई हेला गर्न थालेका छन् ।
- (ग) अंश लिएर भिन्न पढे एकल मानी परिवारमा नग्नलाई बाबलो दाल खाने किन भनिएको होलाम ।

- (अ) संयुक्त परिवारको भान्सामा दाल नै नपकाउने भएकाले
 (आ) संयुक्त परिवारमा धेरै जनालाई पकाउँदा दाल पातलो हुने भएकाले
 (इ) छुटिएर सानो परिवार भएपछि मात्र दाल खान पुग्ने भएकाले
 (ई) छुटिएको सानो परिवारलाई मिठो मिठो खान पुग्ने भएकाले

४. उत्तर लेख :

- (क) 'बाक्लो दाल' कथाका मामाका मित्रको कथा आफ्ना शब्दमा लेख ।
 (ख) 'बाक्लो दाल' कथाका मुख्य मुख्य कुरा टिप ।
 (ग) 'बाक्लो दाल' कथा पढेर तिमीले पाएको शिक्षा के हो ?

शब्द भण्डार

५. तलका अनुकरणात्मक शब्दको मिल्ने क्रियासँग जोडा मिलाऊ :

फसड्गा	हेर्नु	चुर्लम्म	विर्सनु/निदाउनु
भलभली	भन्नु	पुरुषक	अडिनु
पुलुकक	बिझ्नु	भुसुकक	ढल्नु
जुरुकक	हुनु	धुख्युरु	पलिट्नु
फटाफट	देख्नु	गल्यार्मम	हनु
च्वास्स	उठ्नु	टकक	डुङ्गु

६. पाठबाट तलका शब्दको पर्यायवाची शब्द खोज :

मथिङ्गाल, धान्नु, आकाङ्क्षा, कर, विवल्ली

७. तल विपरीतार्थी शब्दहरू छ्यासमिस पारेर राखिएका छन्, पढेर शब्द जोडी मिलाएर लेख :

जस्तै : बाक्लो - पातलो

बाक्लो	दोहोरो	पातलो	जीवन्नु	अवरोह	एकोहोरो	स्वस्य
बहदो	खल्लो	मरण	घट्दो	रोगी	आरोह	स्वादिलो

८. कोष्ठकको क्रियामूलबाट शब्द बनाई खाली ठाउँ भरः

- (क) बिहानको कमाइले गीताको बेलुकाको | (छाक टर्न)
(ख) एकलो छोरो छुट्टिएपर्द्ध आमाबुवा | (विरंवितनु)
(ग) विश्वनाथ गुप्ताले एक मानाको बन्दोबस्त गरेका छन् ।
(दस नड्गा खियाउनु)
- (घ) पविकासा पढेको अपहरणको घटनाले मेरो | (मधिङ्गल रिंगाउनु)
(ङ) कान्द्धीले बढ्दो महँगीका कारण कष्टले | (व्यवहार धान्न)
(च) बाक्लो दालले एकलो छोरो भएका बाबुआमाको मन | (छियाछिया हुनु)

९. अर्थ खुल्ने गरी वाक्यमा प्रयोग गर :

व्यक्तिवादी, जिज्ञासु, जायजेथा, सगोल, करामत

उच्चारण र हिज्जे

१०. 'बाक्लो दाल' कथा पालैपालो पढ र साथीले पढेको पनि सुन ।

११. 'बाक्लो दाल' कथाका सुरुका नौ अनुच्छेद शिक्षकबाट सुनेर तलका प्रश्नको जवाफ देउँ :

- (क) कसले 'बाक्लो दाल' खाने कुरा सुनायो ?
(ख) मामा किन टोलाए ?
(ग) मामाको अनुहार कित निलोकालो भयो ?
(घ) हरिहरले कुन कुरा फटाफट भन्न अनुरोध गरे ?

१२. बोलाइ र लेखाइको फरक बुझ :

बोलाइ	लेखाइ	बोलाइ	लेखाइ
सम्बेदनसिल्	संवेदनशील	व्यक्तिवादि	व्यक्तिवादी
विस्फोट	विस्फोट	दिर्घरोगि	दीर्घरोगी
विस्वास्	विश्वास	आक्रिस्ट	आकृष्ट
विबस्	विवश	जिग्याँसु	जिज्ञासु

३

१३. शुद्धसंग उच्चारण गर र कापीमा सार :

सम्बोधन, स्वीकार्य, च्वास बिझनु, आकृष्ट, व्यक्तिबादी, मनोवृत्ति, संयुक्त, संस्कार, मनस्थिति, शुभेच्छा, भस्ङान, कहिल्यै, आकृति, लक्ष्य, मधिङ्गल, स्पष्टीकरण, जिजासु, बड्डा, विस्फोट, नामद, धिक्कार, कर्तव्य, आकाङ्क्षा, विरक्तिए, विचल्ली

१४. 'बाबलो दाल' कथामा य/ए प्रयोग भएका शब्दहरू टिपोट गर . दसौ अनुच्छेद कापीमा सार ।

कार्यभूलक व्याकरण

१५. कथाको पहिलो र दोस्रो अनुच्छेदबाट विशेषण र नाम शब्द खोज ।

१६. माथिको पाठको आठौ अनुच्छेदबाट निपात शब्द खोजेर लेख ।

१७. पाठबाट अल्प विराम, प्रश्न वाचक, उद्गार र कोष्ठक चिह्न प्रयोग भएका एक एक वाक्य खोजेर लेख ।

सिर्जनात्मक अभ्यास

१८. माथि अभ्यास ४ (ख) को टिपोटका आधारमा 'बाबलो दाल' कथा छोटकरीमा लेख ।

१९. तलका बुँदाका आधारमा कथा लेख :

... एक जना गरिब मानिसहरू... गरिब मजदुरी गरेर जीवन निर्वाह गर्ने... एक दिन एउटा महात्मा आइपुगेका... महात्मालाई गरिबसै भोजन गराएको... महात्माले एउटा अनौठो जाँतो उपहार दिएका... चाहिने कुराको नाम लिएर दायाँतर्फ जाँतो घुमाउँदा भनेको कुरा आइरहने... भयो भनेर देखेतर्फ घुमाएपछि जाँतो घुम्न बन्द हुने... गरिब मान्द्ये जाँतोले चाँडीझरी भएको... एक दिन जाँतो चोरी भएको... चोर जाँतो चोरेर घरका परिवार लिएर समुद्री यात्रामा... हुड्डगामा जाँतोलाई भनेर रोटी र माछा धेरै पकाएको... माछा तारेर खान तथार गरेको... नुन नभएकाले जाँतोलाई नुन मागेको... जाँतो बन्द गर्ने तरिका चोरलाई याहा नभएको... जाँतोबाट नुन आइरहेको... नुनले नाउ भरिए छुम्लु... नाउसै चोर पनि ढुबेर मर्नु... त्यही नुन समुद्रमा पान्नेर समुद्रको पानी नैनेलो भएको विश्वास

२०. "बहभित्र गुम्सिएको सत्य यस्तैबला त बाहिर निस्केदो रहेछ नि ।" यो वाक्य प्रदूदा तिमीलाई कस्ती अनुभूति भयो, लेख :

कक्षा ७ को कक्षागत गीत

हत्केलामा माटो राखौं हृदयमा रारा
बिहानीको घाम बनौं अँधेरीको तारा

सुन फल्ने फाँटसँगै गुराँस फुल्ने पाखा
एकताको माला गाँसी छुन्छौं सगरमाथा
उन्नतिको बाटातिर नौला पाइला चाली
चम्काउँछौं हाम्रो देश ज्ञानको दियो बाली

रीतिथिति, भाषा, धर्म, संस्कृतिका धनी
भावनाले एकै हामी कति स्वाभिमानी
ज्ञान सिकौं, सिप सिकौं काम लाग्ने गरी
उन्नतिका ढोका खुल्छन् हाम्रै वरिपरि

(रचना : श्रमिक बराल, गणेश जवाली, दिवाकर दुड्गेल, सुवासचन्द्र दुड्गेल, गणेशप्रसाद भट्टराई, हरिहर तिमिल्सिना)

प्रकाशक
नेपाल सरकार
शिक्षा मन्त्रालय
पाठ्यक्रम विकास केन्द्र
सानोठिमी, भक्तपुर

